

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA HISTORIE

HISTORICKÁ NAUČNÁ STEZKA V REGIONU

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Tereza Čejková

Historie se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: Doc. PaedDr. Naděžda Morávková, Ph.D.

Plzeň, 2018

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, duben 2018

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala své vedoucí bakalářské práce Doc. PaedDr. Naděždě Morávkové, Ph.D., za cenné rady, připomínky a odbornou pomoc během psaní. Dále bych chtěla poděkovat zaměstnancům Archivu města Plzně a zaměstnancům Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje, za jejich pomoc, vstřícnost a mnoho poskytnutých materiálů v průběhu psaní bakalářské práce.

ZDE SE NACHÁZÍ ORIGINAL ZADÁNÍ KVALIFIKAČNÍ PRÁCE.

Obsah

ÚVOD.....	1
1 HISTORIE MĚSTA PLZNĚ V PŘEHLEDU	4
2 CHARAKTERISTIKA NAUČNÉ STEZKY	9
3 NAUČNÁ STEZKA - NETRADIČNÍ PROCHÁZKA HISTORIÍ MĚSTA PLZNĚ.....	11
3.1 NÁVRH ŘEŠENÍ NAUČNÉ STEZKY.....	11
3.1.1 Návrh trasy - Historický okruh v centru města Plzně.....	12
3.1.2 Návrh trasy - Technický okruh v centru města Plzně.....	15
4 TRASA 1 - HISTORICKÝ OKRUH V CENTRU MĚSTA	17
4.1 ZÁPADOČESKÉ MUZEUM	17
4.2 GERLACHOVSKÝ DŮM	18
4.2.1 Národopisné muzeum.....	21
4.3 CÍSAŘSKÝ DŮM.....	22
4.4 STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV	25
4.5 DŮM Č. P. 251	28
4.6 STUDIJNÍ A VĚDECKÁ KNIHOVNA.....	29
4.7 MĚSTSKÉ HRADBY.....	33
4.8 DIVADLO J. K. TYLA	35
4.8.1 Josef Kajetán Tyl.....	36
4.9 STARÁ SYNAGOGA	38
4.9.1 Osud plzeňských židů.....	39
4.10 HOTEL SLOVAN	41
4.11 DŮM KAMERÁL	42
5 TRASA 2 - TECHNICKÝ OKRUH V CENTRU MĚSTA PLZNĚ.....	45
5.1 PIVOVARSKÁ VĚŽ	45
5.2 VODÁRENSKÁ VĚŽ.....	47
5.3 FRANTIŠEK KŘÍŽÍK.....	51
5.4 KALIKOVSKÝ MLÝN	53
5.5 EMIL ŠKODA.....	57
5.5.1 Škodovy závody	58
5.5.2 Muzeum Škoda.....	60
5.6 TECHMANIA.....	61
ZÁVĚR	64
SUMMARY	67
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	68
SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH.....	
SEZNAM TEXTOVÝCH PŘÍLOH.....	

Úvod

Tématem této práce je prvotní návrhnutí naučné historické stezky v regionu, díky které by měli návštěvníci Plzně možnost poznat pozoruhodný vývoj města. Hlavním cílem práce je pak vytvoření návrhu celkem dvou stezek, z nichž jedna bude historická, druhá se pak bude ubírat technickým směrem. Stezka by měla být navržena tak, aby posloužila nejen návštěvníkům města, ale také žákům a studentům, kteří by se prostřednictvím naučné stezky dozvěděli informace o historii města. Celá stezka by se měla opírat především o mobilní aplikaci, kdy by se přímo na místě naskenoval do aplikace QR kód, díky kterému by byl návštěvník odkázán na podrobnější informace o konkrétní zastávce. Jako opora aplikace by měla fungovat tištěná brožura, která by byla k vyzvednutí v informačním centru či v muzeu, kde začíná trasa historického okruhu. Tato brožura by měla být dostupná i v cizojazyčné variantě pro zahraniční turisty.

Jako jednotlivá zastavení na trasách obou okruhů jsem se rozhodla vybrat taková místa, která jsou v Plzni skrytá, a návštěvníci by se o nich bez upozornění pravděpodobně ani nedozvěděli. Zároveň bylo mým záměrem, aby se na stezce vyskytla také atraktivní a známá místa, a tak jsem se rozhodla představit část historie pivovaru, vybrat domy okolo náměstí, a jelikož jsou v dnešní době stále žádanější, rozhodla jsem se také pro místa s technickým zaměřením. Naučných stezek existuje celá řada, některé pak bývají vytvořeny formou vydání se po stopách významné osobnosti, a proto jsem vybrala do technického okruhu dvě osobnosti spojené s městem Plzeň.

Vzhledem k volbě jednotlivých stanovišť, která jsou většinou pro veřejnost netradičními místy, bylo možno najít mnoho podkladů v Archivu města Plzně, dále také ve Studijní a vědecké knihovně, ve které je uložena spousta zajímavých článků i sborníků, díky kterým je možno zjistit podrobnosti o jednotlivých zastávkách. Především pro představení města a mnoha dalších souvislostí existuje zdroj v podobě knihy *Dějiny Plzně I.*¹ od Miloslava Bělohávka a kolektivu z roku 1965 a *Dějiny Plzně II.*² od Václava Čepeláka a kolektivu z roku 1967. Pro zjištění informací o jednotlivých domech je

¹ BĚLOHLÁVEK, Miloslav a kol. *Dějiny Plzně. 1: Od počátků do roku 1788*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1965, 354 s.

² ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně 2: Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, 296 s.

možno využít knihu *Příběhy plzeňských domů*³ od Marie Malivánkové Wasákové a Anny Hostičkové z roku 2012. Aby byla celá cesta zajímavá nejen pro dospělé, ale také pro děti, rozhodla jsem se zařadit poutavé pověsti spojené s jednotlivými zastávkami. Podklady pro studium pověstí o Plzni byly knihy *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*⁴ z roku 1933, které mají tři díly a autorem je Jaroslav Schiebl. Jedná se o poněkud starší titul, ale čtenář jistě ocení, že jsou zde pohromadě nejrůznější pověsti vázané k městu a okolí, a to i v několika zněních.

Členění práce je poněkud složitější, než by byla například u práce o významné osobnosti. Svou práci jsem rozdělila do pěti hlavních kapitol, avšak čtvrtá kapitola má jedenáct podkapitol a pátá kapitola pak šest podkapitol. Takové členění bylo nutné kvůli popisu jednotlivých zastávek, které by bylo v jiné volbě členění nepřehledné. Ze stejného důvodu je do oddílů členěna obrazová příloha, která koresponduje s jednotlivými zastávkami na trasách stezky.

V první kapitole jsem se rozhodla přiblížit historický vývoj města Plzně od samého počátku až do dnešní doby. Návštěvníci tak budou moci ve stručné formě získat povědomí o tom, jak město vzniklo a jaké zde byly nejdůležitější události v průběhu staletí.

Ve druhé kapitole bylo nutno představit vizi, jak by měla *Netradiční procházka městem Plzeň* vypadat. Proto zde uvádím formu stezky, která by byla nejvhodnějším řešením vzhledem k terénu, tedy mobilní aplikaci. Jako pomocná by pak měla fungovat tištěná brožura, a to nejen pro zahraniční turisty. Pokud by se tedy návštěvník rozhodl pro elektronického průvodce, měl by nejprve naskenovat QR kód umístěný přímo na stanovišti, díky kterému by se v aplikaci zobrazil popis dané zastávky. Díky možnosti elektronického průvodce by byla stezka dostupná opravdu široké veřejnosti. V podkapitole pak představuji podobu obou okruhů, jeden z nich historický a druhý technický. V krátkosti je tak shrnuta trasa okruhů, počet jejich zastávek, jejich přibližná délka a také drobné poznámky k jednotlivým zastavením.

Jak již bylo zmíněno výše, čtvrtá a pátá kapitola zahrnují jednotlivé zastávky a jejich popisy, které jsou stěžejní pro celou práci, jelikož se zde věnuji historii, která je

³ MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie – HOSTIČKOVÁ, Anna. *Příběhy plzeňských domů*. Plzeň: Starý most, 2012, ISBN 978-80-87338-21-6, 205 s.

⁴ SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce.: Díl I*. Plzeň: Vlastivědné knihkupectví a nakladatelství Marie Lábkové v Plzni, 1933, 183 s.

spojena s jednotlivými stanovišti. K těmto informacím samozřejmě náleží také obrazové přílohy. Zdrojem pro tyto kapitoly bylo mnoho knih a článků, ale existují k nim podklady také v Archivu města Plzně, ze kterého jsem čerpala informace v podobě zápisek o dnešním hotelu Slovan, o domu Kamerál. Kromě zápisek mi byla k tématu doporučena kniha *100 zajímavostí ze staré Plzně*⁵ od Petra Mazného a Vladislava Krátkého z roku 2003. Kromě zmíněných zdrojů byl také užitečný *Památkový katalog*⁶, ve kterém bylo možno najít základní informace či odkaz na zdroje týkající se dané budovy.

Svou prací bych chtěla představit zajímavá místa a budovy v Plzni, která jsou mnohdy i rodákům z tohoto města neznámá. Forma naučné stezky je praktická díky tomu, že může posloužit jak turistům, tak i žákům a studentům z města, kteří mohou strávit hodinu dějepisu v terénu. Mohla by pro ně být atraktivní nejen díky využití mobilní aplikace, ale také díky výběru jednotlivých zastávek.

⁵ MAZNÝ, Petr – KRÁTKÝ, Vladislav. *100 zajímavostí ze staré Plzně*. Plzeň: Starý most, 2003, ISBN 80-239-1692-0, 117 s.

⁶ *Památkový katalog*. [online]. Dostupné z: <<http://pamatkovykatalog.cz/>>. [cit. 2018-03-12].

1 Historie města Plzně v přehledu

Celá naučná stezka se týká města Plzně, a proto považují za důležité představit její vývoj alespoň v krátkém přehledu. Město *Nová Plzeň*⁷ bylo založeno roku 1295 na soutoku řek Radbuzy, Mže, Úslavy a Úhlavy. Vnitřní areál nového města byl větší než 20 hektarů a od samého počátku v něm bylo 290 domů. Půdorys města patřil mezi nejpropracovanější ve střední Evropě vůbec, jelikož měl pravoúhlou síť ulic, ze které byly v prostředku dva bloky vynechány, a bylo tak vytvořeno rozlehlé náměstí. Město chránily mohutné hradby spolu s důmyslným systémem příkopů. Nové Plzni bylo přiděleno 168 lánů, kde mohli obyvatelé města hospodařit avšak za poplatek 84 hřiven⁸ stříbra a do královské komory odcházelo 260 hřiven stříbra berně, což bylo v podstatě nejvíce mezi českými městy.

Již od založení města zde převládala řemeslná výroba. Mezi lety 1400-1420 bychom ve městě našli až 46 druhů řemesel. Plzeňští však nevyráběli jen pro sebe, ale naopak vyváželi do ostatních měst, a také do zahraničí, přičemž zvláště žádaným produktem bylo plzeňské sukno. Navíc díky své poloze měla Plzeň čilé obchodní styky s cizinou, a to především s Norimberkem, jelikož ležela přímo na křižovatce řezenské a norimberské obchodní stezky. Díky dobrému obchodu se postupně začalo diferencovat obyvatelstvo, a tak se v době feudalismu setkáme v Plzni s bohatými měšťany, řemeslníky i městskou chudinou. Správu města měli pevně v rukou bohatí měšťané, mezi které až postupem času pronikli i řemeslníci.

Významný podíl na společenském životě ve městě měla i církev, protože zde bylo hned několik řádů, a to františkánský, dominikánský a řád německých rytířů. Nejenže pod jejich správu patřil farní kostel, ale také špitál sv. Máří Magdalény, založený roku 1320. Mimo jiné do jejich vlivu patřila i škola.

Na počátku 15. století měla Plzeň 4000 obyvatel, z čehož velká většina žila přímo ve městě, zbytek pak na předměstí. Jedná se o dobu, kdy nastupuje krize feudalismu a objevuje se mnoho protifeudálních bouří, ze kterých bylo v Čechách nejvýznamnější husitství. Dokonce i v Plzni byly vřelé vztahy k M. Janu Husovi, mj. právě zde působil horlivý stoupenec a zastánce nového učení kněz Václav Koranda starší, který byl

⁷ Existuje záznam o zdůvodnění názvu, který mluví o tom, že lidé, kteří vystavěli nové město a usídlili se v něm, převzali řád i práva ze Starého Plzeňce. Pak odkoupili od Plzeňce možnost se tak nazývat, a nově vzniklému městu dali název *Nová Plzeň*. Dostupné z: SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škadlivce.: Díl I.* Plzeň: Vlastivědné knihkupectví a nakladatelství Marie Lábkové v Plzni, 1933, s. 35.

⁸ Hřivna je zastaralou jednotkou hmotnosti, která vznikla v českých zemích. Jedna hřivna je rovna 0,253 kilogramu. Poplatek 84 hřiven by dnes znamenal 21,266 kilogramů stříbra.

radikálním kazatelem a představitelem lidového kacířství. Díky dobrému řečnictví stáhl část obyvatelstva na revoluční stranu, a byl to právě on, kdo roku 1419 přivedl do města Jana Žižku a jiné stoupence husitství. Plzeň se tak stala předním husitským městem, a byla nazývána *Městem slunce*. Právě Žižkovi stoupenci podnikali výpady do okolí proti nepřátelům, ale roku 1420 královské vojsko město oblehlo a Žižka, který odeslal část svých stoupenců do Tábora, byl oslaben. Jelikož ohlasy ve městě nebyly pozitivní, nakonec uzavřel Žižka dohodu s královskými, a opustil Plzeň. Nakonec se Plzeň pod vlivem stoupenců z Říma a Zikmunda stala hlavní oporou protihusitské strany. I přes veškerá opatření pronikalo do města evangelictví, které se šířilo v bohatých rodinách. Proti tomu vystoupili všichni katolíci, kteří měli podporu císaře i arcibiskupa a strhl se urputný boj, ve kterém se podařilo prosadit protireformační opatření o půl století dříve, než v celé zemi.

Na počátku 16. století postihlo město několik požárů, které změnilo jeho celkový vzhled. Objevovaly se zde renesanční stavby, a po období nesmělosti přicházela výraznější přestavba Plzně italskou kolonií umělců, a to od poloviny 16. století až do 30. let 17. století. Plzeňská renesance mohla doslova soutěžit s nejlepšími díly vzniklými v Čechách. Doklady tohoto rozkvětu dodnes spatřujeme v radnici a dokazovaly to i mnohé měšťanské domy s krásnými a hodnotnými portály. Významnými umělci této doby byli například Giovanni de Statia či Jan Merlián. Nebyla to ale pouze architektura, co v Plzni vzkvétalo, protože toto město je také prvopočátkem českého knihtiskařství. Roku 1468 zde byla vytištěna Kronika trojanská, a knihtiskařská činnost fungovala ve městě až do 30. let 16. století, přičemž jednou z nejvýznamnějších knih jsou *Frantova práva* z roku 1518, což byla opravdu renesanční kniha, která měla vliv i v Polsku a Rusku.

V době stavovského povstání od roku 1618 se postavila katolická Plzeň do habsbursko-katolického tábora proti evangelické většině českého národa a přijala císařskou katolickou posádku, odmítala pokusy direktorů o spolupráci či o neutralitu. Se západočeskými kláštery, katolickou šlechtou a Českými Budějovicemi připravila v jižních a západních Čechách vhodné prostory pro císařské vojsko, a to byl jeden z důvodů, proč byla roku 1618 obležena stavovskými vojsky v čele s generálem Arnoštem Mansfeldem. Ač měla Plzeň dobré opevnění, neodolala těžké dělostřelbě a na podzim roku 1618 bylo město dobyto a obsazeno. Tricetiletá válka však město velmi oslabilo a hospodářsky poškodilo. Nejenže se nadobro zničila předměstí, ale také zde byly opakované morové epidemie, které

vyhubily polovinu obyvatelstva, a tím i zpustlo mnoho měšťanských domů. Mezi lety 1648-1740 přichází období regenerace, a to především populační a hospodářské. Obnova města navazovala vlastně na původní formy městského života, ale vývoj kupředu byl zpomalen dalšími mory⁹, které přišly v roce 1680¹⁰ a 1714. Další ránou pro město byl požár roku 1729, takže obnovy města se protáhly na celé století. Na konci 18. století byla zahájena první pozemková reforma. Mj. byly zrušeny dva kláštery ve městě, takže se oslabila pozice církve. Roku 1788 úplně zanikla měšťanská samospráva, a to vznikem magistrátu, který byl začleněn do státní správy. Postupně se díky těmto krokům začaly vytvářet a rozvíjet kapitalistické vztahy.¹¹

Na sklonku 30. let má Plzeň 9000 obyvatel, a i přes neúrodu a potíže se podařilo díky úsilí prvních obrozenců donutit úřady, aby byla roku 1819 zřízena triviální škola. Životní úroveň námezdně pracujících obyvatel zůstává stále nízká, avšak u bohatých rolnických vrstev sledujeme vzestupnou tendenci, která se projeví větší stavební činností nebo možností zakoupit si honosné kroje. Vývojové opoždění národního hnutí v Plzni vidíme i v tom, že počátky tohoto hnutí jsou spojeny až s jazykovým dekretem z roku 1816. Právě tento dekret umožnil prof. Josefovi Vojtovi Sedláčkovi zahájit bezplatnou výuku českého jazyka na gymnáziu. To bylo důležité především proto, že Plzeň byla značně ovlivňována německým jazykem a písemnictvím, které propagovali a šířili ostatní profesoři premonstrátského učeliště.

Kolem roku 1840 bychom v Plzni našli na 10000 obyvatel, a také bychom zde našli počátky prvních průmyslových příznaků, které se projevují rozvojem kožedělné výroby, vznikem cihelen, kamenolomů, ale také keramické produkce nebo Měšťanského pivovaru, který byl založen roku 1842. Právě tento podnik předznamenává budoucí proslulost piva z Plzně. Ve 30. a 40. letech přichází znatelnější stavební ruch, který je spojen s osobou purkmistra Kopeckého, který se snažil udělat z Plzně lázeňské město, a to pomocí lochotínských pramenů, ale neúspěšně. Ale co se podařilo, bylo zlepšení komunikací, byl například postaven Saský most, díky čemuž se mohla od roku 1832

⁹ Morový sloup Panny Marie se nachází v severozápadním koutu náměstí. Právě morová rána, která přišla roku 1680, dala popud k vystavení tohoto honosného památníku. Autorem byl proslulý sochař a řezbář Kristian Wiedmann, který pocházel z plzeňské umělecké rodiny. Dostupné z: LÁBEK, Ladislav. *Potulky po Plzni staré i nové I*. Plzeň: Společnost pro národopis a ochranu památek v Plzni, 1930, s. 30–31.

¹⁰ Obrazová příloha č. D1.

¹¹ BĚLOHLÁVEK, M. a kol. *Dějiny Plzně. I: Od počátků do roku 1788*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1965, s. 301–309.

rozproudit pravidelná dostavňková doprava. Mj. byla založena také nemocnice, která byla zapotřebí především kvůli epidemiím, které decimovaly obyvatelstvo.

Bachův absolutismus, který začíná roku 1851, s sebou přináší jen podezřívavost a udavačství, kterému neušla ani obecní správa, ani úřední orgány. Policejní teror dokázal udusit jakékoli pokusy o veřejný život i svobodomyslnost. Roku 1856 vyrůstá v Plzni první tovární komín Hýrova parního mlýna, ale také se modernizuje Měšťanský pivovar, vzniká plynárna a také Valdštejská strojárna, která je zárodek pro světoznámé Škodovy závody. Projevují se zde snahy o zřízení reálného a odborného školství a našli bychom i snahu o místní obchod a peněžnictví, což posílil vznik spořitelny roku 1857. Plzni se od roku 1861 postupně dostává možnosti výstavby železnic, což podpoří těžbu uhlí i chemickou výrobu, čímž dochází k zprůmyslnění Plzně. Roku 1869 kupuje Emil Škoda Valdštejskou strojárnu, což je důležitým bodem v průmyslových dějinách města. Rozvíjí se také společenský život, vzniká Hlahol, Měšťanská beseda, Sokol nebo Řemeslnická beseda.

Poměrně plynulý hospodářský vývoj Plzně se opírá zejména o růst výroby Škodových závodů, zvláště v předválečném období. Do města se stěhuje mnoho obyvatel, takže k roku 1910 dosahuje 80000 obyvatel, a to převážně českých. Kromě rozvoje průmyslu docházelo také ke stavebnímu rozvoji, který značně měnil podobu městského jádra. Památkáři se snažili zachovat uměleckohistorické hodnoty, avšak zachoval se pouze Gerlachovský dům. Neměnilo se pouze městské jádro, ale došlo i na růst předměstí, kde se objevovaly především činžáky. Na počátku 20. století, kde jsou nejpozoruhodnějšími stavbami divadlo nebo muzeum, můžeme sledovat průnik novorenesance, která ovlivnila také restauraci plzeňské radnice¹². V polovině 20. století se završuje vývoj školství, Plzeň má nejen obchodní akademii, ale také druhou reálku. Kromě školství se rozvíjelo písemnictví na Plzeňsku, objevují se nové prozaické, ale i básnické příspěvky. Našli bychom zde i pokusy o literární sborníky a časopisy. Umělecky významnou hodnotu představuje mimo jiné ředitelská éra Vendelína Budila, který byl včele nového městského divadla od roku 1902 do roku 1912. Jeho činohra znamenala jeden z vývojových vrcholů našeho herectví. Kromě národně povzbudivých představení městského divadla se objevuje také loutková scéna, zejména se satiristickými výstupy Skupova Revolučního Kašpárka.

Válka se odrazila především na sídle Škodových závodů, které stálo od samého počátku války pod armádním dohledem, zvláště pak ve chvílích, kdy se zhoršovalo

¹² Obrazová příloha č. D2.

zásobování, a vrcholil vojenskopolicejní teror. Plzeňské dělnictvo zpočátku čekalo na vyjádření vedení a nepodnikalo žádné akce, protože jim byla vnučena nečinnost jakýchkoli organizací. Však počátkem roku 1917 vznikl první, nejdříve ilegální, důvěrnický sbor, který se vyznačoval řadou stávek, demonstrací a sabotážními akcemi.¹³

Nejvíce byl viditelný rozvoj průmyslu, což si ovšem vybralo také svou daň na měšť, jelikož až do konce komunistického režimu neslo město přívlastek *černá Plzeň*. V této době docházelo také k ničení mnoha architektonických skvostů města, které však byly nahrazeny takovými stavbami, které dodnes nesou stejně tak ducha kvality, takže nebyla vidět jen investice do strojů, piva a dalších zdejších výrobků, ale je zřejmé, že proběhly také investice do vzhledu města. Stavby z počátku 20. století, jako je Městské divadlo či Měšťanská beseda, Západočeské muzeum či spořitelna jsou stále ozdobou Plzně. Kritická léta přišla v období komunismu, kdy se muselo ve městě zbourat na 250 domů, a to kvůli špatné koncepci dopravy. V centrální části města se domy zbouraly, a byly nahrazeny jen komunikacemi, které přivedly do centra dopravu, avšak nových domů se už příliš nedostavělo. Naopak hojná stavební činnost se odehrávala na okraji města, kde byla postavena panelová sídliště, kde dodnes žije většina z původních 170 000 obyvatel. Jakmile došlo roku 1989 ke změně režimu, bylo viditelné, že zastaralá Škodovka neprosperuje a rozpadá se na menší a menší části, a to městu neprospívalo. Centrální oblast se naopak vylepšovala, ožívala a historické jádro bylo roku 1993 vyhlášeno městskou památkovou rezervací. Katedrála sv. Bartoloměje spolu se svými poklady dominuje centru města, a pyšní se i nejvyšší věží v republice, proto je také oblíbeným turistickým cílem.¹⁴

¹³ ČEPELÁK, V. a kol. *Dějiny Plzně 2: Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, s. 245–254.

¹⁴ SOUKUP, Jan. *Katedrála svatého Bartoloměje v Plzni*. Plzeň: Agentura David a Jakub, 2012. ISBN 978-80-260-3592-3, s. 13–15.

2 Charakteristika naučné stezky

Naučná stezka je jednou z forem poznání zajímavých míst nejen v přírodě, ale také v našich městech. Lze ji pojmut různými způsoby, například formou zábavy nebo formou sportovních aktivit. Takové stezky jsou určeny široké veřejnosti, která tak má šanci poznat danou oblast, která se tímto způsobem zároveň popularizuje a láká další turisty. Jejich počet lze opravdu jen odhadovat, jelikož stále vznikají nové stezky díky aktivitě jednotlivců nebo skupin. Jiné ovšem zanikají, například kvůli špatnému značení či je veřejnost vůbec nezná, ale odhady se pohybují až kolem sedmi set naučných stezek na našem území.

Naučnou stezku může vytvořit skutečně kdokoli, ať už se jedná o jednotlivce, spolek, kraj nebo město. Jednotlivé stezky se od sebe liší především svým provedením, protože některé jsou panelové, jiné jsou jen značené a doprovázené internetovým průvodcem, popřípadě průvodcem v brožuře. Panelové značení je vcelku známé a často se s ním setkáváme v přírodě v podobě dřevěných desek s informacemi o konkrétním stanovišti, avšak toto provedení není zdaleka vhodné pro všechny typy terénu. Pokud není krajina či terén vhodný pro informační tabuli, využívá se informačních desek přímo na objektu nebo jsou dostupní tištění průvodci danou trasou. Moderní doba přináší také možnost prezentace stezky prostřednictvím webových stránek nebo pomocí mobilní aplikace, kdy je na objektu umístěna malá tabulka s QR kódem, který návštěvník jednoduše naskenuje a informace o místě se zobrazí v jeho mobilní aplikaci.

Stezky můžeme rozdělit také dle toho, zda jsou určeny pro pěší turistiku či pro cyklistiku. Cyklostezky jsou v dnešní době velice populární, jelikož návštěvník pojí dohromady sportovní aktivitu a poznávání zajímavých míst na jeho trase. Pěší stezky jsou samozřejmě kratší, než ty cyklistické, avšak často se liší obtížností terénu.

Naučné stezky nejsou nikterak tematicky ani oborově omezeny, takže se můžeme setkat s nejrůznějším zaměřením. Například můžeme jít po stopách známé osobnosti, lze jít za uměním nebo historií konkrétní oblasti, ale také můžeme poznávat přírodní památky. Trendem poslední doby jsou například vinařské¹⁵ stezky na Moravě.¹⁶

¹⁵ Například Znojemská vinařská stezka, Brněnská vinařská stezka. Kompletní seznam moravských vinařských stezek lze najít na webových stránkách *Moravské vinařské stezky*, dostupné z: <<http://stezky.cz>>.

¹⁶ *Web o naučných stezkách v ČR*. [online]. 2008–2011. Dostupné z: <<http://www.naucnoustezkou.cz/>>. [cit. 2018–02–25].

Pokud bychom se chtěli zaměřit pouze na naučné stezky v Plzni, našli bychom zde přibližně šestnáct stezek ve městě a okolí, které jsou zaznamenané na známém webu *stezky.unas.cz*. Jedná se však pouze o existující trasy značené v terénu, nikoli o virtuální trasy, kterých může existovat nespočet. V oblasti Plzeň-sever bychom mohli projít celkem třináct stezek, v oblasti Plzeň-jih pak dvanáct naučných okruhů, které jsou zaznamenané stejným způsobem na tomtéž webu.¹⁷

Jak již bylo výše zmíněno, navrhnout a vytvořit naučnou stezku může skutečně kdokoli, a s tím samozřejmě souvisí také financování. Někdy může financovat projekt město či obec, jindy je stezka tvořena v rámci specificky zaměřeného mezinárodního projektu či grantu, jindy může financovat její vytvoření i soukromá osoba. Například Naučná stezka Údolím Úhlavy je *stezka, na které se podílí Útvar koncepce a rozvoje města Plzně a Správa veřejného statku města Plzně. Zčásti bude realizována ze zdrojů, které byly získány v rámci mezinárodního projektu REURIS, který se zabývá revitalizacemi vodních toků v urbanizovaných oblastech.*¹⁸

¹⁷ *Naučné stezky v České republice*. [online]. Dostupné z: <<http://www.stezky.unas.cz/index2ns.htm>>. [cit. 2018-03-07].

¹⁸ *Město Plzeň*. [online]. Dostupné z: <<https://www.plzen.eu/obcan/o-meste/multimedia/ebook/knihy/ebook-naucna-stezka-udolim-uhlavy.aspx>>. [cit. 2018-03-07].

3 Naučná stezka - Netradiční procházka historií města Plzně

Naučná stezka *Netradiční procházka historií města Plzně* má za cíl provést návštěvníka po zajímavých a netradičních místech ve městě, seznámit nejen dospělé, ale také děti s historií města a jednotlivými stanovišti, která navštíví na trase stezky. Jelikož je opřena o mobilní aplikaci, je vhodná pro žáky a studenty, kteří tak mohou strávit hodinu dějepisu v terénu a obohatit tak své znalosti o městě.

Návrh stezky má dva okruhy. První se zaměřuje na zajímavé stavby, architekturu a příběhy s těmito místy spojenými, přičemž druhý okruh má technické zaměření, protože s Plzní se pojí významná jména jako například Emil Škoda nebo František Křížík. Právě druhý okruh má pouze šest zastávek, protože jsou časově poměrně náročné. Návštěvníci si však udělají příjemnou procházku městem, která je o trochu delší, než první okruh, a při které mohou spatřit další architektonické skvosty a zajímavosti města Plzně.

3.1 Návrh řešení naučné stezky

Naučnou stezku v centru města Plzně navrhuji realizovat formou mobilní aplikace, ve které by se informace o stanovištích zobrazily návštěvníkovi po naskenování QR kódu, který by byl umístěn přímo na daném stanovišti. Jako případná varianta mobilní aplikace by pak měla fungovat tištěná brožura, která by byla k vyzvednutí v informačním centru nebo v Západočeském muzeu, kde začíná historický okruh. Informační panely v místě zastavení nepovažuji za dobré řešení, jelikož by pro panel nebyl prostor na všech zastávkách, zvláště proto, že se jedná o centrum města. Mobilní aplikaci považuji za praktickou, jelikož dnes jsou chytré telefony běžnou záležitostí, a umí s nimi pracovat i děti. Bylo by pro ně tedy snadné naskenovat QR kód, čímž by si všichni snadno a rychle zobrazili informace o dané zastávce, a spolu s nimi i případné další zajímavosti pojící se k tématu. Navíc je tato forma praktická pro cizince, jelikož informace mohou být snadno přeloženy, a budou tak dostupné i cizincům, naopak na informačním panelu v terénu často není pro překlad dost místa.

Návštěvník by se měl po naskenování kódu přes mobilní aplikaci dostat na přehledný web, kde by našel informace o dané zastávce. Na webu samotném by pak našel stručný přehled historie města. Dále pak nabídku dvou okruhů, přičemž pod každým z nich by se skrývala připravená stanoviště a informace o nich. K zobrazení by se zde měly

nacházet mapy obou okruhů, aby měl návštěvník přehled o trase a dalších zastaveních, která ho čekají. Ke každému stanovišti by měly být k dispozici obrázky v dostatečném rozlišení.

Brožura, která by byla variantou aplikace, by měla být v barevném provedení, nelépe ve formátu A5, jelikož bude skladná a zároveň se na takový formát vejdu veškeré informace i obrázky v potřebném rozlišení. V úvodu tištěného průvodce by se měly objevit obecné informace o Plzni a stručný přehled historického vývoje města, aby byl návštěvník uveden do kontextu. Dále budou uvedeny dva navrhované okruhy. V úvodu každého okruhu bude umístěna mapa, pod kterou budou vypsány jednotlivé zastávky v daném pořadí. Poté už budou popisována jednotlivá stanoviště, přičemž vše bude doplněno kvalitními fotografiemi či obrázky. Několik posledních stran by mělo zůstat bez textu, aby si mohl návštěvník napsat nějaké zajímavé postřehy či aby měl místo například na různá razítka z navštívených míst ve městě.

Brožura by měla být dostupná na několika místech v centru města, propagace stezky by měla proběhnout také např. na webových stránkách města, aby měl návštěvník možnost zjistit si více o naučné stezce ještě dříve, než se jeho výlet uskuteční. Pro zahraniční turisty by měla být k dispozici cizojazyčná varianta tištěného průvodce.

3.1.1 Návrh trasy - Historický okruh v centru města Plzně

První okruh¹⁹ by měl dle návrhu vést v samotném centru města, aby se návštěvník podíval do srdce Plzně. Trasa se skládá celkem z jedenácti zastávek – Západočeského muzea, Gerlachovského domu, Císařského domu, Státního oblastního archivu, domu č. p. 251, ke kterému se váže pověst O Železné panně, Studijní a vědecké knihovny, divadla J. K. Tyla, Staré synagogy, hotelu Slovan a domu Kamerál – a její délka je přibližně 2 kilometry.

Trasa tohoto okruhu začíná u Západočeského muzea, které se nachází vedle příjemného parku a návštěvník si může prohlédnout také některé zajímavosti přímo před muzeem. Dle vlastního výběru může navštívit kteroukoli z expozic či výstav. Muzeum je návštěvníkům přístupné od úterý do neděle v čase od 10:00 do 18:00. Mezi stálé expozice patří Plzeňská městská zbrojnice, Archeologie a Historie. Kromě stálých expozic mohou návštěvníci vyzkoušet různé výstavy, které se pravidelně obměňují.

¹⁹ Obrazová příloha č. A1.

Po prohlídce muzea se návštěvníci vydají k druhému stanovišti, kterým je Gerlachovský dům. Právě v tomto domě se dnes nachází Národopisné muzeum, takže návštěvník bude mít možnost zhlédnout unikátní dům, který vznikl spojením dvou gotických objektů, ale také si může vychutnat stálou expozici, které je spojená s osobností zakladatele muzea Ladislava Lábka. Je možno si zde projít obě části, přičemž první prezentuje interiéry měšťanských domácností od gotiky až po 20. století, a druhá část dokumentuje každodenní život obyvatel plzeňského venkova.²⁰

Další zastávkou na trase je Císařský dům, kam se půjde kolem velkolepé katedrály svatého Bartoloměje, což je gotický trojlodní chrám, jehož založení se datuje kolem roku 1295. Pokud by si chtěl návštěvník udělat malou odbočku od trasy stezky, může se podívat na celou Plzeň z věže vysoké necelých 103 metrů.²¹ Císařský dům se nachází vedle radnice a byl v letech 1607-1609 přestavěn ze dvou objektů dvorním architektem J. M. Fillipim. Projekt byl zpracován pro císaře Rudolfa II., a proto jeho název *císařský*.

Následujícím zastavením bude Státní oblastní archiv, který se nachází v budově bývalé věznice plzeňského krajského soudu, což činí toto místo skutečně zajímavým. Síť krajských archivů vznikla již v roce 1948, a archiváři tak mohli přesunout veškeré materiály z pracoviště v Plasích přímo do Plzně.²² Po zjištění zajímavostí o zdejším archivu se návštěvník vypraví k dalšímu stanovišti, kterým je dům č. p. 251 v Sedláčkově ulici. Jedná se o dům pozdně gotického původu, který prošel značnými úpravami, takže dnes ho můžeme spatřit s výraznou barokní fasádou. K tomuto domu se váže zajímavá pověst O Železné panně, ze které se můžeme dozvědět něco o trestech pro ty, kteří se provinili proti právu v Plzni ještě za dob kata.

Cesta bude pokračovat ke Studijní a vědecké knihovně, která se nachází v budově bývalého ženského dominikánského kláštera. Právě areál kláštera přiléhal ve své době vzniku k městskému opevnění, které bude dalším bodem na trase stezky. Městské opevnění

²⁰Západočeské muzeum v Plzni. [online]. ZČM 2013. Dostupné z: <<http://www.zcm.cz/objekty/narodopisne-muzeum-plzenska>>. [cit. 2018-02-25].

²¹SOUKUP, Jan. *Katedrála svatého Bartoloměje v Plzni*. Plzeň: Agentura David a Jakub, 2012. ISBN 978-80-260-3592-3, s. 18.

²²Státní oblastní archiv v Plzni. [online]. 2010. Dostupné z: <<http://www.soaplzen.cz/historie>>. [cit. 2018-02-25].

je historicky doloženo již od roku 1322 a dodnes můžeme pozorovat skvěle dochované fragmenty hlavní i parkánové zdi.²³

Dalším skvostem na trase stezky bude divadlo J. K. Tyla. Od roku 1798 najdeme zmínky o divadelních představeních v Plzni, přičemž roku 1818 se ve městě hrálo první české představení, a to na různých místech (například U Zlatého orla²⁴). Roku 1832 byla postavena zvláštní budova na rohu dnešní Riegerovy ulice a Sadů Pětatřicátníků, a to dle návrhů Lorenza Sacchettiho²⁵. Postupem času se podařilo vystavět Velké divadlo, které bylo otevřeno roku 1902.²⁶

Dále povedou návštěvníkovy kroky ke Staré synagoze, která se nachází ve Smetanových sadech, konkrétně ve dvoře domu č. p. 80. Jedná se o kulturní památku České republiky. Vedle budovy Staré synagogy nalezneme pomocnou synagogu, a oba tyto objekty jsou unikátní připomínkou návratu židovského obyvatelstva do Plzně poté, co došlo k politickému uvolnění v polovině 19. století.²⁷ Nedaleko této památky bude další zastavení, kde je možno obdivovat architekturu v příjemném prostředí Smetanových sadů, kde se nachází mimo jiné také udržovaný městský park. Jedním z výstavních objektů je secesní budova hotelu Slovan, který zná historie pod jménem hotel Waldek. Na konci 19. století patřil k nejlepším v Plzni, a dokonce hostil císaře Františka Josefa I.²⁸

Poslední stanoviště tohoto okruhu se nachází na adrese Kopeckého sady č. p. 97/11. Nachází se zde empírový dům Kamerál. Název domu má své kořeny v německém slově

²³ FOUĐ, Karel. *Městské památkové rezervace a zóny v Plzeňském kraji: Historická sídla Plzeňského kraje*. Plzeň: Plzeňský kraj ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Plzni, 2007, s. 114–115.

²⁴ Dnes nám. Republiky 33 – hotel Central. Na tomto místě stával hostinský dům, kde v r. 1634 bydlel gen. Flavio Piccolomini, který špehoval Albrechta z Valdštejna. V roce 1823 zde byl ubytován car Alexandr I. A údajně právě v tomto hostinci měla zaznít památná věta „*Jednoho je nám v Plzni zapotřebí, dobrého a laciného piva*“, kterou vyslovil hostinský Václav Mirwald a vedla k založení Měšťanského pivovaru, ze kterého je dnešní Plzeňský Prazdroj.

Další informace dostupné online z: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1446771>>.

²⁵ Lorenzo Sacchetti byl typickým představitelem starého barokního a klasicistního divadelního výtvarnictví. Jeho dílo je skutečně široké, najdeme v něm kresby, klasickou architekturu i monumentální paláce, přehnaně romantické přírodní motivy, ale také realistické krajiny. V divadelních dekoracích se u něj výrazně střídají tmavé a světlé plochy. Kromě práce na divadle v Plzni se podílel také na výzdobě Stavovského divadla v Praze.

Další informace dostupné online z: <<http://www.theatre-architecture.eu/cs/db.html?personId=1208>>.

²⁶ *Divadlo J. K. Tyla v Plzni*. [online]. 2017. Dostupné z: <<https://www.djkt.eu/historie-divadelnictvi-v-plzni>>. [cit. 2018–02–25].

²⁷ *Národní památkový ústav*. [online]. Památkový katalog. 2015. Dostupné z: <<http://pamatkovykatalog.cz/?element=1261507&sequence=1&mode=parametric&isProtected=1&catalogNumber=1000162856&action=element&presenter=ElementsResults>>. [cit. 2018–02–25].

²⁸ MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie – HOSTIČKOVÁ, Anna. *Příběhy plzeňských domů*. Plzeň: Starý most, 2012, ISBN 978-80-87338-21-6, s. 80.

kamerale, které znamenalo státní finanční hospodářství, v případě tohoto domu měl název význam spíše sídla finančních a celních úřadů, později byla uváděna jako finanční ředitelství. Sídli zde například Komorní úřad, komorní poplatkový soud či celní úřad.²⁹

3.1.2 Návrh trasy - Technický okruh v centru města Plzně

Druhý okruh³⁰ by měl dle návrhu vést v širším centru města, kde se návštěvník setká se stopami Emila Škody, Františka Křižíka, a kdy bude mít možnost se seznámit s technickou oblastí Plzně. Trasa se skládá celkem z šesti zastávek – Pivovarská věž, Vodárenská věž, Pomník s bustou Františka Křižíka v Křižíkových sadech, Kalikovský mlýn, Muzeum Škoda, Techmania – a její délka je přibližně 4 kilometry. Stanovišť je v tomto okruhu méně než v předchozím, celkem šest, jelikož jsou jednotlivá zastavení poměrně časově náročná a určitě vydají na příjemné odpoledne.

Začátek této trasy je v pivovaru Prazdroj, kde si návštěvníci mohou prohlédnout unikátní pivovarskou věž, která má velice zajímavou historii. Ačkoli není veřejnosti zpřístupněna, mohou se o ní dozvědět nejrůznější informace, a také její příběh, který je mimo jiné spojen také s nepříliš veselými kořeny, protože přesně na místě, na kterém dnes stojí pivovarská věž, stávala městská šibenice. Dnes slouží k připomenutí malý památník přímo vedle věže.³¹ Další zastávkou bude také věž, ale tentokrát vodárenská. Právě tato památka je v centru Plzně již celá staletí a nese s sebou mnoho proměn, je spojena s řadou zajímavých a významných jmen. Jedná se o památku, kterou měli všichni, když přijížděli do města Pražskou branou, a považovala se také za důležitou součást Plzně, jelikož se objevuje na všech malbách a vedutách Plzně, a to i na těch jednodušších.³² Další návštěvníkovy kroky povedou do Křižíkových sadů, kde si mohou prohlédnout bustu Františka Křižíka, který je spjat s městem Plzeň, a zároveň se mohou dozvědět něco zajímavého o jeho životě, a také vynálezech. Odtud se vydají přes náměstí Republiky ke Kalikovskému mlýnu, jehož vzhled odpovídá tomu, jak vypadal roku 1886. Návštěvníci také zjistí, že mlýn hned dvakrát vyhořel, takže musel projít rozsáhlými rekonstrukcemi, ale také přijdou na to, že byl několikrát modernizován, v jedné fázi pak dokonce celkově

²⁹ *Má vlast cestami proměn*. [online]. 2015. Dostupné z: <<http://cestamipromen.cz/promeny-2016/420-plzen-obnova-pruceli-mestskeho-domu-kameral>>. [cit. 2018-02-25].

³⁰ Obrazová příloha č. A2.

³¹ MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie – HOSTIČKOVÁ, Anna. *Příběhy plzeňských domů*. Plzeň: Starý most, 2012, ISBN 978-80-87338-21-6, s. 138.

³² Tamtéž, s. 203–205.

elektrifikován. Zajímavostí je také instalace několika typů turbín, z čehož poslední byla Kaplanova turbína, která ve mlýně zůstala dodnes.³³ Nedaleko Kalikovského mlýna se nachází další zastávka na trase, kterou je Muzeum Škoda. Toto zastavení představí návštěvníkům osobnost Emila Škody, a samozřejmě také historii Škodových závodů. Právě tato firma prošla mnohými změnami a značným rozšiřováním, kvůli kterému se musely dokupovat nejrůznější pozemky, a areál se rozrůstal také do dalších částí města. Aby si návštěvníci dokázali lépe představit, s jakými materiály se pracovalo a pracuje, jaké jsou výsledky práce, navštíví Muzeum Škoda. Návštěvníci zde najdou přehled nejrůznějších exportních aktivit, ale také zajímavé fotografie či různé modely, které skvěle prezentují práci tohoto podniku. Mimo jiné se zde odkrývá tajemství světoznámé ochranné známky, kterou užívá Škodovka od roku 1923 až dodnes.³⁴ Posledním, ale velice zajímavým stanovištěm je Techmania, která je velice atraktivním objektem nejen pro děti, ale také pro dospívající a dospělé. Návštěvník zde může poznat tajemství vesmíru, ale vyzkoušet si také nejrůznější pokusy, které se týkají elektřiny, vody a mnohých dalších odvětví. Jedná se především o interaktivní výstavy, takže si děti i dospělí mohou vyzkoušet nejrůznější pokusy, a to jak z odvětví fyziky, chemie, tak i biologie. Mimo jiné jsou zde nejrůznější programy či speciální výstavy, možnosti navštívit dílny či laboratoře, které každého obohatí o mnoho informací z technického světa, a to zajímavou a zábavnou formou.³⁵

³³ Tamtéž, s. 94–105.

³⁴ *Muzeum Škoda*. [online]. 2000-2015. Dostupné z: <<http://www.pruvodce.com/skoda>>. [cit. 2018–03–03].

³⁵ *Techmania Science Center* [online].

Dostupné z: <http://techmania.cz/fw_lang/cs/o-techmanii-2/>. [cit. 2018–03–03].

4 Trasa 1 - historický okruh v centru města

4.1 Západočeské muzeum

V listopadu roku 1878 bylo založeno Obecní muzeum pro město Plzeň a západní Čechy. Po deseti letech bylo rozděleno na dva samostatné ústavy, protože byly značně rozšířeny sbírky a též bylo vhodné rozdělit fondy dle zaměření. Vzniklo tedy Městské historické muzeum a Západočeské uměleckoprůmyslové muzeum. Muzeum se dále rozšiřovalo, zakoupilo Gerlachovský dům a do něj umístilo národopisné sbírky, které byly v roce 1915 zpřístupněny. V roce 1939 byla všechna muzea sloučena pod jednu německou správu, některé expozice byly zrušeny a sbírky trpěly kvůli nešetrné manipulaci. V roce 1945 se ovšem vše vrátilo do původního stavu. O tři roky později přišla ale další změna, muzea byla sloučena do jednoho ústavního celku pod názvem Západočeské muzeum v Plzni³⁶. Roku 1984 byla budova v havarijním stavu a její oprava byla skutečně nutná, veškeré sbírky se tak stěhovaly, a to včetně knihovny. Po rekonstrukci došlo ke znovuotevření v r. 1998.³⁷

Pro veřejnost je nejznámější budova Západočeského muzea v Kopeckého sadech, a byla nejmodernější muzejní stavbou v zemích rakousko-uherské monarchie, však cesta za ní byla opravdu zdlouhavá a namáhavá. Dne 24. července 1880 bylo slavnostně veřejnosti zpřístupněno městské muzeum, které bylo zřízeno v interiéru tehdejšího kláštera dominikánek u kostela sv. Anny. Průmyslový odbor muzea získal během 80. let 19. století rozsáhlé sbírky umělecko-řemeslných předmětů, obrazů, plastik a také díla soudobých umělců. Správa muzea se vyjádřila, že vzhledem k velkému počtu sbírek je zapotřebí zřídit samostatné muzeum po vzoru prostor ve Vídni, Liberci nebo Brně, kde jsou k nalezení samostatná umělecko-průmyslová muzea. A tak je od roku 1887 v Plzni samostatné západočeské umělecko-průmyslové muzeum, které sídlilo v dominikánském klášteře u sv. Anny (č. p. 179). Na tomto místě se sbírky nacházely do roku 1895, kdy byla vyprojektována nová budova muzea. O projekt se zasloužil ředitel umělecko-průmyslového muzea arch. Josef Škropil. Tento projekt pak realizoval plzeňský stavitel Eduard Kroh. Práce byly zahájeny koncem roku 1896 a výsledky byly vidět již za dva roky. Další rok trvala práce na interiéru, vytvoření výzdoby a další řemeslné práce. Veškeré úpravy interiérů byly zadány řadě dobových umělců. Plastická výzdoba, jako jsou

³⁶ Obrazová příloha č. B1.

³⁷ *Západočeské muzeum v Plzni*. [online]. ZČM 2013.

Dostupné z: <<http://www.zcm.cz/objekty/narodopisne-muzeum-plzenska>>. [cit. 2018-02-25].

fasády, štukové dekorace v sálech a podobné dekorace byly vytvořeny podle návrhů sochaře Celda Kloučka. Lunety³⁸, které se nacházejí v jubilejním sále, vytvořil Augustin Němejc. Výzdoba hlavního schodiště pochází od sochaře Vojtěch Šaffa z roku 1900, kde Šaff vytvořil opravdu rozsáhlý reliéf *Dívčí válka*. Roku 1901 byly přestěhovány sbírky z nevyhovujících prostor do nové budovy a roku 1913 mohlo být muzeum otevřeno pro veřejnost. Škropilova stavba dodnes patří k těm nejvýznamnějším plzeňským budovám z přelomu 19. a 20. století.³⁹

4.2 Gerlachovský dům

Gerlachovský dům⁴⁰ se nachází v dnešní Dřevené ulici, tehdejší Mansfeldově ulici a v jeho interiérech bychom našli Národopisné muzeum. Jedná se o dům, který je kronikou celého města v menším měřítku. Nebyl postaven ve zvlášť významné ulici, však v takové, která byla stále živou, jelikož se jí chodilo do masných krámů, a také k městským lázním. Hradební zeď, která se nacházela nedaleko domu, byla jeho ochranou z východní strany, byl zde takzvaný *parkán*, který zajišťoval příjemné prostředí. Ovšem parkán tu nestával vždy, ještě před ním byl na východě od Gerlachovského domu jiný objekt, který se jmenoval Bartlovský dům a byl natěsnaný až u samotné městské zdi. Až poté, co Mansfeld dobyl Plzeň, zanikl tento dům, a byly tak rozšířeny městské hradby, přičemž z domu zůstala jen část s gotickým portálem, která byla připojena ke Gerlachovskému domu.

Historie Gerlachovského domu začíná v 15. století, protože písemné prameny z doby založení města a následujících let zcela zahladil čas. Pouze podle hrázděného zdiva ve štítu a také některé gotické detaily, které byly nalezeny při opravách, dokazují, že si dům zachoval své nejstarší jádro až do dnes.

Mezi lety 1438–1462 byl majitelem domu Hanuš, který byl osobním lékařem císaře Zikmunda. V dalších letech se vystříдалo hned několik majitelů z řad měšťanů, a až roku 1566 získává dům Jan Merlian, zvaný Škarpalín. Jednalo se o období, kdy město přecházelo ze strohého středověkého vzezření do nového života a nové podoby přicházející z Itálie. Právě i Merlian byl Vlach, pocházel z Lombardie. Dokonce byla Plzeň před

³⁸ Jedná se o půlkruhovou plochu stěny, která by měla představovat tvar Měsíce ve čtvrti. Tuto plochu často nalezneme pod valenou klenbou nad okny či dveřmi.

³⁹ FOUČEK, Karel. *Městské památkové rezervace a zóny v Plzeňském kraji: Historická sídla Plzeňského kraje*. Plzeň: Plzeňský kraj ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Plzni, 2007, s. 122.

⁴⁰ Obrazová příloha č. B2.

Prahou a hostila zde příchozí umělce, mezi které patřili také kameníci a stavitelé, takže brzy díky tomu město získalo jiný ráz a jiný vzhled. Vytratila se gotická ostrost a na řadu přišly zaoblené linie, ozdobné sloupce, hlavice i římsy a další. Tak tedy i Gerlachovský dům získal nový vzhled, ač byl roku 1575 Merlianem přestavěn od základu, a byl ozdoben tesaným portálem se štítkem s monogramem i letopočtem. Uvnitř nechat vytvořit trámované malované stropy, a na dvoře byla otevřená lodžie. Dům však vůbec neztratil svůj původní charakter rodinného domu, ke kterému patřilo také různé hospodářské příslušenství. Později majitel pravděpodobně zbohatl a začal hledat jiný dům, který by mohl koupit a roku 1582 se přestěhoval do Pražské ulice č. p. 90, kde vytvořil kamenný portál, a který až dodnes můžeme obdivovat při vchodu do restaurace *U Salzmannů*⁴¹.

Gerlachovský dům byl krásně upravený, a tak se jej snažili získat také patricijské plzeňské rodiny. Od roku 1607 jsou majiteli Kotorovští ze Lvovan, a ti nechali zvěčnit své vlastnictví nástavcem s vytesaným erbem rodiny, který nesou dva andílci. Tento nástavec postavili na Merlianův portál. Po dvou letech ale přišli další majitelé, dům koupil Bartoloměj Stehlík z Čenkova a Treystättu, který měl ve městě sice dva domy, ale tento chtěl jako věno pro svou dceru, která se vdávala za R. Wognera, což byl člen slavného řeznického cechu.

Na počátku 17. století se v Čechách schyluje k velké bouři, a roku 1618 přichází do města vojsko pod vedením Mansfelda, které mělo za úkol město dobýt. Tak se i stalo, a vše probíhalo poblíž Gerlachovského domu. Jakmile prolomili hradby na konci tehdejší *Masokrámské* ulice, vtrhli na náměstí rozvášněné davy vojáků, které nebylo možno zastavit ani narychlo postavenou obranou. Domy všude kolem hořely, a také Gerlachovský dům ztrácel v závalu jisker na své vnitřní i vnější kráse. Pak dům setrval téměř celé století ve zbídačeném stavu, kdy byl jen nouzově upravován, což by se ale dalo říci o celém městě, které bylo zničené třicetiletou válkou. Roku 1682 kupuje dům obec, která chce přispět k záchraně domu.

V druhé polovině 17. století se do města vrací život, a s ním i nejrůznější umělci, stavitelé a kameníci, takže je i Gerlachovský dům přestavován. Roku 1696 přechází do vlastnictví Jakuba Augustona staršího, který je nejen vlašským stavitelem, ale také štukatérem. Také on znovu dům upraví a věnuje se i změnám interiéru. Nad gotický portál vystavěl světnici, mezi okna nanesl plastické obrazy, zpusťlé trámové stropy ozdobil

⁴¹ Obrazová příloha č. D3.

tvrdým štukem, takže celé stavbě se vrátila původní svěžest. Jakub Auguston zanechal ve městě také jiný skvost, a to kostel sv. Anny, kde je také pochován. Na počátku 19. století najdeme jako majitelku vdovu po Josefu Augustonovi, která se provdala za Jana Ullmana, který byl plzeňským hospodářským správcem. Právě za něj prošel dům posledními velkými změnami, protože byl přestavěn tak, aby nebyl dům pouze obytným, ale aby tu mohlo žít hned několik drobných nájemníků. Koncem 20. let získává dům Jan Nepomuk Jelínek, a roku 1839 pak Josef Gerlach, který se oženil s vdovou předchozího majitele. Právě Josef Gerlach byl kaligrafem, hudebním skladatelem, zpěvákem, tanečním mistrem, klavírním mistrem, ale hlavně duší všech zábavních městských podniků od 30. let až do své smrti roku 1884. V Gerlachovském domě tak bylo neslýchaně veselo a rušno, protože se tam všichni scházeli, a hostem býval dokonce i sám Bedřich Smetana. Právě po tomto muži zdědil, a jistě právem, svůj název.

O pár let později by však původní majitel marně hledal veselé prostředí hemžící se veselíci se lidmi. Staré domy byly na ústupu, protože majitelé do nich nechtěli vkládat peníze za modernizaci, se kterou přicházely tehdejší novostavby, a modernizace byla samozřejmě žádaná. Právě Gerlachovský dům postupně chátral a chátral, a dokonce měl být roku 1909 zbourán. Našlo se ale několik nadšených ctitelů starých památek, vytvořili Kroužek přátel starožitností a zahájili záchranu Gerlachovského domu, který byl cennou uměleckou plzeňskou památkou. Také díky architektovi Kamilovi Hilbertovi a dalším nadšencům byl dům roku 1912 koupen obcí s tím, že musí být restaurován. Roku 1911 byla ustanovena Společnost pro národopis a ochranu památek v Plzni, která si vzala za úkol vybudovat ve městě chybící sbírku památek kulturně historických, a Gerlachovský dům si vyžádala jako prostory pro své muzejní účely. Mezi lety 1913-1914 byl dům restaurován přibližně za sto dvacet tisíc korun. Sousední dům, tzv. Topolčanovský, který byl postaven počátkem 19. století na bývalých hradbách, byl zbourán a na jeho místě vznikly dva činžovní domy.

Poslední změna kolem Gerlachovského domu proběhla roku 1923, kdy byla zasypána mlýnská strouha a Mansfeldova⁴² ulice byla prodloužena a pak spojena s Poděbradovou třídou.⁴³

⁴²Dnešní Dřevěná ulice.

⁴³LÁBEK, Ladislav. *Gerlachovský dům v Plzni: Historie i popis domu a příručka pro návštěvníky musea*. Plzeň: Společnost pro národopis a ochranu památek, 1924, s. 1–5.

Ke Gerlachovskému domu se také vztahuje zajímavá pověst, která vypráví o bezhlavém rytíři, který obchází chodby a schodiště domu každou noc. Při jednom obléhání Plzně se totiž podkopali nepřátelé pod městskými hradbami, a to přímo do Gerlachovského domu. První se pokusil touto cestou prolézt mladý odvážný rytíř, ale jelikož si obránci města povšimli čerstvě vybouraného otvoru, hned jak se rytíř objevil, srazili mu hlavu. Ostatní to zastrašilo natolik, že se neodvážili otvorem vůbec vylézt. Rytířovo tělo však zůstalo v domě, a bylo tam zazděno. Pohřbena byla jen jeho hlava, a to u Františkánů. Nyní tedy obchází dům bezhlavý rytíř, a nenajde klidu, dokud nebude jeho tělo pohřbeno spolu s jeho hlavou. Stará obyvatelka domu Kuralová tvrdila, že ducha jednou v noci potkala na zahrádce a zvolala: *Pán Bůh ti popřej pokoje*, a duch prý zmizel.⁴⁴

4.2.1 Národopisné muzeum

Plzeň měla do roku 1915 dvě muzea, a to Umělecko-průmyslové a Historické. Ale pouze Historické muzeum mělo svůj místní ráz a sbíralo tak památky přírodní, prehistorické, ale také politické dokumenty nebo brilantní sbírka zbraní. Chyběly tu jen památky z domácího prostředí a z běžného života. Proto Národopisné muzeum doplnilo dvě původní.

Samotné kořeny Národopisného muzea bychom měli hledat v Národopisné výstavě, kterou pořádala společnost v Měšťanské besedě roku 1912, a přišlo asi deset tisíc návštěvníků. Právě tam se podařilo získat mnoho předmětů, které se staly základem budoucích sbírek, a zároveň se zde horlivě zapojil učitel Josef Valenta, který se staral o rozmnožení exponátů především na venkově. Jakmile proběhla restaurace domu, bylo hned v roce 1914 započato s instalací sbírek a už na sv. Václava roku 1915 bylo muzeum provizorně upraveno a zpřístupněno.

Roku 1919 byla sepsána smlouva Národopisné společnosti s obcí, která potvrzovala, že jsem všechny sbírky veřejným majetkem a obec zajišťuje opečovávání domu a také dozor úředníka. Společnost postupně doplňuje sbírky a hradí instalační náklady. Aby bylo oběma stranám ulehčeno, vybíralo se vstupné. Z malého počátku vyrostl velký ústav, který byl velmi oblíben plzeňským obyvatelstvem, které ročně dodávalo do sbírek až na tisíc předmětů. Roku 1923 byla zřízena kancelář s příruční

⁴⁴ SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce.: Díl I.* Plzeň: Vlastivědné knihkupectví a nakladatelství Marie Lábkové v Plzni., 1933, s. 127.

knihovnou, rodovým, fotografickým a hudebním archivem, kam mohl přijít každý pracovník z kulturních oborů a využít tyto prameny.

Program muzea je tedy jasně kulturně-historický, a nevšimá si pouze vesnického a městského života, ale pokládá si za cíl vytvořit přehled veškerého kulturního života na Plzeňsku.⁴⁵ Dnes může návštěvník přijít do muzea od úterý do neděle, a to v čase od 10 hodin do 18 hodin (polední pauza je od 12 hodin do půl jedné). Pořádají se zde různé výstavy, například od října 2016 do února 2017 mohli návštěvníci obdivovat výstavu *Archeologie třicetileté války v západních Čechách*⁴⁶. Pokud by ale měl návštěvník zájem o stálou expozici, může se podívat na expozici *Jak se žilo na Plzeňsku*, dále jsou zde k vidění interiéry měšťanských domácností od 16. do 20. století, interiéry venkovských domácností od 18. do 19. století, interiér a zařízení plzeňské lékárny z 19. století, ale také lidové kroje širšího Plzeňska, prezentaci lidových zvyků a krojů nebo jedinou renesanční nádvoří lodžii v Plzni. Kromě klasických výstav se zde pořádají také tematicky zaměřené jarmarky, vyzkoušet je zde možné také tvůrčí dílnu pro rodiny s dětmi.⁴⁷

4.3 Císařský dům

Císařský dům⁴⁸ se nachází na náměstí Republiky, kde přiléhá k radnici ze západní strany. Jedná se o dvoupatrový dům, kde se v interiéru patra podařilo dochovat slavnostní renesanční sál s malbami z rudolfínské doby, na kterých jsou vyobrazeny alegorické figurální scény. Nalezneme zde dvoupatrové sklepy, z čehož jsou ty spodní tesané ve skále.

Fasáda je řešena velice střízlivě, však zdobí ji nadokenní římsy a socha⁴⁹ rytíře Žumbery⁵⁰, která byla na dům přemístěna v polovině 19. století z renesanční kašny na náměstí. Dříve byl na jeho kamenném štítě ještě bronzový znak města, který byl ovšem uložen do umělecko-průmyslového muzea. V dnešní době je tento dům chráněn jako

⁴⁵LÁBEK, Ladislav. *Gerlachovský dům v Plzni: Historie i popis domu a příručka pro návštěvníky musea*. Plzeň: Společnost pro národopis a ochranu památek, 1924, s. 6.

⁴⁶*Západočeské muzeum v Plzni*. [online]. ZČM 2013. Dostupné z: <<http://www.zcm.cz/vystava/archeologie-tricetilete-valky-v-zapadnich-cechach>>. [cit. 2018-03-03].

⁴⁷*Západočeské muzeum v Plzni*. [online]. ZČM 2013.

Dostupné z: <<http://www.zcm.cz/objekty/narodopisne-muzeum-plzenska>>. [cit. 2018-03-03].

⁴⁸Obrazová příloha č. B3.

⁴⁹Obrazová příloha č. D4.

⁵⁰Rytíř Žumbera byl loupežný rytíř, který sídlil na hradě u Litic a tvořil ještě s Pédou na Pecihrádku a Radoušem na Radyni trojlístek obávaných dobrodruhů. Dostupné z: SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce.: Díl I*. Plzeň: Vlastivědné knihkupectví a nakladatelství Marie Lábkové v Plzni., 1933, s. 142.

kulturní památka, přičemž v přízemí se nachází městské informační centrum a v patře kancelář primátora.⁵¹

Nejstarší majitele najdeme mezi drobnými měšťany a živnostníky, kteří neměli nijak speciální postavení. V první polovině 15. století patřil dům vpravo bohatému Mikuláši Hynkovi, který vlastnil ještě další domy ve městě a patřily mu také dvory na Škvňském předměstí. Byl také jedním z městských konšelů. Z gotické podoby tehdejších staveb se ale nic nedochovalo, a tak můžeme jen předpokládat, že byly z tzv. hrázděného zdiva. Dodnes se však dochovaly vyčnívající pilíře a jednoduchý, renesanční portálek přímo vedle radnice, který má vytesaný letopočet 1565. Levá polovina domu má také svůj portálek, na kterém je vytesán letopočet 1793. Dalším, kdo dům obýval, byl sám stavitel radnice Jan de Statia Vlach.

Od roku 1924 bylo v kdysi Vlachově obydlí zřízeno knihkupectví, ale aby se návštěvník dostal do zadní části průjezdu, musí projít radnicí, a uvidí částečně klenutý průjezd, kde je příkré schodiště a ve spodní části má starou klenbičku se štukovým perlovcem⁵². Z průjezdu se pak dostane na dvůr. Po pravé ruce bude mít severní křídlo, kde ho zajisté zaujmou okna s gotickým ostěním⁵³ a kamenickými značkami, která bývala zakryta krásnými mřížemi. Jedna z těchto mříží⁵⁴ byla osazena v nádvoří Gerlachovského domu, ostatní se dostaly pravděpodobně do obecního skladiště. Vlevo je pak vidět vysoké nádvorní křídlo císařského domu, které bylo postaveno v roce 1869. Dříve bývaly na tomto místě maštale⁵⁵.

V přízemních místnostech předního domu bývala hasičská stanice a lehké vězení, které se nazývalo *šupárna*. Obec zajišťovala do roku 1920 veškerou policejní agendu a strážnici, takže všechny takové místnosti byly buď přímo na radnici, nebo v její těsné blízkosti. V patrech byly úřady, které se ovšem velmi často měnily, jak se město rozšiřovalo. Ve druhém patře domu bychom našli malou zasedací síň městské rady a obecních komisí.

⁵¹FOUD, Karel. *Městské památkové rezervace a zóny v Plzeňském kraji: Historická sídla Plzeňského kraje*. Plzeň: Plzeňský kraj ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Plzni, 2007, s. 115.

⁵²Plastický ornament.

⁵³Postranní části rámování otvoru ve stěně, bývá rovné nebo zalomené, někdy bohatě profilované.

⁵⁴Obrazová příloha č. B3a.

⁵⁵Přespali v nich Chodové roku 1695, kteří byli zahnaní po popravě Jana Sladkého Koziny.

Roku 1581 Jan de Stadius postupuje dům za jiný svému známému Janu de Mutonibovi, který však o tři roky později prodá dům Jiříku Krumlovskému z Hartenšteina. Cena domu se mezitím ztrojnásobila, jelikož Stadius provedl nákladnou přestavbu.

Tím, že měl dům velice výhodnou polohu, zaujal velmi významného hosta. Byl jím samotný císař Rudolf II., který se roku 1594 vypravil přes Plzeň na říšský sjezd do Němec. Do této návštěvy přespávaly vždy významné návštěvy přímo na radnici. Hned roku 1599 se však pobyt císaře v Plzni opakoval. Tentokrát to nebylo jen pouhé přespání, ale panovník tu zůstal po dobu osmi měsíců, protože prchal z Prahy před morem a užíval si zde zdravého plzeňského ovzduší, příjemného pohodlí a také zde měl klid. Dokonce mu zde byla zřízena dřevěná pavlač přes střechy domů až k hradbám, aby mohl užívat čerstvého vzduchu z lučinatého údolí řeky Mže. Místnosti pro něj byly krásně zdobeny nejrůznějšími malbami, čalouny a drahocennými koberci, a dokonce zde byly umělecké kousky z rudolfínských sbírek. Bohužel z této krásy Plzni téměř nic nezbylo. Císaři se zde natolik líbilo, že začal uvažovat o zřízení pevného občasného bydliště v tomto domě, kdykoli by k tomu měl příležitost. Proto byl dům roku 1606 zakoupen právě císařem, a to i se sousedním domem, který tehdy náležel sirotkům po Jáchymovi Tomáškově z Pranštejna.

Císař vyzval pražského stavitele Juana Maria Philippiho, aby vypracoval plán přestavby a ještě téhož roku se dal do díla. Bylo znát, že panovníkovi na koupi domu skutečně záleželo, jelikož česká komora odhadla dům Jiřího Krumlovského na 1700 kop, panovník za něj dobrovolně zaplatil 2000 kop právě proto, že jeho výstavnost si zasluhuje daleko větší hodnoty. Přestavba pak trvala až do roku 1607, tedy tři roky, a obec zakládala císaře penězi, jelikož tehdy bývala státní pokladna poněkud vyčerpána, takže trvalo vcelku dlouhou dobu, než dostala svůj kapitál zpět. Na Lochotíně byl otevřen zvláštní lom, který jasně dokazuje, jak rozsáhlé byly plány Philippiho. Nejvíce byly znát změny na levé části nového domu, protože bylo nutno vhodně připojit tuto část k již vytvořené modernější stavbě Statiově. Vznikla zde dvojice renesančních štítů, na kterých byli dva velcí plechoví orlové, a mezi sebou měli zlacený monogram císaře – *R*.

Císaři ovšem nestačilo sídlo, které bylo vybudováno, a tak roku 1610 jedná o koupi dalšího domu na rohu Dominikánské ulice, který patřil vdově po Šebestianu Pechovském z Tunštejna. Ke koupi ovšem nedošlo, jelikož císař Rudolf zemřel již roku 1612 a Plzeň tím přišla o jedinečnou možnost stát s druhým sídlem českých králů.

V sálech lze najít lesk Rudolfova dvora, kde motivy hrají barvami, avšak vtírají se sem také temné motivy třicetileté války. Panovníka Rudolfa vystřídal vítěz nad Plzní Arnošt hrabě z Mansfeldu, který zůstal ve městě od roku 1618 do roku 1621. Po Bílé hoře se obec snažila o získání domu do svého vlastnictví, aby nechátral, avšak nebyla úspěšná. Císař Ferdinand II. prodal císařský dům hraběti Maxmilianovi z Trautmannsdorfu, který vyňal dům z městských knih a zapsal ho do zemských desek jako šlechtické zboží. Dům zůstal v jeho vlastnictví až do roku 1793, a poté se konečně dostal do rukou měšťanů. Po Trautmannsdorfech vlastnila dům Dorota Mosrová, která dům ještě v roce 1793 opravila, což dokládá vytesaný letopočet na portálku. Pak tu byli další zajímaví majitelé, jako například Josef a Josefa Feyerfelovi od roku 1809. Za této éry byl v přízemí domu jeden z největších obchodů své doby v Plzni. V této rodině zůstal dům až do roku 1834. Poté ho na rok obýval šlechtic Josef Eduard Schabner ze Schönbaumu, přičemž po něm se stal majitelem plzeňský purkmistr František Wanka, který pak dům prodal Petru Exlovi.

Dům se vcelku hojně nazývá také jako Exlův dům, však roku 1869 ho držitelka Johana Exlová prodala za 32 500 zlatých obci, která se tak po 250 letech dočkala svého cíle a přání mít dům ve svém vlastnictví. Ještě téhož roku prošel dům opravami, a práce prováděl inženýr Tomáš Kilian. Však až roku 1913 získal dům po velké renovaci dnešní vzhled.⁵⁶

4.4 Státní oblastní archiv

Budova, ve které se dnes nachází Státní oblastní archiv⁵⁷, byla vystavěna původně pro Krajský soud. Původně sídlil soud v budově plzeňské radnice, avšak prostory jim brzy nestačily, takže roku 1892 bylo rozhodnuto o stavbě samostatné justiční budovy. K dispozici bylo hned několik variant, avšak nakonec byla vybrána lokalita v historickém centru města. Bylo to právě na místě, kde stál původní dominikánský klášter, který sloužil jako vojenská nemocnice. Také zde byl špitál sv. Máří Magdalény s kaplí sv. Václava. Místo bylo zvoleno zřejmě i proto, že se zde zachovala část původního městského opevnění, a to včetně polokruhové bašty. Dne 23. dubna 1900 byl položen základní kámen a o dva roky později předala stavební společnost Müller a Kapsa celý areál k užívání.

⁵⁶ LÁBEK, Ladislav. *Potulky po Plzni staré i nové II.: Radnice a císařský dům*. Plzeň: Společnost pro národopis a ochranu památek v Plzni, 1930, s. 53–58.

⁵⁷ Obrazová příloha č. B4.

Vzhled byl velice střízlivý a názory občanů na něj byly nejrůznější, ale tehdejší architekti si jej pochvalovali a označovali jej za další stupeň vývoje města. Trvalo to asi padesát let, kdy byla budova bez obtíží užívána, ale opět se začaly objevovat problémy s nedostatkem místa. Roku 1955 byla zrušena věznice, která byla v zadní části areálu, a vězni byli přesunuti na Bory. A díky tomuto kroku mohl získat prostory archiv.

Síť krajských archivů vznikla v roce 1948, a to v rámci krajského zřízení, které bylo připravováno. Přímo pro Plzeňsko byl vytvořen tzv. krajský archivní depozitář, a to 25. listopadu 1948. Tento depozitář byl nazýván také archivní úschovnou, a nacházel se v budově cisterciáckého konventu v Plasích. Dočasně ho měl řídit plzeňský městský archivář Miroslav Bělohlávek. Až roku 1951 byly vytvořeny jednotlivé krajské archivy, které spravovaly národní výbory. Krajský depozitář pak dostal název Státní archiv v Plzni. Koncem roku 1951 vznikl Krajský archiv Karlovarského kraje, který byl zprvu umístěn v Lokti, ale přibližně o rok později byl přesunut do bývalého františkánského kláštera v Kadani. Ještě téhož roku převzal matriky od farních úřadů a ty matriční zápisy, které byly do roku 1900, byly přesunuty do krajských archivů.

Nové zásady archivnictví byly vytvořeny na základě vládního nařízení č. 29 ze 7. května 1954, ve kterém přešlo řízení archivů z krajských národních výborů na ministerstvo vnitra, přesněji na archivní oddělení daných krajských správ. Stejným nařízením vznikly také okresní a podnikové archivy, na které dohlíželo právě archivní oddělení krajských správ ministerstva vnitra.

Plzeňský archiv získal roku 1955 prostory bývalé věznice v budově plzeňského krajského soudu. Právě to byl okamžik, kdy bylo umožněno přestěhování z Plas přímo do Plzně. Budova ale nepatřila archivu celá, musel se o ni dělit se Sborem národní bezpečnosti. V roce 1946 byly přiřazeny navíc zemědělsko-lesnické archivy, které byly vytvořeny po roce 1947, a tak byly převzaty do péče i archiválie velkostatků. Pro Plzeňsko byl tento archiv vytvořen v Horšovském Týně, a to přímo na zámku. Kromě těchto archiválií spravoval ještě další detašované⁵⁸ depozitáře. Pro Karlovarský kraj byl tento archiv vytvořen v Ostrově, kde byl umístěn v zámeckém letohrádku. Tam ale dlouho nevydržel a ještě na podzim roku 1951 byl přesunut do zámku v Klášterci nad Ohří, kde byl propojen ještě s dokumenty panství Thunů.

⁵⁸ Samostatný, oddělený.

V lednu roku 1956 byl Zemědělsko-lesnický archiv začleněn do Státního archivu v Plzni. Tyto dokumenty spravoval dr. Antonín Macák. V roce 1960 byla síť archivů přizpůsobena novému administrativnímu členění státu. Spojil se Plzeňský a část Karlovarského kraje a vznikl tak Západočeský kraj. Díky tomuto spojení se stalo pracoviště v Kadani pobočkou státního archivu v Plzni. Pro obě pracoviště bylo zapotřebí najít další prostory, takže se zakoupily objekty ve Žluticích a archiválie se na místo přesunuly v roce 1969. Ač měly být Žlutice jen provizoriem, sloužily až do roku 2006.

Zajímavostí je, že roku 1962 převzal Státní archiv v Plzni přes 650 bm⁵⁹ pozemkových knih. Jejich zpracování se věnoval právník a spisovatel Karel Fleissig. Jakmile byla tato sbírka zkatalogizována, byly přibližně dvě třetiny pozemkových knih zařazeny do fondů velkostatků a zbylá část se rozdělila do městských archivů. Ve státním archivu zůstalo na dva tisíce lesních map. Mezi lety 1963–1964 vznikla fotografická a konzervační dílna.

Roku 1966 byly zrušeny archivní správy při krajských archivech a kompetence tak převzali vedoucí státních archivů, kteří získali titul *ředitel*. Mj. vzniklo nové oddělení, a to skupina pro kontrolu a instruktáž okresních a podnikových archivů, a také skupina pro ochranu a využívání tzv. jednotného archivního fondu, pod kterou patřila badatelna, obě zmíněné dílny a příruční knihovna. Další změny už příliš nepřicházely a struktura zůstávala stejná. Roku 1974 se objevuje zákon č. 97/1974 Sb. o archivnictví a k němu přibylo ještě několik vyhlášek a směrnice, které s konečnou platností potvrdily stav vzniklý po roce 1954. Státní archiv v Plzni se přejmenoval na Státní oblastní archiv v Plzni. Větší změnou ve struktuře byl vznik dalšího oddělení, a to hospodářského oddělení. Vzniklo roku 1979 a zaměřeno na péči o dokumenty právě podnikových archivů.

Roku 1990 se změnilы poměry a okresní archivy nepatřily do pravomocí odborů vnitřních věcí okresních národních výborů, a naopak byly přeneseny do působnosti kanceláře přednosta a získaly název *státní okresní archivy*. Od srpna roku 2002 byly státní okresní archivy vymezeny do správy příslušných státních oblastních archivů. V letech 2006 a 2009 se zrušily pobočky plzeňského oblastního archivu ve Žluticích i v Klatovech a veškeré dokumenty byly přestěhované do prostor, které se uvolnily v Klášteře u

⁵⁹ Běžný metr.

Nepomuka. Následně tam byly přesunuty také ty dokumenty, které byly doposud uchovávány v nevyhovujících podmínkách.⁶⁰

4.5 Dům č. p. 251

Dům č. p. 251⁶¹ bychom dnes našli také pod názvem dům Augustonů. Právě tento dům v Sedláčkově ulici vyhořel při velikém požáru západní části města roku 1729. Spáleniště ale koupil roku 1732 Jakub Auguston, a to za 325 zlatých. Budovu pak přenechal svému synu Václavovi, který byl též štukatér. Postoupil mu dům za 400 zlatých, ale přislíbil ještě výstavbu prvního a druhého patra, které si ale vyhradil ke svému užívání.⁶²

Předpokládá se, že tento dům je již pozdně gotického původu. Roku 1895 byl tento objekt, který až do dnešního dne nese jméno původních majitelů, přestavěn. V období mezi 70. – 80. lety 20. století došlo k dalším rozsáhlým úpravám.

Jedná se o dvoupatrový objekt s barokní fasádou. Dispozicí přízemí je zde v podobě dvoutaktu a středem prvního nadzemního podlaží prochází průjezd. Pod domem se nachází sklepy, které jsou valeně zaklenuty, a mezi suterénními komorami můžeme najít gotický okosený portálek.⁶³

Průčelí je čtyřoké, okna v prvním poschodí mají krásně zvlněné a zprohýbané nadokenní barokní římsy, které jsou mezi sebou spojeny úsečkou rovné římsy jakoby v jeden celek v celé šířce průčelí. Okna v druhém patře pak už nadokenní římsy nemají. Všechna okna ale mají šambránu⁶⁴. Najdeme zde kolmé členění, portál je pravoúhlý. V prvním patře si všimneme členění pilastry s hlavicemi, které jsou ozdobené páskovým dekorem. Štít je barokní, a to se třemi římsovými úseky a třemi barokními otvory.⁶⁵

K tomuto domu, a zároveň k městu Plzni, se váže zajímavá pověst o Železné panně. Hlavní pracovní náplní kata a jeho pacholků nebyly totiž jen popravy samotné, ale měli na starost též užívání městské mučírny a pranýře. Ten, komu nezpřeráželi nohy a

⁶⁰ BYSTRICKÝ, Vladimír: *Státní oblastní archiv v Plzni (z historie dokumentačního vědeckovýzkumného ústavu)*, In: *Západočeský historický sborník 1*. Plzeň, Státní oblastní archiv v Plzni 1995, s. 237–283.

⁶¹ *Obrazová příloha č. B5.*

⁶² FÜRBAACH, František. *Jakub Auguston starší a mladší: Stručný životopisný náčrt*. Plzeň, 1951, s. 31.

⁶³ FOUDEK, Karel. *Městské památkové rezervace a zóny v Plzeňském kraji: Historická sídla Plzeňského kraje*. Plzeň: Plzeňský kraj ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Plzni, 2007, s. 128.

⁶⁴ Šambrána je ozdobný architektonický prvek, který rámuje okna či dveře na vnější fasádě. Pro kamenné orámování, které není pouze dekorativní, se užívá název ostění.

⁶⁵ FÜRBAACH, František. *Jakub Auguston starší a mladší: Stručný životopisný náčrt*. Plzeň, 1951, s. 31.

ruce, byl vystaven právě na pranýři a odpykával si svůj trest. Kdo skončil s tímto trestem, měl vlastně štěstí, protože ze šibenice už nevedla cesta zpět. Podle pověsti v sousedství kostela sv. Bartoloměje hřbitovní zeď a na pravé straně hlavního vchodu této byl do této zdi zapuštěn železný kruh, kam se svíralo hrdlo odsouzence. Pokud se někdo odsoudil k tomuto trestu, musel být na tomto místě v neděli a ve svátek tak dlouho, jak rozhodl soud. Nejkrutějším trestem v plzeňské mučírně byla však Železná panna, která byla vytvořena podle norimberského vzoru.

Roku 1878 byl vytvořen zápis podle vyprávění posledního radničního hospodáře o tom, jak jednou umučili člověka sevřením do Železné panny k smrti. Později ale vyšlo najevo, že byl nevinný. Tato zpráva se donesla až ke králi, kterého velmi rozhněvala, a vydal příkaz ke zničení plzeňské Železné panny⁶⁶. Toto vyprávění má souvislost s údajem zapsaným r. 1874, podle kterého v domě č. p. 251, jenž se nachází v dnešní Sedláčkově ulici, strašil nějaký černě oděný muž. Zjevoval se pokaždé o půlnoci a o jedné v noci opět zmizel. Pamětníci vyprávějí, že býval kdysi rychtářem v Plzni a dal jedno děvče, krivě obviněné, umučit k smrti a dodnes nemá v hrobě klidu. Vysvobozen bude jedině tak, že se některý z rodu umučené dívky stane knězem a bude se za spásu jeho duše sloužit mši. A vzhledem k tomu, že se jednoho času strašidlo přestalo zjevovat, byla zřejmě tato podmínka splněna.⁶⁷

4.6 Studijní a vědecká knihovna

Studijní a vědecká knihovna⁶⁸ se dnes nachází v plzeňské pěší zóně, a to v areálu bývalého ženského dominikánského kláštera. Jedná se o historicky velmi významnou budovu města. Areál v době svého vzniku těsně sousedil s městskými hradbami. Ke konci února roku 1712 se začalo s kopáním základů, a již na konci dubna téhož roku mohl být položen základní kámen. Stavbou kláštera a kostela byl pověřen Jakub Auguston mladší⁶⁹, který byl

⁶⁶ SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce.: Díl I.* Plzeň: Vlastivědné knihkupectví a nakladatelství Marie Lábkové v Plzni., 1933, s. 166.

⁶⁷ *Město Plzeň.* [online]. 2018.

Dostupné z: <<https://www.plzen.eu/obcan/o-meste/historie-mesta/povesti/povesti.aspx>>. [cit. 2018-02-25].

⁶⁸ Obrazová příloha č. B6.

⁶⁹ Jakub Auguston ml. byl plzeňský stavitel, o kterém jsou první zmínky v městských zápisech roku 1692. Z počátku svého pobytu v Plzni pracoval zřejmě ve štukatéřské dílně Jakuba Augustona st., a osamostatnil se až po jeho smrti a stal se stavitelem. Mezi jeho nejvýznamnější díla patří kostel sv. Anny při klášteře dominikánek v Plzni. Bohužel ho sám nestihl dostavět, protože roku 1735 zemřel a byl v tomto kostele pochován i se svou manželkou, která zemřela roku 1748. Dostupné z: SUCHÁ, Milada: *Adaptace odkrývají historii plzeňského kláštera dominikánek u sv. Anny*, In: *Život Plzeňska*, č. 5, 1954, s. 186–188.

známým plzeňským stavitelem. Vzhledem k výběru lokality měl klášter poněkud zvláštní orientaci. Hlavní klášterní budova musela být situována na sever od dnešní Bezručovy ulice a presbytář kostela byl umístěn k jihu, ač obvyklá orientace byla na východ. Západní křídlo kláštera pak přiléhalo k tehdejší sladovně, která byla v sousedství, a jižní křídlo bylo obráceno k městským hradbám. O tom, jak vypadal klášter uvnitř, není příliš mnoho dochováno. Lze jen předpokládat, že zde byly klenuté chodby a v některých místech na chodbách byly výklenky, do kterých bylo možno uložit sošky či oltáříky. Řeholnice byly ubytovány ve třiceti celách, které měly rozlohu zřejmě jen kolem pěti metrů čtverečních a byly zde cihlové podlahy. Jako společný prostor jim sloužil refektář, tedy společná jídelna. Východní chodba v prvním patře pak vedla na chrámový kůr⁷⁰ a na oratoř, tedy do modlitebny.⁷¹

Zemřelé jeptišky byly pohřbívány do velké krypty, která se nacházela pod kostelem sv. Anny. Tento prostor byl prozkoumán a také zdokumentován roku 1954 při rekonstrukci kláštera. Právě při tomto zkoumání se zjistilo, že se zde nachází dvě hrobky, a obě jsou umístěny pod podlažím kostela sv. Anny⁷², o čemž svědčí krycí kameny. Jeden z nich se nachází uprostřed lodi, druhý blízko oltáře. Na hrobky se přišlo při kopání kanálu pro ústřední topení v přízemní chodbě, při čemž se narazilo na dvě příčné štolky, z čehož jedna vedla do hrobky uprostřed lodi a druhá do hrobky u oltáře, pravděpodobně se jednalo o vzdušníky. První hrobka je prostorná, obdélníková, valeně klenutá místnost. Má rozměry 7,9 metrů x 3,5 metrů. Při zkoumání se zdálo omítnutí novější, a to proto, že se v srpnu roku 1853 probořil strop do hrobky, ve které se nacházelo dle informací z Khusovy kroniky devět rakví. Největším objevem byla rakev Augustona, barokního plzeňského stavitele, který měl vedle své rakve kovovou cedulku s textem⁷³. Ostatní zbytky dřevěných rakví měly jen občas stopy po malování, avšak neměly žádné označení. Byli zde pohřbeni někteří měšťané a měšťanky, o čemž svědčí pozůstatky oblečení a šperků. Byla zde nalezena například čelenka z černých perel, stužky krémové barvy upravené do kokard⁷⁴, jimiž se pošívaly šaty. Do druhé hrobky se při průzkumu vstoupilo opět vzdušníkem. Jednalo se výhradně o řeholní kryptu, ve které byly rakve se štítky s informacemi o zemřelých příslušnících dominikánského řádu. Rakve se do hrobky nosily po schodišti

⁷⁰ První vyvýšený prostor pro varhany, zpěváky a hudebníky chrámu.

⁷¹ SUCHÁ, Milada: Plzeňské Klementinum (Historie jedné budovy), In: *Minulostí Plzně a Plzeňska III*. Krajské nakladatelství v Plzni, 1960, s. 149–174.

⁷² Obrazová příloha č. D5.

⁷³ Textová příloha č. 1.

⁷⁴ Kokarda – stužka nebo růžice stužek, nošené jako ozdoba.

přímo z kostela. Půdorys hrobky je složitější než předchozí, protože se na západní straně nachází výklenek o rozměrech 2,70 x 2,30 metrů. Obdélník vlastní hrobky má rozměry 6,75 x 4,70 metrů, a je též valeně zaklenut. V kryptě už byl zřejmě někdo před tímto průzkumem, jelikož víka rakví byla nadzvednuta v okolí vzdušníku a některá prkna byla nakupena na jednom místě tak, že kostra ležela prakticky ve volném prostoru. Rakve nebyly položeny přímo na podlahu z cihel, ale na dřevěné trámce z neotesaných kmenů. Rakve byly ukládány zcela namátkově, bez jakéhokoli systému, což bylo znát i podle destiček na rakvích, jelikož nepostupovaly za sebou. Celkem zde bylo uloženo 27 řeholnic v dřevěných rakvích, které měly na čele či víku připevněný kovový štítek v podobě erbu či obdélníku, avšak text na nich nebyl dobře čitelný, přesto se devatenáct podařilo rozluštit, však osm se vůbec nenašlo. Byly zde uloženy jeptišky, které zemřely během 68 let trvání kláštera, tedy od roku 1714 do roku 1782. Našla se zde i rakev zakladatelky kláštera Kateřiny Vratislavové z Mitrovic, která měla jako jediná svou destičku psanou latinsky, ostatní řeholnice měly text německý. Právě tato latinská destička vypráví stručně příběh jejího života o vstupu do řehole v pražském klášteře, o založení kláštera v Plzni, že byla včele kláštera až do své smrti jako převorka a zemřela 7. července 1731. Většina rakví byla zdobena motivy křížů, svící a jedna dokonce lidovými motivy lísky a větviček. Kostry byly dobře zachované, a dochovaly se také hedvábné roušky, které kryly řeholnicím hlavu. Ostatní části řeholnického oděvu bývaly soukenné, tudíž se nedochovaly vlivem času a podmínek v kryptě. Nejmladší zemřelé pochované v této hrobce bylo 28 let, avšak není se příliš čemu divit, jelikož průměrný věk, kterého se řeholnice dožívaly, bylo 32 let.

Jak v klášteře jeptišky skromně žily, se můžeme dozvědět také z dochovaného dopisu Constancie Stehlíkové, protože právě v něm si řeholnice stěžovaly na stravu, protože si nemohly dopřát denně více než polévku a chléb, občas kousek hovězího masa a zeleniny. Pečení či nějaké vydatnější jídlo si mohly dovolit jen v neděli či ve svátek. V dopise se také píše, že si každý večer musí dopřát sklenku piva, aby se posilnily na noční modlitby.

Při náhodném nálezů dvou krypt ožily také pověsti, vztahující se právě k bývalému dominikánskému klášteru. Jedna z nich byla *O tajemné jeptišce*, kterou zaznamenal Jaroslav Schiebl, a to podle vyprávění své babičky. V klášteře se prý zjevoval duch krásné jeptišky, která si dobrovolně vzala život z nešťastné lásky. Pověst má historické jádro, a vznikla nejspíše na základě pobytu záhadné paní v klášteře. Odpověď bychom našli v dopisech Constancie Stehlíkové, která si dopisovala s arcibiskupem Fürstenbergem o

podmínkách umístění hraběnky Vratislavové, která do něj byla umístěna na příkaz Marie Terezie roku 1779, zřejmě kvůli milostným pletkám na jejím dvoře. Ubytování hraběnky však působilo klášteru potíže finanční i technické, protože hraběnka se nesměla dorozumívat s nikým zvenčí bez vědomí převorky, a také měla velké požadavky na stravu i komfort v klášteře, čímž vznikly velké výdaje, které ovšem císařovna nechtěla brát na vědomí. Rod Vratislavů z Mitrovic se tedy objevuje v době trvání kláštera hned dvakrát, a to na samém počátku a i na jeho konci, o čemž je možno číst v dopisech plzeňské měšťanky Constancie Stehlíkové, která zemřela roku 1781, a je také pohřbena ve velké kryptě v pěkně malované rakvi.⁷⁵

Kláster byl dostavěn během dvou let, a byl zasvěcen sv. Růženě Limánské. Celý název, který byl používán, zněl *Konvent sv. Rozy řádu sv. Dominika v Plzni*. Řeholnice do něj přišly na konci července 1714. Kostel byl dokončen značně později, až roku 1735 a téhož roku byl také vysvěcen. Klášter bohužel neměl dlouhého trvání, jelikož byl zrušen na základě příkazu Josefa II., což bylo důvodem pro stěhování v roce 1782, kdy z kláštera odešlo dvacet jeptišek a pět laických sester.⁷⁶ V roce 1782 tedy město klášter koupilo a zřídilo zde hlavní školu se šestitřídním gymnáziem, a vše bylo svěřeno do správy tepelským premonstrátům. Roku 1804 zde zahájil výuku dvouletý filozofický ústav, který byl určen pro adepty univerzitního studia. Probíhaly zde také další úpravy, roku 1805 dokončil Michael Schell jižní klasicistní křídlo budovy, díky kterému se pak filozofický ústav rozvíjel. Areál budovy se tak stal působištěm a půdou pro vědu a vzdělání. Absolventy byli například Josef Linda, Jaroslav Kalina nebo Jan Pravoslav Koubek. Na gymnázium přistoupil dokonce také v šestnácti letech Bedřich Smetana, aby mohl dokončit svá středoškolská studia. Roku 1878 bylo v budově vytvořeno muzeum, a po roce 1919 zde byly zřízeny byty. O dvacet let později se do prostoru stěhuje městská knihovna a čítárna. Gymnázium v této budově sídlilo až do roku 1924, poté bylo zrušeno. Později došlo k dalším úpravám na jižním křídle, kde byly prolomeny šesti rozměrné výkladce a tím vytvořeny prostory pro prodejny, avšak tento krok architektonicky komplex narušil. Do budovy se stěhují různé firmy a nájemníci, a dále pustne i po druhé světové válce, kdy je v katastrofickém stavu. V letech 1953–1959 se budova opravila a opět se sem vrátila knihovna, přičemž adaptační práce provedl Oto Gschwinda. Bývalý rajský dvůr byl

⁷⁵ SUCHÁ, Milada: Adaptace odkrývají historii plzeňského kláštera dominikánek u sv. Anny, *In: Život Plzeňska*, č. 5, 1954, s. 186–188.

⁷⁶ VLČEK, Pavel – FOLTÝN, Dušan – SOMMER, Petr. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: Libri, 1997, ISBN 80-85983-17-6, s. 430–432.

zastavěn a na jeho místě vyrostla budova studovny. Provoz knihovny byl zahájen v únoru 1959. K další rekonstrukci se přistoupilo až o třicet let později, a to v roce 1987 podle projektu Jiřího Fleisnera. Opravy trvaly až do roku 1994, kdy byly obnoveny fasády, vyměněna okna a také zhotoveny nové měděné střechy. V rámci této rekonstrukce bylo jižní průčelí budovy uvedeno přibližně do takové podoby, v jaké ho dokončil na počátku 19. století Š. M. Schell.⁷⁷

4.7 Městské hradby

Městské opevnění v Plzni⁷⁸ je historicky doloženo již k roku 1322, přičemž hlavní hradební zeď byla zřejmě dokončena zanedlouho poté. Mezi nejlépe dochované fragmenty patří partie části hlavní a parkánové⁷⁹ zdi ležící v délce asi 27 metrů na severní straně středověkého jádra Plzně, a to v prostoru vymezeném budovou školy (č. p. 85) a severní částí areálu pivovarského muzea (č. p. 58). Za parkánovou zdí se nachází přibližně osm metrů široký parkán, na který je přístup postranním schodištěm. Nad parkánem se vypíná úsek hradeb přibližně do výše sedmi metrů.

Na východní straně se dochovaly městské hradby v prostoru vybudované domy č. p. 301 až 303, jedná se o Sady 5. května. Průběh hradby zde můžeme sledovat také v areálu č. p. 86 v Pražské ulici. Nejvýraznější částí dochované parkánové hradby je úsek mezi Zbrojnickou a Dřevěnou ulicí, a to v místech zaniklých domů č. p. 349, 350 a 354. Hradební zdivo je vysoké asi pět metrů a nechybí zde ani střílny. Spodní část parkánové hradby je vyzděna opracovanými kvádry.

Ve světle nových poznatků o stavebním vývoji městské fortifikace je úprava objektu považována za jeden z projevů pozdně gotické přestavby zdejšího hradebního systému. Průběh hradeb je možné sledovat také u domů č. p. 161, 313, 328, 329 a u č. p. 331, 332 v Kopeckého a Smetanových sadech.

⁷⁷ *Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje*. [online]. 2018. Dostupné z: < <http://svkpk.cz/o-knihovne/historie/>>. [cit. 2018-03-04].

⁷⁸ Obrazová příloha č. B7.

⁷⁹ Podlouhlá plocha zdvojeného fortifikačního pásu; zesilující prvek gotických opevnění, prostor mezi hlavní a nižší, tzv. parkánovou hradbou, většinou upravený navedením zeminy; parkán umožňoval nasazení dvou řad střelců nad sebou. Též zmenšuje možnost proražení celého hradebního okruhu; zajišťoval také plynulý přesun obránců po celém obvodu opevnění. Dostupné online z: <<http://www.hrady-zriceniny.cz/pojmy.htm>>.

Existuje též jediná dochovaná hranolová a původně dovnitř otevřená věž, která je dnes součástí č. p. 44. Po zániku prvotní funkce byla dostavěna a stala se obytnou. Nachází se na severní straně jádra. Předpokládá se, že takových věží stálo původně v hlavní linii městské hradby na šest desítek.

K fortifikačnímu systému Plzně patří také barokní bastion⁸⁰, který byl vystavěn v letech 1645 až 1649 v severovýchodní části gotického jádra města – dnešní Sady 5. května. Zdivo šípovitě založeného bastionu je v této části vystavěno z opracovaných kamenných kvádrů. Podle tradice se návrh barokního opevnění přisuzuje veliteli posádky podplukovníku Giovannimu La Coronovi.

V linii městského opevnění leželo také několik bran. Malická brána, zvaná také Saská nebo Plaská, byla na severní straně a vystavění se datuje do let 1524–1525. Zbourána byla r. 1849. Další brána stála na východní straně městského opevnění, nalezneme ji pod jménem Pražská brána a zřejmě pocházela z počátku 14. století. Se zemí byla srovnána již r. 1804. Výraznější pozůstatek můžeme spatřit na jižním okraji ulice Bedřicha Smetany u č. p. 179, jedná se o bývalý klášter dominikánek. Jedná se o tzv. Branku, což je původně průjezdní věž před předbraním. Byla součástí tzv. Litické brány, která byla zbourána r. 1804. Zajímavé je, že r. 1981 byla při východní straně Branky nalezena šachta pro závaží padacího mostu. Šachta byla hluboká přibližně 6 metrů a byla vyzděna pečlivě opracovanými kamennými kvádry. Na východní straně průjezdu se dochovalo sedile⁸¹ se dvěma hrotitými oblouky. Veškeré nalezené části stavby jsou dnes součástí průchodu brankou a jsou prezentovány in situ⁸². Branka dosahuje výše sousedního klášterního komplexu, a je zakončena osmibokou věžicí, která je kryta zvoncovitou střechou s lucernou.

Na západní straně opevnění byla brána zvaná Skvrňanská, Norimberská nebo Malesická, která byla zbořena r. 1828 a stávala na západním okraji dnešní Riegerovy ulice. Stávala zde ještě brána Říšská nebo Nová, jednalo se o objekt pozdního původu. Byla

⁸⁰Sypaná zemní, většinou obezděná velká mnohoúhelníková (často pětiúhelníkového půdorysu) dělostřelecká bašta opevnění. Dostupné online z: <http://www.hrady-zriceniny.cz/pojmy.htm>.

⁸¹Výklenek se sedadlem. Dostupné online z: <http://www.hrady-zriceniny.cz/pojmy.htm>.

⁸²V místě nálezů.

vybudována na konci 40. let 17. století a stržena byla roku 1833. V suterénu domu č. p. 318/319 je k vidění most, který býval také součástí brány.⁸³

4.8 Divadlo J. K. Tyla

Roku 1832 byla divadelní budova⁸⁴ dostavěna. Do této doby mohli lidé chodit na divadelní představení do rytířské síně *Německého domu* na náměstí, do sálů v hostincích *U Bílé růže* či *U Zlatého orla*, ale některá představení probíhala také ve velké síni radnice.

Roku 1821 nastoupil do purkmistrovského úřadu Martin Kopecký, který od samého počátku přemýšlel nad tím, jak dát divadlu vlastní budovu. Nejprve chtěl pro účely divadla využít prostory, které se nacházely v obecním domě, takzvaném *Štíftu*. Tento dům stál na náměstí, vedle chrámu sv. Bartoloměje. Proto se začalo s opravami střechy, později i interiéru, ale ve výsledku to nebylo nic platné, protože se zjistilo, že takové prostory nestačí pro Kopeckého záměry. *Štíft* byl nakonec roku 1829 zcela zbourán. Ale Kopecký neustoupil od svého původního plánu zvelebit město, a i nadále hledal prostor pro divadlo. Naskytla se mu k tomu příležitost, jakmile byly na západní straně zbourány hradby a ulice se otevřela. Roh *cvingu* byl pak určen pro výstavbu divadla. Purkmistr Kopecký si zvolil jako pomocníka v tomto projektu městského radu a hrdelního soudce Josefa Pirnera. Bylo zapotřebí vyjednávat s výborem Měšťanského pivovaru kvůli příspěvkům, ale také se jednalo s jednotlivými měšťany, kteří mohli poskytnout materiál na stavbu zdarma. Zdi divadelní budovy se podařilo vystavit až po střechu pouze ze sbírek, které se pořádaly mezi měšťany. Další stavební úkony a interiérové úpravy byly financovány z pivovarní pokladnice, která za tímto účelem poskytla 24 000 zlatých.

Všechno bylo dokončeno roku 1832. Divadlo mělo být obecním majetkem, ale magistrát a obecní zastupitelé si mysleli, že by udržování divadelní budovy, i její interiérové opravy, byly v budoucnu příliš nákladné, a tak bylo právovárečnému měšťanstvu přenecháno bezplatně, a vše bylo ošetřeno smlouvou o přenechání divadla právovárečnému měšťanstvu. Smlouva byla následně schválena a zanesena do veřejných knih.

⁸³ FOUČEK, Karel. *Městské památkové rezervace a zóny v Plzeňském kraji: Historická sídla Plzeňského kraje*. Plzeň: Plzeňský kraj ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Plzni, 2007, s. 114.

⁸⁴ Obrazová příloha č. B8.

Divadlo má v průčelí na severní straně hlavní vchod. Nachází se zde dva pevné nárožní sloupy a dva samy o sobě stojící žlábkovité sloupy, které jsou vystavěné v dórskému slohu, a nesou štít, na němž je nápis: *Seria est vita, hilaris est ars*. Na západní straně se nachází pět oken. Vnitřní divadelní místnost je sedm sáhů dlouhá, a stejně tak široká, přičemž je vzadu oblá a má nad sebou dvě galerie. Zdobení interiéru provedl zručný Lorence Scachettia z Padovy, který byl profesorem perspektiv na veřejné akademii výtvarného umění v Benátkách. Zajímavostí je, že se v Čechách nenajde větší jeviště, než je to v Plzni, a stejně velkolepé jsou i veškeré dekorace.⁸⁵

4.8.1 Josef Kajetán Tyl

Josef Kajetán Tyl⁸⁶ žil v letech 1808–1856. Jedná se o známého českého dramatika, režiséra, herce, překladatele, divadelního kritika, spisovatele a novináře. Vlastním jménem Josef František Till, jméno Kajetán získal při biřmování. Od roku 1825 se psalo jeho jméno *Týl*, od roku 1838 pak *Tyl*. Studoval na gymnáziu v Praze, později v Hradci Králové, kde měl za profesora V. K. Klicperu. Roku 1828 se zapsal na filozofii v Praze, ale hned následující rok studovat přestal a odjel spolu s německou kočovnou společností K. Hilmera. V jihozápadních Čechách dokonce uvedli i některá česká představení. Po nějaké době se společnost rozpadla, a tak se Tyl usadil na krátkou dobu v Praze, a právě z této doby je doložena jeho činnost ve Stavovském divadle. Roku 1831 byl povolán k odvodu, ale přímé vojenské službě se vyhnul tak, že nastoupil na místo pomocného vojenského účetního. Po službě se vrátil na jeviště Stavovského divadla až v roce 1834. Od počátku 30. let začal překládat divadelní hry a aktivně se podílel na vytvoření amatérského Kajetánského divadla, které řídil. Roku 1836 se objevily spory v divadle, a to mezi Tylem a K. H. Máchou, a tak Tyl Prahu opustil. Vydal se na cestu do slezského Pruska a ve Svídnici se přidal ke společnosti Ch. Fallerové. Roku 1842 nabídl ředitel Stöger Tylovi místo režiséra českých her nově zřizovaném v Divadle v Růžové ulici, takže připravoval repertoár a psal zahajovací proslov. Ten byl ovšem *nebezpečný*, takže policejní ředitelství zastavilo jeho nástup do konce, a ani proslov nemohl být realizován. Roku 1846 byl jmenován ředitelem J. Hoffmanem dramaturgem českých her ve Stavovském divadle, a v této funkci setrval až do roku 1851. Právě tento rok byla zastavena zemská subvence

⁸⁵HRUŠKA, Martin. *Kniha pamětní královského krajského města Plzně: od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem dědiců Hruškových, 1883, s. 325–327.

⁸⁶ Obrazová příloha č. B8a.

českému souboru, a ten byl v podstatě rozpuštěn. Tyl tak odešel s několika herci na venkov. Byl politicky podezřelý pro své aktivity v revolučních letech 1848–1849, takže nezískal divadelní koncesi, a proto nemohl vytvořit vlastní společnost. Vstoupil tak se svou družinou herců k řediteli Kullasovi a v letech 1851–1853 tento soubor ve své podstatě vedl. Jelikož ani po dalších pokusech nezískal divadelní koncesi, přidal se ke společnosti F. Zöllnera, kde setrval až do své smrti, do roku 1856.

Jeho dílo je významné až dodnes, ve 30. a 40. letech redigoval časopisy *Jindy a nyní*⁸⁷, *Vlastimil*, *Pražský posel*, *Sedlské noviny*. Psal také básně a povídky, historické prózy a překládal divadelní hry. Podařilo se mu vytvořit rozsáhlé pásmo vlastní dramatické tvorby. Roku 1837 založil edici *Česká Thalia*. Byl manželem herečky Magdalény Forchheimové-Skalné, která hrála ve Stavovském divadle a měli spolu děti Marii, Elišku a syna Františka, který byl hercem v Národním divadle.⁸⁸

Právě prostřednictvím divadla mohl Tyl působit na široké lidové vrstvy, a to značně více, než literaturou. Mohl tak promlouvat k tisícům lidí, a to zábavnou a dobře přístupnou formou pro všechny lidové vrstvy. Mohl tak šířit vlastenecké myšlenky, což bylo vlastně jeho hlavní divadelní ideou. Jeho působení tak bylo znát nejen v Praze, ale stejně tak se mu povedlo zasáhnout na venkově, kde se stal vlastně průkopníkem lidovýchovných akcí pro venkovský lid. Právě díky kočovné divadelní činnosti se dostal také do Plzně.

Poprvé navštívil Tyl město Plzeň na samém začátku své divadelní působnosti, a to s Hilmerovou společností. Ve městě byli roku 1829, kdy sehráli šest her, a dokonce se zachovala cedule z Himlerova představení, i se jménem herce J. K. Tyla. Tylovo vystoupení se v Plzni velmi líbilo, o čemž svědčí také pochvala od plzeňského buditele prof. J. V. Sedláčka. Druhé Tylovo plzeňské vystoupení bylo roku 1840 s herci J. J. Kollárem a J. Kaškou. Sehráli společně veselohru *Ženichové* od K. S. Macháčka. Další den veselohru opakovali, a to s přídávkem frašky pod názvem *Dva přátelé a jeden kabát*. I za toto vystoupení bylo Tylovi adresováno mnoho poděkování, a to samotným purkmistrem Martinem Kopeckým. Tyl měl dobré vzpomínky na Plzeň, a tak se do tohoto města snažil dostat ihned poté, jakmile byl vypuzen z Prahy roku 1851. Po této události se vydal na své smutné pětileté putování s hereckou společností po českých vlastech.

⁸⁷ Pozdější Květy.

⁸⁸ *Národní divadlo*. [online].

Dostupné z: <<http://www.narodni-divadlo.cz/cs/umelec/josef-kajetan-tyl>>. [cit. 2018–03–04].

V dopisech Ing. Schiebla se zachoval doklad o tom, jak Tyl usiloval o propůjčení divadla v Plni pro Kullasovu společnost, kterou tehdy, avšak v dopise z roku 1852 se nachází zajímavé zprávy o současných divadelních poměrech v Plzni a také zmiňuje, proč není možné i přes veškerou snahu získat prostor pro české hry na více než čtrnáct dní za rok. Možná právě proto se Tyl nedostavil do Plzně. Podařilo se mu to však v červnu 1856, a to se společností Filipa Zöllnera. Bohužel už nepřišel jako herec, který se objeví na jevišti, ale jeho zdravotní stav byl natolik vážný, že zde také zemřel. V Českém deníku z roku 1912 se objevují zajímavé vzpomínky prof. Josefa Heřmana, kde se dozvídáme o posledním aktu Tylovy tragédie, kde hrdina umírá, ale jeho dílo nakonec zvítězilo. Právě prof. Heřman vyslovil vystihující řeč o Tylově pohřbu: „*Pohřeb byl velkolepým národním projevem. Když jsem se rozhlížel, jda s dětmi Tylovými za rakví – což plnilo mě pocitem hrdosti – viděl jsem celé prostorné náměstí plné lidí. Náhodou byla ten den neděle. Slýchal jsem, že se lidé tenkrát divili, že je nás Čechů v Plzni tak mnoho. Jako by teprve skonem velkého Čecha byli se všichni probudili a svou sílu poznavše, k další práci byli povzbuzeni – i k této první velké veřejné manifestaci národního živlu v Plzni*“.⁸⁹

4.9 Stará synagoga

Židé žijí v Plzni a okolí již od 14. století, a v historii Plzně bychom našli celkem pět synagog, z čehož se ale dochovaly pouze dvě, a to Stará synagoga⁹⁰ a Velká synagoga. Právě Starou synagogu můžeme dnes najít ve vnitrobloku domů v Smetanových sadech, kde nyní najdeme také netradiční Památník obětem holocaustu. Pokud si chce návštěvník prohlédnout toto zajímavé místo, může přijít od dubna do října a to od neděle do pátku v čase od 10:00 do 18:00 hodin, vyjma židovských svátků.⁹¹

Stará synagoga, v jejímž areálu se nachází také Zahrada vzpomínek, byla postavena v padesátých letech 19. století, a přibližně o dvacet let později byla v její blízkosti zřízena Pomocná synagoga, která je známá také jako Židovská škola, protože přesně k tomuto účelu na přelomu 19. a 20. století sloužila. Obě budovy přestaly sloužit liturgickým účelům poté, co byla dostavena Velká synagoga a po tu dobu objekty jen postupně chátraly. Roku

⁸⁹MACHÁČEK, Fridolin. *Josef Kajetán Tyl a Plzeň: Průvodce po výstavce, kterou pořádalo roku 1926 Městské historické museum v Plzni*. Plzeň: Nákladem musea, 1926, s. 3–6.

⁹⁰Obrazová příloha č. B9.

⁹¹*Visit Plzeň*. [online]. Dostupné z: <<http://www.plzen.eu/turista/poznej-plzen/to-nejlepsi-z-plzne/velka-a-stara-synagoga/velka-a-stara-synagoga.aspx>>. [cit. 2018-03-04].

1997 byly samotná synagoga i Židovská škola jako soubor prohlášeny za kulturní památku. Bohužel, než se tak stalo, už se zřítil krov střechy Židovské školy, takže musela být vyklizena a zřícené části se musely odstranit, zároveň bylo zajištěno obvodové zdívo. Právě v tomto okamžiku přišel na řadu nápad zde zřídit památník plzeňským obětem holocaustu. Mezi lety 1996–2002 byla Stará synagoga částečně zrekonstruována, opravily se a zajistily konstrukce krovu i galerií, došlo na výměnu střechy, a také byla zrestaurována okna, dveře, ale opravila se i boční točitá schodiště. Na tuto rekonstrukci přispělo výrazně město Plzeň, a také Nadace Rudolfa Löwyho na záchranu plzeňských synagog.

V letním období probíhají ve Staré synagoze nejrůznější výstavy, které mají dokumentární charakter a také výstavy, které se zaměřují přímo na holocaust⁹². Příležitostně se zde pořádají také koncerty. Rok 2002 byl v Plzni vyhlášen jako *Rok vzpomínek na oběti holocaustu*. Jako první připomínkový akt bylo odhalení pamětní desky na budově Sokolovny ve Štruncových sadech, což je místo, kde byli Židé internováni před deportací. O tři měsíce později se zařadil do programu festivalu českých filmů FINÁLE cyklus o holocaustu, a také byla instalována výstava fotografií *Stopy holocaustu* v prostorách budovy železniční zastávky Jižní předměstí. V dubnu pak proběhla přímo ve Staré synagoze akce s názvem *Napiš jedno jméno*, kdy dobrovolníci z Plzně přicházeli a na oblázkách psali jména plzeňských obětí holocaustu. Každý z nich napsal jedno jméno s datem narození na jeden oblázek, a ty pak byly ukládány na plochu torza sousední bývalé pomocné synagogy. Postupně se tak vytvořil pietní památník, na kterém se podílel stejný počet tvůrců, jako byl počet obětí.⁹³

4.9.1 Osud plzeňských židů

V rozmezí deseti dnů, a to mezi 17. a 26. lednem 1942, byly z Plzně vyvezeny více než dva tisíce plzeňských občanů všech sociálních vrstev i profesí, a to ve třech skupinách. Byly to jak celé rodiny, staří lidé i nejmenší děti. Tři skupiny byly rozděleny na základě genealogického původu a nacistických kritérií, a to bez ohledu na jejich vlastní národnostní cítění, byli definováni jako židé, osoby právně i lidsky méněcenné. Postupně jim byla

⁹² Např. roku 2003 zde proběhla repríza výstavy *Osudy zmizelých*; roku 2004 výstava *Tady žili Židé*; roku 2005 *Pod britským praporem*, a mnoho dalších.

⁹³ Brožura. *Zahrada vzpomínek: Památník obětem holocaustu z Plzeňska vytvořený ve dnech 16. – 19. dubna 2002*. Plzeň: HUMR o. s., 2007.

odebrána veškerá práva i svobody, byli zbaveni majetku, zaměstnání a byli nejrůznějšími způsoby utlačováni.

Tři zvláštní vlakové soupravy byly vypraveny z plzeňského hlavního nádraží 17., 22., a 26. ledna do Terezína. Kromě lidí z Plzně odjelo dalších 540 židů, a to mužů, žen i dětí z okolí, jako je například Rokycansko, Kralovicko, Radnicko, Blovicko, Manětínsko či Hořovicko. Plzeňské transporty byly vůbec na území celého protektorátu jedny z prvních. Několik dní před transportem byli všichni shromážděni v budově Sokola v dnešních Štruncových sadech. Spali na slammících na zemi a stovky lidí se tísnilo v malém prostoru. Jakmile přišel den jejich deportace, museli odejít v doprovodu ozbrojeného německého strážního oddílu ve čtyřstupu na nádraží. Každý dostal cedulku se jménem, osobním číslem transportu a s písmenem označujícím transport, kterou museli mít na krku. Stejně označení měla i jejich příruční zavazadla, ve kterých měli svůj poslední majetek, který jim prozatím nebyl zabaven, však zavazadlo nesmělo mít více než padesát kilogramů na osobu.

Po dlouhé cestě vlakem zastavili na nádraží v Bohušovicích, které byly od Terezína asi 2,5 kilometru daleko. Odtud šli pěšky se svými zavazadly v doprovodu českých četníků. Pokud byli někteří z nich příliš staří či nemocní, byli odvezeni nákladními auty. Hned jak přišli do Terezína, byly rodiny rozděleny, a ubytováni byli ve vyklizených kasárenských objektech. Rozdělení byli na muže schopné práce, zvláště bydlely ženy, zvláště děti do 12 let a zvláště také staří a nemocní. Kapacita ovšem nebyla na tolik lidí dostatečná, takže často spali na zemi a dočkali se problémů s hygienou i stravováním. Tyto ubikace byly po celý den i noc bedlivě střeženy četnictvem a nebyla zde možnost volného pohybu.

Plzeňské transporty byly označeny třemi písmeny, a to R, S, T. Přímo z města Plzně odjelo 2064 lidí, z ostatních okresů pak 540 osob. Nejstarší osobou vzatou do transportu byla devadesátiletá Marie Ebenová z Litohlav, která zemřela hned čtvrtý den po příjezdu do Terezína. Naopak nejmladší transportovanou byla Eva Fischerová, která přežila se svou matkou v Terezíně.

V březnu roku 1942 bylo do transportů, které směřovaly z Terezína do východopolského ghetta v Izbici zařazeno na 620 mužů, žen i dětí z plzeňských transportů. Ještě téhož roku bylo vypraveno do lublinské oblasti dalších 14 transportů, ve kterých odjela více než polovina Plzeňanů určených k likvidaci, jednalo se přibližně o 1320 osob. Řada plzeňských obyvatel byla odvezena kromě Polska také do koncentračních a

vyhlazovacích táborů v Bělorusku, Estonsku a Lotyšsku. Dne 26. října byl vypraven první transport z Terezína do Osvětimi. Oficiální název zněl *tábor KL Auschwitz II – Birkenau* (Osvětim II – Březinka), a právě tento tábor se stal cílem všech pozdějších transportů, které odjížděly z Terezína.

V roce 1942 bylo deportováno více než dva tisíce osob z Plzně do Terezína, a konce války se dožilo jen 204 osob.⁹⁴

4.10 Hotel Slovan

V prvopočátku neexistoval hotel Slovan⁹⁵, ale od roku 1821 stával v dnešních Smetanových sadech zájezdní hostinec, který nechal postavit hostinský Josef Hannes. Nechal ho postavit vedle tehdejší Jeptišské brány⁹⁶, kterou se jezdilo do Klatov. Hostinci dal jméno *U města Prahy*⁹⁷, ale nevydržel mu dlouho. Roku 1827 se v něm totiž ubytoval korunní princ Ferdinand, a Hannes tak chtěl tuto návštěvu významného hosta využít ke své propagaci. Přejmenoval tedy hotel názvem *U císaře rakouského*. V padesátých letech 19. století začal řídit hotel Augustin Waldek, který název změnil. Vznikl tak velmi významný *hotel Waldek*, ve kterém pobýval několik dní dokonce císař František Josef I.⁹⁸ Mezi roky 1891–1892 nechal Augustin Waldek přestavět hotel do podoby, ve kterém ho najdeme dnes. Hotel se neustále modernizoval a v době své největší slávy měl 160 pokojů s teplou i studenou vodou, osobním výtahem, ústředním topením a nechyběly ani garáže s vlastním benzinovým čerpadlem, ale také tu byla kavárna, restaurace a dokonce i kino. Roku 1906 nabídla Kateřina Waldeková hotel Měšťanskému pivovaru, ale k uskutečnění prodeje vůbec nedošlo. Ve 20. letech 20. století se pak majitelem stala rodina Smitkových a hotel tak získal znovu nové jméno, od té doby to byl *Grandhotel Smitka*.⁹⁹ V tehdejší tisku bychom se roku 1928 dočetli, že hotel Waldekův, který je už Smitkovým, by měl obdržet ještě čtvrté patro. Návrh se ovšem mnohým nezamlouval, spíše by ocenili zvýšení zadních nádvorních objektů. Důvodem bylo to, že pokud by do výše rostly i další objekty,

⁹⁴Brožura. *Zahrada vzpomínek: Památník obětem holocaustu z Plzeňska vytvořený ve dnech 16. - 19. dubna 2002*. Plzeň: HUMR o. s., 2007.

⁹⁵Obrazová příloha č. B10.

⁹⁶Litická brána.

⁹⁷Obrazová příloha č. B10a.

⁹⁸Obrazová příloha č. B10b.

⁹⁹MAZNÝ, Petr – Vladislav KRÁTKÝ. *100 zajímavostí ze staré Plzně*. Plzeň: Starý most, 2003. ISBN 80-239-1692-0.

byly by přilehlé sady pomalu jen obyčejnou ulicí a nikoli prostorem se zdravým vzduchem. Až po roce 1948 byl hotel přejmenován na *Slovan*.¹⁰⁰

V tisku se také roku 1955 objevil článek o budování velkého hotelu. Jednalo se o znovuzřízení hotelu Slovan, a to v rámci rozsáhlé vládní akce budování města a venkova. Hotel tak mohl opět sloužit svému původnímu poslání. Na místo závodní jídelny měla vzniknout velká restaurace, z výstavních místností se měla stát kavárna, která by pojala asi 450 lidí, a styl měl odpovídat nejlepším velkoměstským podnikům. Pro tuto část hotelu by měla být vystavěna na dvoře speciální kavárenská kuchyně. V celkem čtyřech patrech by mělo být na 120 pokojů, kam bude možno umístit cca 160 lůžek. V každém poschodí by měli hosté najít společenskou místnost, společnou čítárnu, kde mohou odpočívat. Ve dvorním křídle by měla být jídelna a sociální zařízení pro personál, což v prostorách hotelu nikdy nebylo. Celá rekonstrukce si vyžádala velké náklady. Pouze rekonstrukce břidlicové a zinkové střechy, která byla podle záznamů opravovaná naposledy v roce 1906, stála 450 tisíc Kčs. K hotelu Slovan byla připojena vnitřním křídlem také budova bývalého kina Alfa, která posloužila jako skladiště.¹⁰¹

4.11 Dům Kamerál

Dům Kamerál¹⁰² se nachází na rohu Martinské ulice a Kopeckého sadů. Název domu pochází z německého pojmu *kamerale*, což znamená státní finanční hospodářství, v tomto případě však sídlo finančních a celních úřadů. Dnes už je tato budova pouze poloviční, protože část ho byla zbořena a na jejím místě byla postavena Měšťanská beseda.

Celá historie začíná v roce 1835, když obchodník Jan Kleissl dostal z Vídně padesát losů dobročinné loterie a měl je v Praze prodat. Hlavní výhrou v loterii byl buď palác ve Vídni, nebo dvacet pět tisíc dukátů ve zlatě. Kleisslovi se nakonec nechtělo shánět kupce, a tak dal všechny losy Vojtěch Hässlerovi, který měl v tehdejší Školní¹⁰³ ulici knihařský krám a dílnu. Ten vzal losy a poslal je baronce Erbenové do Černín, protože doufal, že si je bohatá dáma koupí všechny. Nějakou dobu počkal, ale když se nevracely ani losy, ani peníze, vydal se za ní a ona mu všechny losy vrátila. Hässler byl zklamaný, vrátil se do Plzně a snažil se je rychle rozprodat. Několik si jich koupil vedoucí obchodu

¹⁰⁰ Archiv města Plzně. Fond: Místopisná sbírka Ladislava Lábka. Zápisky. Karton 46.

¹⁰¹ Archiv města Plzně. Fond: Místopisná sbírka Ladislava Lábka. Zápisky. Karton 46.

¹⁰² Obrazová příloha č. B11.

¹⁰³ Dnes ulice B. Smetany.

Bon, deset si vzal revírník Wiehl z Plas, který dokonce slíbil Hässlerovi, že když vyhraje, dá mu dvacet tisíc. Nakonec mu zbyl jen jeden jediný los, který měl číslo 111.101, který si nikdo nechtěl koupit, jelikož bylo těžko uvěřitelné, že by takové číslo mohlo vyhrát.¹⁰⁴ Ještě hodinu před losováním přemlouval obchodník učitele jazyků Sequense, aby s ním koupil ten los alespoň napůl, ale nedařilo se mu, protože mu Sequense řekl, že by za cenu poloviny losu byl živ celý týden.

Hässler si tedy los nechal pro sebe. Když byla výhra vyhlášena, šel raději k oknu, kde měl více světla, aby se podíval, jak se svým losem dopadl. Tučně byla vytištěna hlavní výhra, které zpočátku nevěnoval velkou pozornost. Jeho zrak ale nakonec sklouzl zvědavostí na řadu jedniček, která byla uvedena jako hlavní výhra. Hässler najednou zkoplněl, protože kromě jedniček tam byla i nula, o které každý řekl, že ruší pořádek. Skutečně to bylo číslo 111.101. Mohl si tedy vybrat buď palác ve Vídni nebo 25 000 dukátů ve zlatě. Hässler chtěl totiž zůstat v Plzni u své živnosti, tak si raději vybral peníze. Část peněz investoval do podniku, a zbytek peněz použil na výstavbu domu Kamerál a údajně vybudoval také hostinec u Hamburku.¹⁰⁵

Plány na Kamerál vypracoval Fillonův stavitel, který se později přestěhoval do Prahy. Dozor na stavbě měl Martin Stelzer¹⁰⁶, mistr, který se nedávno předtím přistěhoval do Plzně z Dobřan.¹⁰⁷

Tento dům plnil v historii hned několik účelů. Jeho prostory posloužily obecné a měšťanské chlapecké škole, ale také obecné škole pro dívky. Dívčí škola se časem musela odstěhovat, protože došlo k výstavbě Měšťanské besedy, která nahradila zbouranou západní část budovy Kamerálu. Chlapecké školy zůstaly v domě až do roku 1934, a po nich obsadil prostory Městský vyživovací úřad, který v něm sídlil do roku 1949. Tento úřad pak vystřídal státní podnik Stavoprojekt, který zůstal až do roku 1991 a v současné době bychom našli v objektu plzeňské magistrátní úřady.

Město Plzeň nechalo v roce 2014 obnovit průčelí domu, ale dbalo se na to, aby byly zachovány provozní dispoziční vztahy úřední budovy, ale také se snažili o to, aby

¹⁰⁴MAZNÝ, Petr – KRÁTKÝ, Vladislav. *100 zajímavostí ze staré Plzně*. Plzeň: Starý most, 2003. ISBN 80-239-1692-0, s. 92.

¹⁰⁵ Archiv města Plzně. Fond: Místopisná sbírka Ladislava Lábka. Zápisky. Karton 48.

¹⁰⁶Významný plzeňský stavitel německé národnosti, který v Plzni postavil na stovky domů. Mezi nejvýznamnější patří například Měšťanský pivovar (dnešní Prazdroj), Starou synagogu, Malé divadlo či Saský most v Plzni. Dostupné online z: <http://pilsnerurquell.com/uk/article/martin-stelzer-man-who-built-pilsner-urquell>.

¹⁰⁷ Archiv města Plzně. Fond: Místopisná sbírka Ladislava Lábka. Zápisky. Karton 48.

byla domu navrácena původní architektonická podoba. Než ale vůbec rekonstrukce začala, probíhaly podrobné výzkumy, které mohly zpřesnit rekonstrukční práce jednotlivých říms. Rozpoznáno jich bylo během průzkumu 19 různých druhů. Restaurátoři pak při práci našli zlomek zdobného meandru ve spodní části litinového zábradlí balkonu, a díky tomu mohlo být také zábradlí uvedeno do původní podoby. V historii měla budova několik barevných variant, ale vždy v jednom odstínu, který odpovídal slohovému pojetí. Aby zůstala památka autentická, zvolila se při rekonstrukci vápenná technologie při opravě omítek, včetně finálního nátěru a odstín tak odpovídá úpravě domu kolem roku 1900.¹⁰⁸

¹⁰⁸*Má vlast cestami proměn.* [online]. Dostupné z: <<http://cestamipromen.cz/promeny-2016/420-plzen-obnova-pruce-li-mestskeho-domu-kameral>>. [cit. 2018-03-03].

5 Trasa 2 - Technický okruh v centru města Plzně

5.1 Pivovarská věž

Pivovarskou věž¹⁰⁹ se nachází v areálu Plzeňského Prazdroje. Toto místo má zvláštní a trochu smutnou historii, jelikož přesně na místě, kde dnes věž stojí, stávala městská šibenice. Cesta vedoucí podél řeky bývala pro tehdy odsouzené tou poslední, kterou v životě šli. Po této cestě se prošel například také Jan Sladký Kozina, který by vůdcem vzpoury Chodů proti Wolfu Maxmiliánovi z Lamingenu. Když se na tomto místě stavěla pivovarská věž, bylo nalezeno mnoho kosterních ostatků, které patřily odsouzeným. Tyto ostatky byly pietně uloženy v malém památníku vedle věže.

Jedná se o jednu z nejvýznamnějších památek industriálního dědictví v Plzni, a to byl také hlavní důvod, proč byla roku 2008 ještě s jubilejní branou pivovaru prohlášena za kulturní památku. Je opravdu velice dobře zachovaná, a to včetně technologického zařízení. Výstavba věže byla nutná především kvůli rozvoji samotného pivovaru, bylo nutné zajistit dostatek vody pro výrobu piva. Rozhodnutí o výstavbě věže přijal správní výbor Měšťanského pivovaru již roku 1902. Dostavena však byla až roku 1907.

Výroba se rozšiřovala do větších rozměrů právě proto, že plzeňský ležák získával postupně více a více slávy, a od roku 1898 ho chránila značka Plzeňský prazdroj¹¹⁰. Začátkem 20. století přišly další velké plány na rozšiřování výroby, ale bylo nutno myslet na možnosti zásobování pivovarských provozů vodou a elektřinou, jelikož tu byla jistá maxima, přes která nebylo možno přejít. Aby se výroba mohla zvýšit, bylo nutno přistavit další spilky a varny, které všem vyžadovaly další chladicí stroje, které pochopitelně potřebují vodu. Jelikož bylo v areálu málo vody, bylo nutno tuto situaci vyřešit. Vše bylo zadáno inženýrovi Františku Spalekovi, který měl situaci vyřešit. Navštívil tedy hned několik světových pivovarů, kde se inspiroval a učil. V listopadu roku 1901 přišel na schůzi s tím, že by se měla situace řešit nejprve provizorně, zatímco on bude pracovat na komplexním a vcelku odvážném řešení. Jeho projekt představoval absolutní nezávislost na vodních a energetických zdrojích, což by dovedlo pivovar k samostatnosti. Jeho projekt byl úspěšně realizován, pracovalo se na něm mezi lety 1901–1907. V samotném areálu pivovaru byla vytvořena elektrocentrála pro výrobu elektřiny, dále pak říční vodárna, která sloužila pro čerpání užitkové vody z řek Mže a Radbuzy. Nechyběla ani roudenská

¹⁰⁹ Obrazová příloha č. C1.

¹¹⁰ Pilsner Urquell.

vodárna s hlubinnými vrty pro čerpání kvalitní varní vody, pak byla vybudována odželezovací stanice ke srážení železa, které bylo obsaženo ve studniční vodě z Roudné a vodárenská věž s rezervoáry pro užitkovou i varní vodu. Věž byla vystavěna na nejvyšším místě v celém pivovarském areálu, takže voda mohla zásobovat potřebné provozy samospádem. Projekt na věž byl vypracován roku 1905 německou firmou F. A. Neumanna z Escheweileru, přičemž podle těchto podkladů pak vytvořili definitivní verzi plánů František Spalek spolu se závodním stavitelem Adamem Huclem. Dne 8. 6. 1905 zadali stavbu místními staviteli Eduardu Krohovi, a ten 10. 7. 1905 začal s bouráním na vyhlédnutém místě a již v srpnu byly hloubeny základy pro stavbu věže. První zkouška rezervoárů proběhla roku 1906, a jelikož vše proběhlo bez potíží, prošla věž kolaudací a dne 20. 12. 1907 byla uvedena do provozu.

Věž má tvar majáku a postavena je z pálených cihel, které mají speciální tvar a pochází z plzeňské cihlářny Emanuela Klotze¹¹¹. U paty má věž průměr přes 13 metrů a její celková výška je 25,5 metrů. Uvnitř se nachází technologická šachta, kolem které se otáčí komunikační tobogán, které byl praktičtější než schody, a to především kvůli časté přepravě montážního materiálu při údržbě. Nad šachtou jsou umístěny dvě nádrže, které jsou vyrobeny ze silného plechu a mají obsah 552 metrů krychlových a 254 metrů krychlových. V jejich středu vede dutý válec, ve kterém je skryto úzké točité schodiště. Na samém vrcholu se nachází vyhlídková lucerna s hromosvodem a s *Gambrinem* jako korouhví. Při stavbě bylo zapotřebí mnoha dodávajících firem, z čehož se o dodávky postaraly například Škodovy závody, Valdštejnské železářny v Sedlci, Ústřední prodejna české montážní společnosti v Praze, ale také rakouské závody Simens-Schuckertovy ve Vídni, Továrna na armatury ve Vídni, Elektrotechnická akciová společnost¹¹², Akciová společnost strojířny¹¹³, Waldek a Wagner v Praze, J. A. Topf a synové v Erfurtu nebo také firmy AG für Korksteinindustrie vorm. Dlouhý seznam dodávajících firem mluví sám za sebe o složitosti a náročnosti realizace takového projektu.

Bylo to již téměř sto let, co byla věž používána a za celé roky ani jednou neselhala. Probíhaly zde drobnější opravy, které probíhaly v letech 1960–1963 a v letech 1987–1991.

¹¹¹Emanuel Klotz byl členem správní rady pivovaru, a právě on prosazoval výběrové řízení na dodávku cihel, aby nedošlo k jakémukoli střetu zájmů. Dostupné z: MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie – HOSTIČKOVÁ, Anna. *Příběhy plzeňských domů*. Plzeň: Starý most, 2012, ISBN 978-80-87338-21-6, s. 138–143.

¹¹²Dříve Kolben a spol. v Praze-Vysočanech.

¹¹³Dříve Breitfeld, Daněk a spol., v Praze-Karlíně.

Nádrže na vodu byly odstaveny z provozu v roce 2005 spolu se zastavením provozu říční vodárny. Dokonce i poté, co došlo k definitivnímu odstranění z provozu, zůstává věž opravdu významnou technickou památkou, a stále je dominantou areálu Plzeňského Prazdroje. Pokud se k věži chtějí návštěvníci dostat, mají možnost si ji prohlédnout pěkně zblízka v rámci prohlídky pivovaru. Proběhly také úvahy o zpřístupnění věže turistům, ale k realizaci nápadu nedošlo z bezpečnostních důvodů.¹¹⁴

5.2 Vodárenská věž

Vodárenská věž¹¹⁵ se nachází v Pražské ulici v centru města. Stavba městské vodárny byla nutná především z důvodů, že přestalo vyhovovat studní zásobování plzeňských domácností. Stará Plzeň měla sice dost studní, na každou parcelu připadala většinou jedna. Bývaly vystavěné z kamene a do hloubky měřily asi deset metrů, přičemž dolní část byla vytesána do skalního podloží, často se šikmým dnem¹¹⁶. Studny se často obnovovaly především z hygienických důvodů, a jelikož nebylo vždy možné tu starou vyčistit, musela být vykopána nová. Stará studna se jednoduše naplnila odpadem a zasypala, takže dodnes mohou naši archeologové nalézt střepy nádob a další předměty, které dokládají způsob života ve středověké Plzni. Postupem času ale docházelo k tomu, že bylo na parcele až sedm studní, což narušilo podzemní prameny, a tak se musely hloubit studně až 20 metrů hluboké a zásobování vodou tak bylo stále složitější. Po nějaké době přestal tento způsob získávání vody vyhovovat, není zcela jisté, kdy přesně se to stalo, ale zaručeně to bylo před rokem 1532. Právě tohoto roku byla zapsána první zmínka o městském vodovodu, přičemž zmíněn je *vodovod se strojem*, tedy s čerpadlem.

Věž staré vodárny stávala v dnešní Pražské ulici již před rokem 1532, protože byla součástí městského opevnění¹¹⁷ a stála vedle důležité Pražské brány. Plnila obrannou funkci, kterou dokládají střílny, které jsou namířené směrem k bývalému vstupu do města. Právě postavení věže nám napovídá, že byla už od samého počátku zamýšlena jako vodárenská s obranným využitím a že nešlo o objekt vystavený jako primárně obranný a až později změněný na vodárenské účely. Důležitým faktorem pro umístění vodárny byla

¹¹⁴ MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie – HOSTIČKOVÁ, Anna. *Příběhy plzeňských domů*. Plzeň: Starý most, 2012, ISBN 978-80-87338-21-6, s. 138–143.

¹¹⁵ Obrazová příloha č. C2.

¹¹⁶ Z důvodu odkalování.

¹¹⁷ Součást parkánové hradby.

blízkost obranného příkopu¹¹⁸, ze kterého mohla brát vodárna vodu z Radbuzy nejen pro zásobování města, ale také pro pohyb vodního kola, které pohánělo čerpadlo.

Podobu i polohu můžeme sledovat na různých vyobrazeních Plzně. I nejstarší pohled z roku 1480 ukazuje pohled na Pražskou bránu, kde je možné spatřit také jednoduchou věžovou stavbu s komolou střechou, cimbuřím a jedním oknem, což je s velkou pravděpodobností vodárenská věž. Věž je vyobrazena také na známé Willenbergerově vedutě¹¹⁹, kde je věž snadno rozpoznatelná. Pozdější malby a kresby si věže všímají jako významného bodu, a to i v těch méně propracovaných.

Vzhled staré vodárny se postupem času proměňoval. V dnešní době bychom uvnitř našli šest nadzemních podlaží, nad kterými se nachází polopatro v podkroví střechy. Věž je vysoká od chodníku až po podstřešní římsu celkem 24 metrů. Půdorys věže je téměř čtvercový, přičemž jedna strana má asi šest metrů. Zeď má tloušťku 1,4 metru v přízemí a postupně se zužuje do jednoho metru v posledním patře. Vedle se nachází vodární dům, který vznikl pravděpodobně v průběhu 16. století a má polozapuštěný suterén, nad kterým najdeme dvě nadzemní patra. Když byla věž postavena, byla nižší a dosahovala přibližně výšky třetího patra tohoto domu, přesně v takové podobě byla zachycena ve Willenbergerově vedutě v roce 1602. Během třicetileté války byla věž značně poškozena. Později byla opravena a zřejmě v té době vznikl nový vchod a okna, jelikož poškození bylo rozsáhlé, když bylo ostřelování z východu mířeno především na Pražskou bránu.

Věž prošla také opravdu rozsáhlou přestavbou, včetně vodárního domu, a to v roce 1845. Vchod byl přesunut na jižní stranu¹²⁰, kde je dodnes k povšimnutí zazděný vchod. Věž byla zvýšena do dnešní podoby a také získala klasicistní fasádu. Zajímavou dominantou byly hodiny, které byly osazeny v horním patře a na jejichž ciferníku byl letopočet 1755. Odstraněny byly v 80. letech 19. století. Starý vodární dům byl během přestavby zbourán a na jeho místě vyrostl nový, však jednopatrový dům.

Další úpravy proběhly ve 20. letech 20. století a právě tato rekonstrukce dala věži dnešní vzhled. V tuto dobu byla v provozu nová moderní úpravna vody pod Homolkou¹²¹ a ve vodárním domě tak zůstala jen kancelář, která se dělila o dům s hřbitovní kanceláří a

¹¹⁸ Mlýnská strouha.

¹¹⁹ Obrazová příloha č. D6.

¹²⁰ Dříve se vstupovalo ze západní strany.

¹²¹ Byla spuštěna roku 1889.

bytem městského *fysikáta*¹²². Největší změna vzhledu přišla s odstraněním omítky, kdy se zviditelnilo středověké kamenné zdivo a byl vsazen pozdně gotický portál, který sem byl přenesen ze zbořeného domu č. p. 197 v Prešovské ulici. O obnažení středověkého zdiva se zasloužil Kroužek přátel starožitností pro Plzeň a okolí. Tento úkon navrhli v dopise, jelikož se domnívali, že by věž měla mít původní vzhled, když byla součástí městského opevnění. Dnešní památkáři si však myslí, že odstranění omítky byla chyba, jelikož věž byla pravděpodobně omítnuta již od středověku.

Dnes nad vchodem spatříme pamětní desku, která byla vyrobena známou plzeňskou kamenickou firmou Jana Cingroše. Desku navrhl sochař Antonín Záhlava, a to na objednávku Spolku přátel vědy a literatury české v Plzni. Deska byla odhalena v roce 1889, a mimo jiné připomíná také nedaleké místo narození profesora vídeňské univerzity MUDr. Josefa Škody¹²³.

Vodárna sloužila k dodávkám vody až do doby, než byla zprovozněna úpravná voda pod Homolkou, což bylo v roce 1889. Technické zařízení sloužící k čerpání a k dopravě vody bylo mnohokrát opravováno a především modernizováno. Z původního zařízení vodárny se nezachovalo téměř nic. Voda z Mlýnské strouhy byla přiváděna do suterénu nejprve příkopem, později kanálem a odtud byla čerpána. Čerpadlo bylo poháněno lopatkovým mlýnským kolem, které bylo nejdřív umístěno zřejmě mimo věž, a až později bylo přesunuto do suterénu vodárenského domu. Právě na tom místě se dochovaly kapsy ve zdivu, což dokládá, že na těchto místech byla uložena ložiska kola. Se samotným čerpadlem byly často potíže, což víme díky záznamům v listech městské rady, ve kterých se nachází mnoho žádostí o jeho opravu. Plzeňští žádali o radu a opravu například do Nové Prahy u mistra Mikuláše, který byl mlynářem v Praze. Dále se obraceli například na mistra puškaře z Tábora. Žádali právě mlynáře a puškaře, jelikož to byli v 16. století ti nejlepší řemeslníci, kteří se starali o vodní stroje. V 19. století bylo potřeba dalších úprav vodárny, a tak požádali Františka a Romualda Božka, kteří byli syny vynálezce Josefa Božka. Romuald Božek byl zvláště uznávaným odborníkem na vodní

¹²² Fysikát neboli zdravotní úřad.

¹²³ MUDr. Josef Škoda (1805–1881) absolvoval plzeňské gymnázium a následně odešel na studia do Vídně. Později se vrátil a pomáhat v Čechách zvládat epidemii cholery. Na krátký čas se zastavil v Plzni, a poté opět odjel do Vídně, kde se věnoval své kariéře lékaře. I přes problémy, které se mu stavěly do cesty, vydal knihu *O poklepu a poslechu*, která se stala základem klinické diagnostiky. Doktor Škoda léčil osobnosti vysoce postavené vídeňské společnosti, ale také členy ruské carské rodiny. Věřil v rozvoj průmyslu a techniky, a proto také podporoval svého synovce Emila Škodu, a to především finančně. Josef Škoda zemřel v 76 letech v Plzni. Dostupné online z: <http://www.evida.cz/mikota/skoda/osoby/hist3.htm>.

stroje, ale věnoval se také opravě pražského orloje. Díky svým kvalitním projektům byl jmenován ředitelem pražských vodáren. Nakonec vytvořil návrh také pro plzeňskou vodárnu, který byl zhotoven plaskými hutěmi, a instalace proběhla roku 1847.

Voda se dopravovala čerpadlem do nejvyššího patra věže, a právě tam byla měděná nádrž. Díky samospádu pak mohlo být zásobováno město. Například se touto vodou zásobovaly kašny na náměstí. V nejstarší době zde bylo dřevěné potrubí, které se často vyrábělo provrtáním borových klád, a jednotlivé kusy byly spojovány kovovou zděří¹²⁴. Po prozkoumání suterénu vodárního domu se zdá, že v těchto místech bylo i vodní kolo pro pohon nástrojů, které sloužily k vrtání těchto trub. Díky archeologickým nálezům víme, že dřevěné potrubí nevedlo jen ke čtyřem kašnám, však také do některých soukromých domů. Díky metodě dendrochronologického datování bylo zjištěno, že jeden ze stromů, který byl použit k výrobě potrubí, byl pokácen roku 1560.

Nejvíce o zařízení vodárny můžeme zjistit z hospodářského inventáře města Plzně, který byl sepsán roku 1843. Například se dozvíme, že obsah nádrže byl 48 věder¹²⁵, a že ve vodárním domě byla kromě lopatkového kola také tříválcová pumpa, jejíž písty byly zvedány zalomenou hřídelí pomocí tří železných ojnic. Soupis byl velmi podrobný a nechyběla v něm například ani povětrnostní korouhev s dvojitým orlem nebo visací zámek.

O provoz vodárny se starali *vodáci*, později zvaní *vodárníci*. Nejznámější rodinou je hlavně rodina Ptáků, která se starala o provoz od počátku 19. století. Prvním vodárníkem, jehož jméno je nám známo, byl Daniel Smiček, o němž se v záznamech mluví od 80. let 18. století. O jeho předcích nemáme žádné záznamy, avšak museli být velice zruční, jelikož zvláště v zimě při vytápění bylo zapotřebí velké obratnosti a opatrnosti. Ve středověku nebylo možno vytápět jinak, než otevřeným ohněm, takže ve vodárenských věžích vcelku často docházelo k požárům, protože zde byly dřevěné žebříky. V Plzni však naštěstí případ takového požáru nebyl zaznamenán. Po zasypání Mlýnské strouhy ve 20. letech minulého století ztratila svůj vodárenský charakter. V roce 2010 bylo v místě, kde se strouha nacházela, vybudováno okrasné jezírko.¹²⁶

¹²⁴ Součástka, která slouží k nerozebíratelnému spojení masivních strojních částí.

¹²⁵ Přibližně 2,7 m³.

¹²⁶ MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie – HOSTIČKOVÁ, Anna. *Příběhy plzeňských domů*. Plzeň: Starý most, 2012, ISBN 978-80-87338-21-6, s. 202–213.

5.3 František Křižík

František Křižík¹²⁷ byl první český vynálezce, badatel a elektrotechnik. Byl západočeský rodák¹²⁸, který se narodil dne 8. července 1847 v Plánici u Klatov. Už jako železničář sestrojil vzdálenostní návěstidlo, které se používalo na rakousko-uherských drahách, zlepšil elektrické zvukové signály i další zařízení a později když žil už v Praze, sestrojil a vyráběl pro železnice automatickou blokovou soustavu a elektrické stavědlo.

Roku 1881 založil v Plzni v ulici *U Zvonu*, v domě č. p. 6, první českou elektrotechnickou dílnu, kterou pak v roce 1884 přeložil do Prahy – Karlína. Právě v Karlíně vybudoval velký závod, který byl základem ryze českého elektrotechnického průmyslu a vše financoval z peněz, které získal z patentu na regulátor¹²⁹ obloukové lampy, která byla jeho nejvýznamnějším vynálezem. Dalším jeho velice průbojným činem byla elektrizace dráhy Tábor-Bechyně, což byl první takový pokus v Rakousku-Uhersku, a také došlo k elektrizaci okružní dráhy ve Vídni. Elektrizace tam proběhla stejnosměrným proudem vysokého napětí a vlastní konstrukcí elektrických lokomotiv i dalšího příslušenství. Dle jeho průkopnické koncepce se pak začaly elektrizovat železnice v celém Československu.¹³⁰

Rozhodující událostí v jeho životě byla cesta do Paříže, kde se zúčastnil Světové výstavy, a to roku 1878. Právě tam se poprvé setkal s Jabločkovovou obloukovou lampou. Viděl ji svítit také na Avenue de l'Opera, takže ihned po návratu začal uvažovat o vlastní obloukové lampě, která by měla speciální systém, který by účinně odstranil veškeré nedostatky, které spatřil v *Jabločkovově elektrické svíci*. Svůj první pokus, který provedl, si nechal ještě roku 1878 patentovat. Později ho požádali plzeňští továrníci, bratři Pietteovi, o to, aby pro ně vymyslel elektrickou lampu, protože by potřebovali světlo, které se podobá tomu dennímu. Chtěli tak totiž nahradit plynové lampy, které doposud v papírenské výrobě používali. Křižík se této výzvy ujal, a začal konstruovat svůj vlastní systém obloukové lampy, a to s regulací. V té době byl stále zaměstnancem státní dráhy, takže obloukovou lampu vyvíjel pouze ve svém volném čase. Stejněho roku si nechal patentovat elektrické stavědlo pro dráhy, díky kterému byla značně zlepšena bezpečnost.

¹²⁷ Obrazová příloha č. C3.

¹²⁸ Obrazová příloha č. C3a.

¹²⁹ Obrazová příloha č. C3b.

¹³⁰ BARTA, Vladimír. *František Křižík: Vynálezce plzeňské lampy*. Plzeň: Státní vědecká knihovna v Plzni, 1960, s. 2–3.

Vývoj obloukové lampy trval celé dva roky, ale nakonec dosáhl svého cíle, a zkonstruoval obloukovou lampu, která byla úsporná ve spotřebě elektřiny, ale také měla citlivé reagování. Továrník Piette Křižíka podporoval finančně, a první experimenty proběhly v jeho papírně.

V této době bylo v Evropě vyvíjeno hned několik konstrukcí obloukových lamp, ale o těch Křižík dobře věděl. Roku 1881 představil své vylepšení obloukové lampy v Paříži na Elektrotechnické výstavě, dokonce osvětlil celý hlavní sál, schodiště, i rakouský pavilon. Za tento vynález získal zlatou medaili. Hned po výstavě si nechal Křižík lampu patentovat. Se vším mu stále pomáhal Piett, a vzhledem k tomu, že byl o tento vynález velký zájem, prodal Křižík patent německé firmě Schuckert, a také Francouzům a Angličanům. Objevily se sice pochybnosti o prvenství jeho patentu, takže se s celou věcí muselo k soudu, ale ten uznal, že právě Křižík nejlépe vyřešil princip ideálního tvaru jádra elektromagnetu.

Své první obloukové lampy předvedl František Křižík dne 18. srpna v plzeňském divadle, když probíhaly oslavy narozenin císaře Františka Josefa. Díky prodeji patentu se Křižík finančně osamostatnil, a za tyto peníze zřídil v Plzni malou výrobu na obloukové lampy a další zařízení. Osvětlení dodal nejprve na nádvoří Měšťanského pivovaru, ale pak dostal žádosti také z Prahy, aby osvětlil Pražský hrad. V Plzni se mu nepodařilo uzavřít smlouvu s městem, takže pouliční osvětlení zůstalo až do roku 1902 plynové.¹³¹

Přímo v Plzni se František Křižík zasloužil o to, že Velký sál Měšťanské besedy měl od počátku své existence elektrické osvětlení. V dobu, kdy oslavoval svých devadesát let, byl na slavnostní schůzi jmenován čestným členem Měšťanské besedy. Roku 2004 byl jeden ze salonků pojmenován právě po tomto významném vynálezci, a tak můžeme přijít do *Křižíkova salonku*, který vznikl při tehdejší rekonstrukci z půdního ateliéru amatérských výtvarníků, a v současné době slouží jako bar pro balkon Velkého sálu.¹³²

Svůj život zasvětil práci a pokroku, a také byl propagátorem užívání elektřiny v životě i hospodářství. Sám pořádal mnoho přednášek, obesílal výstavy a sám byl stavitelem Jubilejní výstavy v Praze roku 1881, kde předvedl tehdejší stav elektrotechniky

¹³¹ *Světlo. Časopis pro světlo a osvětlování.* [online]. 2014–2018.

Dostupné z: <<http://www.odbornecasopisy.cz/svetlo/casopis/tema/frantisek-krizik-nejen-cesky-edison--16103>>. [cit. 2018–03–04].

¹³² *Měšťanská beseda.* [online].

Dostupné z: <<http://web.mestanska-beseda.cz/o-besede/zname-osobnosti/frantisek-krizik/frantisek-krizik.aspx>>. [cit. 2018–03–04].

v jejím plném rozsahu. Zasloužil se tak o to, aby český národ nezůstal v době převratných změn v oblasti výrobních prostředků pozadu oproti zahraničí. František Křížík předstihoval v podstatě svou dobu, protože se snažil o všeobecnou elektrizaci, ale také o elektrizaci železnic. Už za svého života byl všeobecně známou osobností, a jeho celoživotní dílo bylo velice prospěšné celé společnosti. Zemřel dne 22. ledna 1941 ve věku 93 let, i za okupace byl manifestačně pochován jako první technik na vyšehradském Slavíně, a to mezi tvůrci české kultury. Celé jeho dílo se zrcadlí v titulech knih i článků, které sepsal sám, i v těch, které byly sepsány o něm.¹³³

5.4 Kalikovský mlýn

Kalikovský mlýn¹³⁴ se nachází v dnešní Radčické ulici. Dříve byly mlýny prvními průmyslovými stavbami, a byly opravdu významné, jelikož by se město bez mouky neobešlo. Těchto staveb bylo opravdu dost, kolem roku 1924 se uvádělo, že obilných mlýnů bylo na našem území více než 10 000. V záznamech o Plzni se k roku 1395 objevuje jméno prvního mlynáře, kterým byl konšel Jaclinus a po něm mlynář Henzilinus, který byl také konšelem v roce 1396. Mezi lety 1400–1420 pracovaly dle tvrzení historika J. Strnada ve městě čtyři mlýny.

První mlýn s názvem Velký, a později Panský, stál na Pražském předměstí a byl poháněn vodou z Mlýnské strouhy. Druhý mlýn stál před Malickou branou na Mži a říkávalo se mu *Podpříkopní*. Třetí se pak nacházel u Mže v místech dnešního Pekla, nesl jméno *Podhorní*.

Horní mlýn, předchůdce Kalikovského, byl tím čtvrtým ve městě. Byl také na Mži a patřil rodině Pabiánků, které patřil také Podhorní mlýn. Roku 1409 se objevuje první záznam o mlýně, ale je takřka jisté, že zde stával už dříve. Za husitských válek byl Pabiánkův mlýn poničen, ale roku 1440 jej znovu postavil Jan Stříbrský. Od roku 1462 patřil objekt Janu Petličovi, a za jeho éry se mluvilo o *Petličovském mlýnu*. Od 16. století pak patřil mlýn Kalikově rodině, a i když se majitelé ještě vystřídali, název zůstal mlýnu až dodnes. Mlynáři byli ve středověku velice důležitým povoláním, a byli technickou elitou, jelikož uměli pracovat s technickými prvky. Tehdejší mlynář se nestaral pouze o obsluhu

¹³³BÁRTA, Vladimír. *František Křížík: Vynálezce plzeňské lampy*. Plzeň: Státní vědecká knihovna v Plzni, 1960, s. 2–3.

¹³⁴ Obrazová příloha č. C4.

při výrobě, ale měl za úkol také celé zařízení postavit. Jejich práce vyžadovala znalost mechaniky, aby mohli navrhovat jednotlivá zařízení, a aby byli schopni vyrobit složité soustrojí mlýna. Museli také umět opracovat dřevo a znát práci s kamenem, aby opracovali mlýnský kámen. Dále potřebovali znalosti z oblasti hydrauliky a hydrologie, aby byli úspěšní při zhotovování jezů a náhonů. Jako důkaz, že byli mlynáři technicky znalí, slouží záznam z roku 1519, ve kterém se píše o mlynáři Jiříkovi ze mlýna Petličovic, který zhotovil závěsné zařízení pro zvony, a dostal za to odměnu 140 kop, 24 věder bílého piva a také 10 kbelců žita.

Ve mlýně musela být spousta pracovníků, kteří se zabývali mletím, ale nutné byly také další profese. Zvláštní funkcí byl *šejdíř*, který měl na starosti správu obilí pekařů a měnil obilí za již umletou mouku, když se jim nechtělo čekat na zpracování vlastního obilí. *Šejdíř* byl právě proto, že taková výměna nebývala výhodná.

Kalikovský mlýn nezůstal dlouho v jejich držení, protože provdali dceru, a tím přešel mlýn do vlastnictví Stehlíků, a to v 18. století. Během dalšího století patřil ještě rodině Pecháčků, ze které pocházel purkmistr František Pecháček. Podle vyprávění tohoto muže byly sepsány Jaroslavem Schieblem pověsti o Kalikovském mlýně do knihy *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. Našli bychom zde například pověst vyprávějící o kýchající rybě, o strašidlu a mnohé další. Purkmistr Pecháček vysvětlil také to, proč se jednoho času říkalo mlýnu *Žebrácký*. Ve městě bývali totiž za třicetileté války němečtí obyvatelé, a ti zkomolili název Petličův mlýn na *Bettelmühle*, což se o sto let později přeložilo, a vznikl z toho *Žebrácký mlýn*. Působilo to tedy tak, že se dříve v něm mlelo pro chudinu, avšak nebyla to pravda.

Zajímavou etapou pro tento objekt byla doba, kdy mlýn vlastnil *mlynářský magnát* František Hýra, který se roku 1855 přistěhoval do Plzně z Loun. Ten se proslavil roku 1856 otevřením nového mlýna, který byl poháněný parním strojem. Některé z budov tohoto mlýna, které stávaly za dnešním Komorním divadlem, se zbouraly až roku 2009. Tento podnikatel postupně získal do vlastnictví i Velký mlýn a Kalikovský. Díky tomu, že měl opravdu dobrý přístup k mouce, vybudoval v Plzni parní pekárnu. Aby měl kde brát suroviny, začal těžit uhlí pro všechny provozy, a to na Bílé Hoře a v Oboře u Kaznějova. Mimo tyto aktivity vyráběl také francouzské mlýnské kameny. Roku 1875 však propukla finanční krize a František Hýra zbankrotoval.

Kalikovský mlýn tedy znovu mění majitele a získává ho nájemce hostince U Města Hamburku Petra Trapa. Ten však předčasně zemřel, a tak musela povinnost převzít vdova Anna, která velice úspěšně podnikala. Ve mlýně byla prádelna, kterou nechala přemístit do zahrady, a získala tak letní salon pro hosty, kteří sem jezdili do říčních lázní. Roku 1881 nechala Anna Trapová postavit vedle mlýna pilu, která využívala pro své potřeby mlýnské kolo. Anně se dařilo až do roku 1883, kdy došlo k požáru na Říšském předměstí, Kalikovský mlýn byl v plamenech. Vše je doloženo v dobovém tisku, kde se mimo oznámení požáru dozvídáme také o tom, jak tehdy mlýn vypadal. V dobu požáru se na mlýně nepracovalo, jelikož byl v rekonstrukci, ale byly v něm uloženy zásoby mouky a obilí, a to až několik vagonů. Požár se šířil skutečně rychle, jelikož většina zařízení byla vyrobena ze dřeva, a navíc chytily i uložené zásoby, přičemž mouka se chovala jako střelný prach a vybuchovala. Na takový rozsah dokonce nestačili ani hasiči, takže se za hasičské stříkačky stavěli i dělníci z vedlejší Kohnovy koželužny, kteří se snažili zabránit přeskočení jiskry i na jejich objekt. Následky byly opravdu katastrofální, protože z celého křídla zbyly k ránu jen čtyři ohořelé a rozpukané zdi a mezi nimi suť z ostatních shořelých předmětů. Celý den se z místa valil černý dým. Podle článku v dobovém tisku utrpěla majitelka škody 77 000 zlatých, ale pojistka na objekt byla ve výši 59 000 zlatých, a na uskladněné zásoby byla pojistka ve výši 18 000 zlatých. Spáleniště pak odkoupili tři podnikatelé, a to Bernhard Kussi, Markus Weiner a Heřman Zuckermann. Právě tito muži si nechali vyprojektovat od Emanuela Klotze¹³⁵ novou a moderní mlýnici, která měla mít čtyři patra. Podle plánu se pak začalo pracovat a vše bylo hotovo roku 1887. Tak, jak vypadal mlýn zmíněného roku 1887, vypadá dodnes. Při této rekonstrukci byla dána do mlýna nová vodní turbína Girardotova systému, což byla tehdy absolutní technická novinka, a byla velice podobná dnešní Francisově turbíně. Právě svislá Francisova turbína nahradila pak roku 1910 původní systém. Elektrotechnická továrna inženýra Křížika později zajistila nové elektrické osvětlení v celém mlýně.

Roku 1913 došlo k další tragické události, protože mlýn opět vyhořel. Požár byl opravdu silný, takže z mlýna zbyly jen obvodové zdi. Mlýn byl ovšem opět rekonstruován a už o dva roky později se zde opět pracovalo a mlelo. O rekonstrukci se zasloužila známá plzeňská firma Müller a Kapsa. Při přestavbě byl mlýn zmodernizován a předělán na

¹³⁵ Významný plzeňský stavitel, který se podílel na vzhledu Plzně. Stavěl například Velkou synagogu nebo bránu Měšťanského pivovaru. Dostupné z: MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie – HOSTIČKOVÁ, Anna. *Příběhy plzeňských domů*. Plzeň: Starý most, 2012, ISBN 978-80-87338-21-6, s. 138–143.

elektrický pohon. Proud se do mlýna dostával pomocí kabelu z podnikové vodárny v Rybářské ulici, která patřila pod škodoväckou elektrárnu. Ve 30. letech 20. století došlo k rozšíření objektu, a to přístavením třípatrového skladiště, v jehož přízemí byly garáže.

Roku 1932 došlo k instalaci další turbíny, tentokrát se jednalo o Kaplanovu turbínu, která se nachází ve mlýně i dnes. Turbínu dodala firma Storek a využívá spádu 2,7 metru pevného jezu na Mži, který přiléhá k budově mlýna. Výkon je 88kW, a točící se synchronní generátor turbíny je za zasklenou stěnou, takže se na něj mohou dívat lidé z restaurace. Téhož roku oslavil měšťan Bernhard Kussi sté narozeniny, a byl tehdy nejstarším občanem v Plzni, a v jeho medailonku stojí, že ještě rok před tímto výročím měl hlavní slovo ve mlýně.

Po skončení druhé světové války získal mlýn do vlastnictví stát. A tak se stal z kalikovského mlýna samostatný podnik, který se pak roku 1948 stal součástí podniku Západočeské mlýny v Plzni. Na přelomu 50. a 60. let došlo k modernizaci objektu, kdy prošlo rekonstrukcí mlecí zařízení, ale také se přistavila třípatrová provozní budova a zbouralo se staré skladiště na dvoře. Veškeré přístavby však respektovaly architektonickou podobu, kterou dal mlýnu svým plánem stavitel Klotz.

Mlýn fungoval až do konce tisíciletí, ale pak tři roky sloužil jako pouhý skald mouky. V roce 2004 odkoupila celý areál společnost Comfort, a chtěla zde vybudovat sportovně-společenské centrum. Tento cíl byl nakonec naplněn a už roku 2005 započaly práce s odstraněním mlýnské technologie, která pocházela z 80. let 20. století. Investor kladl velký důraz na to, aby bylo zachováno co nejvíce původních stavebních prvků, takže se odstranilo jen nejnútnejší a dodnes můžeme vidět například zachovalou nosnou dřevěnou konstrukci, a také tzv. *šupnu* na pytle, která byla zrestaurována. Dokonce i exteriér je hezky upravený, a to jak fasáda, tak i okna, díky čemuž vzhled stavby odpovídá podobě z roku 1886. Jediná větší změna je na břehu strouhy, protože v místech, kde se ještě v 50. letech 20. století běhlo prádlo a kropilo se vodou z řeky Mže, je v dnešní době parkoviště.¹³⁶

¹³⁶MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie – HOSTIČKOVÁ, Anna. *Příběhy plzeňských domů*. Plzeň: Starý most, 2012, ISBN 978-80-87338-21-6, s. 94–105.

5.5 Emil Škoda

Zakladatel Škodových závodů byl potomek staré české rodu, jehož jméno se vyskytuje v zachovaných městských plzeňských knihách už od roku 1588. Historii Škodovy rodiny je ale možné sledovat až od roku 1650. Jan Škoda, který žil v letech 1769–1852, si založil v Plzni zámečnickou dílnu, která byla zpočátku velice skromná, ale podařilo se mu ji rozšířit takovým způsobem, že v ní pak zaměstnával přes dvacet pomocníků, a také získal měšťanské právo v Plzni. Jan Škoda měl čtyři syny, z nichž nejstarší byl František, který spolu s třetím synem Josefem studoval na lékařské univerzitě ve Vídni. MUDr. František Škoda se po studiích stal v Plzni městským, pak i krajským fysikem. Následně přešel ve své funkci do Chebu, byl jmenován guberniálním radou a přednostou zemské zdravotní služby. Roku 1866 byl povýšen do rytířského stavu. Jako dvorní rada v penzi se usadil ve Vídni a roku 1888 zemřel. Jeho nejstarší syn z druhého manželství, Emil, se proslavil jako zakladatel Škodových závodů.

Emil rytíř Škoda¹³⁷ se narodil dne 18. listopadu 1839 v Plzni. V roce 1855 následoval svého otce do Chebu, kde studoval vyšší reálku. Později se ale přesunul do Prahy, kde studoval na vysoké škole technické, a to po dobu čtyř semestrů. V roce 1859 se dostal do Itálie, kde bojoval jako dobrovolník. Hned po svém návratu dokončil svá odborná studia a vysoké technické škole v německém městě Karlsruhe. Jakmile uspěl, pracoval po dobu tří let v továrně na obráběcí stroje Richarda Hartmanna v Saské Kamenici. Postupně byl úspěšnější, jelikož se stal vrchním inženýrem u firmy Weser v Bremerhavenu. Roku 1866, ve válečném roce, musel jako rakouský poddaný opustit Prusko, a tedy ještě téhož roku nastoupil do služeb hraběte Waldsteina, kde se stal ředitelem malé strojírně v Rožmberské ulici v Plzni. Tuto strojírně založil Waldstein roku 1859, a to jako pobočku své hlavní strojírně v Sedlci u Plzně. Tehdy zaměstnávala továrna v Plzni 31 dělníků. Po třech letech ve funkci zakoupil Škoda plzeňský závod hraběte Waldsteina, a to z podílu po své matce a za pomoci strýce Josefa Škody, který na jeho účet složil u vídeňského úvěrního ústavu milion zlatých. Jelikož Emil Škoda nevložil veškerý kapitál do továrny, podílel se díky strýcovu příspěvku také na založení nového akciového pivovaru v Plzni, který měl být konkurentem Měšťanského pivovaru. Roku 1871 se oženil se slečnou Hermínou Hahnenkammovou. Právě její dědeček z matčiny strany, Václav Mirwald, byl jedním z hlavních zakladatelů Měšťanského pivovaru.

¹³⁷ Obrazová příloha č. C5.

Hermína pocházela ze zámožné plzeňské rodiny, takže kapitál, který Škoda získal sňatkem s ní, vložil do svého podniku, a vyhnul se tak následkům finančního bankrotu v roce 1873. Za zásluhy byl Emil Škoda jmenován členem vídeňské panské sněmovny. Na sklonku svého života se rozhodl přeměnit svůj podnik na akciovou společnost, a učinil tak roku 1899. To pro něj bylo velkým úspěchem, protože přišel velký rozkvět jeho podniku, který byl vybudovaný na širší finanční základně, ale neužil si toho příliš dlouho. Dne 8. srpna 1900 zemřel. Emil Škoda byl mezi zaměstnanci velice oblíbeným, protože kromě toho, že se věnoval své práci skutečně naplno, neváhal osobně mluvit s dělníky a všechny osobně znal. Jeho práce se tak stala základním kamenem pro další úspěšný rozvoj tohoto podniku.¹³⁸

5.5.1 Škodovy závody

Areál plzeňské Škodovky, který je označován též jako *ocelové město* nebo *město ve městě*, sahá od Tylovy ulice až k Borským polím. Počátky sahají až do roku 1859, kdy se hrabě Valdštejn rozhodl vybudovat pobočku sedlecké strojírny. O rok později se v továrních budovách, které byly postaveny mezi dnešní Budilovou, Kollárovou, Karlovou a Poděbradovou ulicí, začalo pracovat. V roce 1866 bylo místo inženýra obsazeno Emilem Škodou, což znamenalo pro společnost skutečně rozhodující událost. V roce 1869 se stal Emil Škoda majitelem plzeňské strojírny, a začal probíhat velký rozvoj. Prostory však byly postupem času nedostačující, protože se stále navyšoval počet zaměstnanců a také se rozšiřovala výroba. Roku 1885 došlo k výstavbě ocelárny, a o tři roky později byla vybudována Apertura¹³⁹, zřízen byl také zbrojní provoz, čímž došlo k zaplnění prostoru na původním valdštejnském pozemku a znemožnil se tak další růst závodu, tím i výrobního programu. Emil Škoda proto začal hledat nové místo v Plzni, kam by mohl společnost přestěhovat. Nakonec se mu podařilo najít prostory mezi Tylovou ulicí a tratí Plzeň-Cheb, a mohlo tak začít stěhování Škodovky z vnitřního města. Roku 1889 započaly práce na nové kotlárně, což byla první stavba na nových pozemcích, mimo areál strojírny. Uvolněný prostor ve staré továrně ale nebyl zapomenut, a ke svému rozšíření ji využila strojírna. Celá následující desetiletí se usilovalo o převedení všech provozů ze staré valdštejnské strojírny do nově vytvořených prostor. Postupem času pak samozřejmě rostly nové budovy, a to pro

¹³⁸ *Jubilejní spis Škodových závodů: 1839–1939*. Praha: Škodovy závody, 1940, s. 7–11.

¹³⁹ Dílna ve Škodových závodech.

ocelárnu, modelárnu, ale také pro elektrickou ústřednu. Ač proběhlo mnoho změn, na původním místě zůstala správa podniku s technickými a administrativními kanceláři, kovárna, slévárna šedé litiny kovů a strojárna. V novém závodě byla železniční stanice, ocelárna, zbrojovka, kotlárna s továrnou na šrouby, nýty, mostárna, modelárna, elektrárna a vodárna. Oba závody zabíraly plochu 337 hektarů, z toho bylo zastavěno 6,41 hektarů. Všechny dílny a skladiště byly propojeny vlečkou, která přímo navazovala na trať dráhy Plzeň-Cheb, a měla 4 kilometry.

Emil Škoda usiloval o vytvoření nové strojárny, která by měla lepší možnosti a větší předpoklady k úspěchu v soutěži s domácí i zahraniční konkurencí. V roce 1906 započalo také budování nové slévárny oceli, která byla ještě téhož roku otevřena. Roku 1908 se začala stavět velká kovárna, a spolu s ní dílna na výrobu železničních dvojkolí. Ve stejném roce došlo k přesunu administrativy do nové správní budovy, a po opuštění staré kovárny došlo k úplnému přemístění na tehdejší předměstí. Této události se ale Emil Škoda již nedožil, zemřel roku 1900. Na místě původní strojárny bylo postaveno divadelní skladiště.

I v době první světové války se Škodovka rozšiřovala, čímž vznikla jižní část závodu, která sahala až k dnešním Borským polím. Roku 1929 byla v této oblasti postavena např. velká slévárna kovů *Metálka*. Dále byly v Doudlevcích postaveny objekty jako mostárna, plechárna, kotelna a sklad, čímž byly položeny základy k vybudování nového průmyslového areálu. Roku 1921 zde byla založena Elektrotechnická továrna.

Existoval také bolevecký areál, jehož předchůdcem byla zkušební střílna děl, která fungovala již od roku 1901. V meziválečném období byla Škodovka obrovským podnikem, který vyráběl lokomotivy, trolejbusy, turbíny, elektrotechnické zařízení, konstrukce staveb, zbraně, zbrojní vozidla a mnoho dalšího. Celá továrna se neustále rozrůstala o další haly a budovy. I během druhé světové války se podnik rozšiřoval, a to o pozdější *Lokomotivku* (hala č. 116) a elektrárnu *ELÚ III*. Dne 25. dubna 1945 byl areál poškozen náletem a ze 125 budov zbylo pouhých 42, přičemž všechny ostatní byly poškozeny.

V poválečném období rostly v areálu haly i budovy, například administrativní budova v Tylově ulici (1947), Mědikovárna (1957), Lehká hala (1961), Turbínová hala (1964) či Reaktorová hala (1978). V 60. letech pak probíhala rozsáhlá výstavba boleveckého areálu, který měl sloužit pro jaderný výrobní program. Po roce 2000 došlo na

velkou rekonstrukci Škodovky, kdy byla část starých hal a budov zbořena a místo nich se objevily nové výrobní objekty.¹⁴⁰

5.5.2 Muzeum Škoda

Muzeum Škoda bylo založeno roku 1974 a jeho provozovatelem je Škoda Holding, a. s. Plzeň. Budova muzea se nachází v Korandově ulici 4. Návštěvník si tak projde celou historií a vývoj tohoto podniku, od jeho založení v roce 1859 až do současné doby. V přízemí se nachází poutavé fotografie a modely, spolu se zajímavými exponáty, které dokumentují nejen rozvoj strojírenských oborů, ale také metalurgických oborů v době Rakouska Uherska, a následné přetvoření největší zbrojovky v monarchii na ohromný československý koncern po roce 1918. Návštěvník zde může zjistit, jak vypadaly nejrůznější exportní aktivity a také jaké unikátní výrobky se zde zpracovávaly (např. ocelové odlitky pro stavbu lodí, mostní konstrukce nebo zbrojní produkty). Návštěvník tu tedy spatří nejen samotné závody a společnosti, které měl koncern mezi lety 1918–1939 v Československu i v zahraničí, ale také může odkrýt tajemství proslulé ochranné známky, kterou se Škodovka vyznačuje od roku 1923 až dodnes - okřídlený šíp v kruhu. Pro zájemce o druhou světovou válku jsou tu modely tanků, dělostřelecký materiál či snímky z leteckých útoků na plzeňské závody, ale také dokumentace jejich obnovy.

Nechybí zde ani zmínky o znárodnění koncernu po roce 1945, kdy měl koncern velký význam pro rozvoj těžkého strojírenství. K vidění jsou zde zajímavé modely či figurální odlitky, které přiblíží návštěvníkovi podobu unikátních strojů. V prvním poschodí nalezneme modely elektrických lokomotiv, tramvají, trolejbusů, jaderných reaktorů a další produkty, které se vyrábí i v současné době. Zvláště děti by mohly ocenit, že jsou některé z modelů interaktivní, takže si mohou vše lépe představit. Pokud se návštěvníci domluví dopředu, je zde možnost prohlédnout si i některou z výrobních hal. Jediné, co tu není k nalezení, jsou expozice s automobily Škoda, jelikož muzeum automobilů této značky nalezneme v muzeu Auto Škoda v Mladé Boleslavi.

Muzeum je pro návštěvníky otevřeno od pondělí do pátku a to v čase od 8 hodin do 15 hodin. Prohlídka trvá přibližně 50 minut.¹⁴¹

¹⁴⁰ MAZNÝ, Petr. *Procházka Škodovkou 1960–2014*. V Plzni: Starý most, 2014, ISBN 978-80-87338-39-1, s. 12–16.

¹⁴¹ *Muzeum Škoda*. [online]. 2000–2015. Dostupné z: <<http://www.pruvodce.com/skoda>>. [cit. 2018–03–03].

5.6 Techmania

Techmania se nachází v Plzni na Borech, v ulici U Planetária. Zrodila za pomoci Škodovky a Západočeské univerzity, která ocenila nápad moderního science centra, který může zaujmout nejen děti, ale také dospívající, a to právě na cestě za technickým poznáním, čímž by se mohl rozšířit okruh nadšenců a zájemců o technické obory, kteří by se přišli zajímat o nejrůznější technické směry a předměty právě na univerzitu. Plzeň k takovému science centru doslova sama vyzývá, a to pro svou historii, když zvláště v 19. století prošla tak fantastickým průmyslovým vývojem, ať už se jednalo o mlýny, rozvoj pivovarnictví či strojírenství. Emil Škoda byl vlastně průkopníkem hledání nových cest a objevů, a přesně to se snaží nabídnout Techmania svým návštěvníkům. Nabízí moderní cesty ke vzdělání, doslova školu hrou, kde si všichni mohou vyzkoušet fyzikální zákony na vlastní kůži, experimentovat s nejrůznějšími přístroji i látkami, a přemýšlet nad otázkami, které jsou během interaktivní prohlídky kladeny.

Projekt se zrodil v hlavách Josefa Bernarda a Vlastimila Voláka, a právě Škodovka jim pomohla tím, že vložila do projektu dvě nevyužité budovy¹⁴², což byl základní kámen pro celý projekt, a mohly tak začít akce na popularizaci vědy a techniky, i vývoj prvních expozic. Všechno začalo roku 2005, kdy se rýsovaly první vize, a byla velká očekávání, zda s nimi bude spokojena správní rada a rada dozorčí, které musely projekt posvětit. Pak přišly na řadu darované budovy¹⁴³, které bylo nutno zrekonstruovat. Obě haly se nachází na rohu Borské a Břeňkovy ulice, a vyrostly zde během první světové války. V jedné z nich se vyráběla lodní děla, první elektrické lokomotivy nebo například ozubená kola, a ve druhé z nich bývala závodní jídelna. Díky tomu, že začaly opravné práce na obou budovách, začalo i město Plzeň a Plzeňský kraj věřit v budoucnost projektu, a tím se přidávali další sponzoři. Roku 2008 poskytl Techmanii prostředky také ČEZ, což přivedlo i další sponzory a partnery.

Rok 2008 byl pro tento projekt přelomem, protože 4. listopadu byla budova alespoň částečně opravena, a dokonce dostala titul Stavba roku Plzeňského kraje 2008 v kategorii rekonstrukce budov. První expozice, která byla do haly umístěna, bylo *Edutorium*. Právě tato expozice přibližuje návštěvníkům s vtipem fyziku, mohou se tu

¹⁴² Obrazová příloha č. C6.

¹⁴³ Obrazová příloha č. C6a.

jednoduše přesvědčit například o tom, že čtverec nad přeponou se rovná součtu čtverců nad oběma odvěsnami, na vlastní oči se mohou přesvědčit, jak skleněné hranoly rozkládají bílé světlo do barev duhy, nebo mohou sami sebe vytáhnout nad zem pomocí systému kladek. Další expozice byla pak věnovaná Škodovce. Zajímavostí byla expozice ze Slovenska, která představila hlavolamy z expozice *Vědecká hračka*, ale také se mohli návštěvníci dozvědět, co lidstvo okopírovalo od vážek či proč se lední medvěd neboří do sněhu, a to díky expozici z Holandska. Jednalo se tak o vůbec první expozice tohoto typu, které se do České republiky dostaly. Tyto výstavy zde byly jen dočasně, ale vznikly další domácí expozice, jako například *TOP secret*, která byla zaměřena na kriminalistiku a práci tajných služeb. Tato expozice dokonce objela i nejrůznější česká města, a dostala se také do Estonska, kde pobyla celý rok. Byl opravdu velký zájem o zjištění, jak je to s průmyslovou špionáží, jak fungují bezpečnostní rámy nebo o vyzkoušení odemknutí bezpečnostního trezoru.

Science centrum se dařilo dobře propagovat, a tak přestával stačit prostor jedné haly, která už byla zaplněná expozicemi i showprostorem. Začala tedy výstavba planetária¹⁴⁴, která nebyla jednoduchá především kvůli instalaci kopulí, a to nejen pro jejich velikost, ale také proto, že bylo nutné i dohlížení geodeta, zda vše probíhá dle stavebního plánu a zda jsou všechny části bezpečně umístěny tam, kde mají. Roku 2013 bylo nutno celou Techmanii zavřít, protože práce na planetáriu i na velké hale pokročily do takové fáze, že bylo nutno se s veřejností na nějakou dobu rozloučit. V nové hale planetária se tak zprovožňovalo 27 exponátů v expozici Vesmír, roztáčel se projekční globus Science on a Sphere, a bylo nutno domalovat vnější stěnu projekčního sálu, která představuje obrovské Slunce.

Novou Techmanii se podařilo otevřít 28. března 2014. Nová hala má rozlohu 8 337 metrů čtverečních, a návštěvníci zde mohou najít nové expozice, které poukazují na témata lidské tělo, obnovitelné zdroje či moderní trendy v dopravě. Návštěvníci mají zpátky také oblíbené Edutorium, expozici *Přijď na to!*, ale také obnovenou expozici *150 let průmyslu v Plzni*, které dominuje parní lokomotiva Všudybylka. Právě tuto lokomotivu zapůjčilo Národní technické muzeum, které prozrazuje, že si zahrála hned v několika filmech, jako jsou například *Četnické humoresky* či *Dobrodružství kriminalistiky*.

¹⁴⁴ Obrazová příloha č. C6b.

Celá Techmania se tedy po této rekonstrukci rozkládá na ploše téměř 30 000 metrů čtverečních, a stává se tak třetím nejnavštěvovanějším turistickým cílem v Plzni, hned po plzeňském pivovaru a zoologické zahradě.¹⁴⁵

¹⁴⁵ ČEKANOVÁ, Markéta. *Techmania Science Center: prvních deset let*. Plzeň: Techmania Science Center, 2015, ISBN 978-80-906204-0-7, s. 5–51.

Závěr

Díky doporučené literatuře, archivním materiálům, množství knih s plzeňskou tematikou a zajímavým článkům, které se staly podkladem pro moji bakalářskou práci, se mi podařilo splnit cíle, které byly vytyčeny na samotném počátku práce.

Hlavním cílem práce bylo sestavit prvotní návrh naučné stezky nazvané *Netradiční procházka historií města Plzně*, což se podařilo v plném rozsahu. Prozkoumala jsem mnoho možností, které by byly nejlepším řešením pro realizaci stezky. Prvním nápadem bylo rozestavení informačních panelů, ale jelikož vede trasa samotným centrem města, nebylo by možné využít této formy. Nakonec jsem shledala nejvhodnější možností využití mobilní aplikace, která by byla praktická, a díky této formě by byla stezka přístupná skutečně široké veřejnosti, jelikož chytré telefony s připojením k internetu jsou v dnešní době prakticky běžnou záležitostí. Na jednotlivé zastávky by se tak umístila malá cedulka s QR kódem, a návštěvníci by mohli získávat informace přímo prostřednictvím svého chytrého telefonu. Jako opora mobilní aplikace by měla sloužit tištěná brožura, kterou by si návštěvníci mohli vyzvednout v informačním centru nebo v Západočeském muzeu, kde začíná historický okruh stezky. Tato brožura by měla být právě pro ty návštěvníky, kteří nemají přes svůj telefon přístup k internetu, a to ve formátu A5, aby se dala pohodlně nést nebo snadno schovat do tašky. Brožura by měla existovat i v cizojazyčné formě, aby měli možnost stezku projít i zahraniční turisté.

Tematicky jsem práci rozdělila do pěti celků, skládajících se z dalších podkapitol. Úvod do problematiky představuje stručný přehled historie města Plzeň. Následující podkapitoly jsou věnované samotné naučné stezce. Nejprve jsou uvedeny obecné informace o naučných stezkách, v následujících kapitolách se pak věnuji konkrétně návrhu své stezky. Poslední dvě kapitoly jsou pak velmi podrobné, jelikož jsou stěžejní pro celou práci. Členění práce bylo nutno vyřešit poněkud složitějším systémem a větším počtem podkapitol, aby bylo možné dostatečně popsat jednotlivé zastávky na trase stezky. Informace byly čerpány především z literatury a archivních pramenů, s použitím částečné analýzy, ale bylo nutno využít také pozorování vývoje objektů, aby bylo možno odhalit podstatné souvislosti v konkrétní sledované situaci. V každé z kapitol pak text využívá klasické metody postupu od obecného k podrobnějším celkům. V celé práci jsem střídala datace s popisem historických událostí a souvislostí, mimo jiné také s technickými údaji a dalšími tématy.

Naučná stezka, kterou jsem navrhla, se skládá ze dvou okruhů, a to historického a technického, přičemž oba vedou převážně v samotném centru města.

Historický okruh se zaměřuje na nejatraktivnější památky města. Začíná u honosné budovy Západočeského muzea a pokračuje trasou přes náměstí Republiky a kolem něj, kde mohou návštěvníci zjistit informace o některých domech, kousek za náměstím se pak dozví o historii Státního oblastního archivu, který býval věznicí, čímž se stává objekt pro mnohé atraktivnějším. Aby byl celý okruh zajímavější, je zastávka domu č. p. 251 spojena se starou pověstí, která jistě návštěvníka zaujme. Budova dnešní Studijní a vědecké knihovny, bývalý klášter Dominikánek, skrývá mnohá tajemství, mezi která patří například i krypta pod kostelem sv. Anny, která se nachází přímo vedle budovy bývalého kláštera. Na trase nechybí ani samotné divadlo, které je skutečným architektonickým skvostem, a je s ním spojena osobnost J. K. Tyla, která byla pro město významná. Během cesty si zajisté všimnou i Velké synagogy, která je ovšem podle mého názoru dosti propagovaná, a tak jsem raději zvolila jako zastávku stezky Starou synagogu, se kterou je spojen také příběh Židů za války. Pokračování trasy bude procházet poměrně rozlehlým prostorem Smetanových sadů, ve kterých se nachází i poslední dvě stanoviště.

Druhý okruh se zaměřuje na techniku, která je s Plzní neodmyslitelně spjata. Všichni zaručeně znají Škodovy závody, ale málokdo zná některé podrobnosti o dalších zastávkách, které se na trase vyskytují. Ač existuje mnoho publikací či informací o plzeňském pivovaru, jen málokde se může turista dozvědět podrobnější informace o pivovarské věži, a proto je hned první zastávkou tohoto okruhu. Kromě věže si mohou návštěvníci prohlédnout také celý areál, nebo při té příležitosti vyzkoušet i samotnou prohlídku pivovaru. Dále se vydají směrem do nejstaršího jádra města, tedy k náměstí, kde se dozvedí o historii vodárenské věže, která si prošla dlouhým vývojem. V Křížkových sadech si mohou návštěvníci odpočinout v příjemném prostředí parku, a zároveň se pokochat pohledem na bustu Františka Křížíka, dozvědět se něco o jeho osobnosti, vynálezech a působení v Plzni. Významnou památkou je také dnešní Kalikovský mlýn, který je spojen s mnohými pověstmi, ale také má velice zachovalý vzhled, takže si kdokoli snadno představí, jak v době svých zlatých let vypadal. Ač ho v historii potkaly mimo jiné velké požáry, nakonec se dočkal zdařilé úpravy, v jaké si ho mohou dnes návštěvníci prohlédnout. Ani Škodovy závody nesměly na trase chybět, a tak jsou k dispozici informace o Emilovi Škodovi, ale také o historii samotných závodů. O výrobcích a technologiích se mohou návštěvníci dozvědět v muzeu Škoda. Poslední, avšak zcela senzační zastávkou, je Techmania. Svět techniky a vědy podaný zábavnou formou, interaktivní expozice

a stovky zajímavostí z fyziky, chemie i biologie jsou zde k dispozici jak pro děti, tak dospělé. Všichni určitě ocení možnost si vyzkoušet nejrůznější pokusy na vlastní kůži.

Přínos práce vidím především ve zpřístupnění informací, které se týkají méně známých míst, a to široké veřejnosti. Jedná se o možnost poznat Plzeň a její kouty formou příjemné procházky. V případě realizace takové projektu by byl jistě podpořen cestovní ruch ve městě, a pokud by se stezka propagovala na webových stránkách města a dále například na populárních webech jako *kudyznudy.cz*¹⁴⁶, určitě by se mohla stát zajímavým cílem nejen pro zahraniční turisty. Mimo jiné není oficiálně zaregistrovaná žádná naučná stezka v centru města zaměřená historickým či technickým směrem.

Na toto téma by bylo určitě možné navázat, jelikož i na dvou již vytvořených trasách je ještě mnoho možností, kam návštěvníky zavést a představit jim tak další plzeňské pověsti nebo osobnosti, které spojily své působení s tímto městem, a v neposlední řadě tak upoutat pozornost také na jiná místa, než je samotná bazilika sv. Bartoloměje či další proslulá místa v centru města.

¹⁴⁶ *Kudyznudy.cz*. [online]. Dostupné z: < <http://www.kudyznudy.cz/>>. [cit. 2018-03-12].

Summary

This thesis discusses the creation of the educational trail in the region. There are basic information about what is the educational trail and which types exists. Except that thesis has described different options how to create a trail and which way the definite particular trail proposed in this thesis should be realized. Because the thesis had been written at the Department of History of the University of West Bohemia, it has discussed a history of the city and particular stations that were chosen for the educational trail.

Thesis is divided into five main chapters. The first chapter explains how the city of Pilsen was created, and which historical context, important personalities and curiosities incidental with different places are there.

The second chapter describes a term of educational trail. There is explained what is use an educational trail for, how we can design them and which is procedure of their creation. There is also a reference at websites, where is possible to preview interesting viticultural trails at Moravia.

Follows the third chapter, which discusses directly about the educational trail named *Netradiční procházka historií města Plzně*. There is explained, why this trail was designed, and there are noticed two circuits that were created. The first circuit has name *Historický okruh centrem města Plzeň* and contains eleven stations. The second circuit has name *Technický okruh centrem města Plzeň*, where was stake out six stations. Within the frame of this chapter are both of the circuits briefly described, there is their length, specific stations and short comments to them.

The fourth and fifth chapters discuss about the lines of the first and second circuits itselfs, and there are expressed particular stations in form of subchapters. There is information about history of buildings, about prestigious personalities who are connected with Pilsen, but in case of museums there are listed also today's offer of expositions or opening hours.

This thesis includes text and image attachments at the end, which accompanies the actual text and it can bring nearer particular description of all stations at the line of the educational trail.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

Prameny archivní

Archiv města Plzně. Fond: Místopisná sbírka Ladislava Lábka. Zápisky. Karton 46.

Archiv města Plzně. Fond: Místopisná sbírka Ladislava Lábka. Zápisky. Karton 48.

Literatura

BÁRTA, Vladimír. *František Křižík: Vynálezce plzeňské lampy*. Plzeň: Státní vědecká knihovna v Plzni, 1960, 13 s.

BYSTRICKÝ, Vladimír: Státní oblastní archiv v Plzni (z historie dokumentačního vědeckovýzkumného ústavu), In: *Západočeský historický sborník 1*. Plzeň, Státní oblastní archiv v Plzni, 1995, 286 s.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav a kol. *Dějiny Plzně. 1: Od počátků do roku 1788*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1965, 354 s.

ČEKANOVÁ, Markéta. *Techmania Science Center: prvních deset let*. Plzeň: Techmania Science Center, 2015. ISBN 978-80-906204-0-7, 78 s.

ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně 2: Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967, 296 s.

FOUD, Karel. *Městské památkové rezervace a zóny v Plzeňském kraji: Historická sídla Plzeňského kraje*. Plzeň: Plzeňský kraj ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Plzni, 2007, 240 s.

FÜRBAACH, František. *Jakub Auguston starší a mladší: Stručný životopisný náčrt*. Plzeň, 1951, 45 s.

HRUŠKA, Martin. *Kniha pamětní královského krajského města Plzně: od roku 775 až 1870*. Plzeň: Nákladem dědiců Hruškových, 1883, 1125 s.

JANUSOVÁ, Jana. *Barokní umělci v Plzni a v západních Čechách*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995. ISBN 80-7043-167-9, 56 s.

Jubilejní spis Škodových závodů: 1839–1939. Praha: Škodovy závody, 1940, 80 s.

LÁBEK, Ladislav. *Gerlachovský dům v Plzni: Historie i popis domu a příručka pro návštěvníky musea*. Plzeň: Společnost pro národopis a ochranu památek, 1924, 42 s.

LÁBEK, Ladislav. *Potulky po Plzni staré i nové I*. Plzeň: Společnost pro národopis a ochranu památek v Plzni, 1930, 165 s.

LÁBEK, Ladislav. *Potulky po Plzni staré i nové II.: Radnice a císařský dům*. Plzeň: Společnost pro národopis a ochranu památek v Plzni, 1930, 58 s.

MACHÁČEK, Fridolin. *Josef Kajetán Tyl a Plzeň: Průvodce po výstavce, kterou pořádalo roku 1926 Městské historické museum v Plzni*. Plzeň: Nákladem musea, 1926, 19 s.

MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie – HOSTIČKOVÁ, Anna. *Příběhy plzeňských domů*. Plzeň: Starý most, 2012, ISBN 978-80-87338-21-6, 205 s.

MAZNÝ, Petr – KRÁTKÝ, Vladislav. *100 zajímavostí ze staré Plzně*. Plzeň: Starý most, 2003, ISBN 80-239-1692-0, 117 s.

MAZNÝ, Petr. *Procházka Škodovkou 1960–2014*. V Plzni: Starý most, 2014, ISBN 978-80-87338-39-1, 161 s.

SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce.: Díl I*. Plzeň: Vlastivědné knihkupectví a nakladatelství Marie Lábkové v Plzni, 1933, 183 s.

SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce.: Díl II.* Plzeň: Vlastivědné knihkupectví a nakladatelství Marie Lábkové v Plzni, 1933, 185 s.

SOUKUP, Jan. *Katedrála svatého Bartoloměje v Plzni.* Plzeň: Agentura David a Jakub, 2012, ISBN 978-80-260-3592-3, 175 s.

SUCHÁ, Milada: *Adaptace odkrývají historii plzeňského kláštera dominikánek u sv. Anny, In: Život Plzeňska, č. 5, 1954.*

SUCHÁ, Milada: *Plzeňské Klementinum (Historie jedné budovy), In: Minulostí Plzně a Plzeňska III.* Krajské nakladatelství v Plzni, 1960, 274 s.

VLČEK, Pavel – FOLTÝN, Dušan – SOMMER, Petr. *Encyklopedie českých klášterů.* Praha: Libri, 1997, ISBN 80-85983-17-6, 782 s.

Zahrada vzpomínek: Památník obětem holocaustu z Plzeňska vytvořený ve dnech 16. – 19. dubna 2002. Mimořádné tiskové vydání. Plzeň: HUMR o. s., 2007.

Internetové zdroje

Kudyznudy.cz. [online].

Dostupné z: <<http://www.kudyznudy.cz/>>. [cit. 2018–03–12].

Má vlast cestami proměn. [online].

Dostupné z: <<http://cestamipromen.cz/promeny-2016/420-plzen-obnova-pruceli-mestskeho-domu-kameral>>. [cit. 2018–03–03].

Město Plzeň. [online].

Dostupné z: <<https://www.plzen.eu/obcan/o-meste/historie-mesta/povesti/povesti.aspx>>. [cit. 2018–02–25].

Muzeum Škoda. [online].

Dostupné z: <<http://www.pruvodce.com/skoda>>. [cit. 2018-03-03].

Měšťanská beseda. [online].

Dostupné z: <<http://web.mestanska-beseda.cz/o-besede/zname-osobnosti/frantisek-krizik/frantisek-krizik.aspx>>. [cit. 2018-03-03].

Národní divadlo. [online].

Dostupné z: <<http://www.narodni-divadlo.cz/cs/umelec/josef-kajetan-tyl>>. [cit. 2018-03-03].

Památkový katalog. [online].

Dostupné z: <<http://pamatkovykatalog.cz/>>. [cit. 2018-03-12].

Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje. [online].

Dostupné z: <<http://svkpk.cz/o-knihovne/historie/>>. [cit. 2018-03-03].

Státní oblastní archiv v Plzni. [online].

Dostupné z: <<http://www.soaplzen.cz/historie>>. [cit. 2018-02-25].

Světlo. Časopis pro světlo a osvětlování. [online].

Dostupné z: <<http://www.odbornecasopisy.cz/svetlo/casopis/tema/frantisek-krizik-nejen-cesky-edison--16103>>. [cit. 2018-03-03].

Techmania Science Center. [online].

Dostupné z: <http://techmania.cz/fw_lang/cs/o-techmanii-2/>. [cit. 2018-03-03].

Visit Plzeň. [online].

Dostupné z: <<http://www.plzen.eu/turista/poznej-plzen/to-nejlepsi-z-plzne/velka-a-stara-synagoga/velka-a-stara-synagoga.aspx>>. [cit. 2018-03-04].

Web o naučných stezkách v ČR. [online]. 2008-2011.

Dostupné z: <<http://www.naucnoustezkou.cz/>>. [cit. 2018-02-25].

Západočeské muzeum v Plzni. [online].

Dostupné z: <<http://www.zcm.cz/objekty/narodopisne-muzeum-plzenska>>.

[cit. 2018-02-25].

Západočeské muzeum v Plzni. [online].

Dostupné z: <<http://www.zcm.cz/vystava/archeologie-tricetilete-valky-v-zapadnich->

[cechach](http://www.zcm.cz/vystava/archeologie-tricetilete-valky-v-zapadnich-)>. [cit. 2018-03-03].

Přílohy

Seznam obrazových příloh

A. Obrazové přílohy – Mapy, formát A3

- **Mapa č. A1:** Mapka historického okruhu v centru města Plzně
Zdroj: Tvorba autor.
Umístění: přiloženo na konci práce ve formátu A3
- **Mapa č. A2:** Mapka technického okruhu v centru města Plzně
Zdroj: Tvorba autor.
Umístění: přiloženo na konci práce ve formátu A3

B. Obrazové přílohy – Trasa 1

- **Obrazová příloha č. B1:** Západočeské muzeum v Plzni
Strana: I
Zdroj: Foto autor.
- **Obrazová příloha č. B2:** Gerlachovský dům
Strana: II
Zdroj: Foto autor.
- **Obrazová příloha č. B3:** Císařský dům
Strana: III
Zdroj: Foto autor.
- **Obrazová příloha č. B3a:** Kovová mříž z gotického okna ze dvora Císařského domu
Strana: IV
Zdroj: LÁBEK, Ladislav. *Potulky po Plzni staré i nové II.: Radnice a císařský dům.* Plzeň: Společnost pro národopis a ochranu památek v Plzni, 1930.
- **Obrazová příloha č. B4:** Státní oblastní archiv
Strana: IV
Zdroj: Foto autor.
- **Obrazová příloha č. B5:** Dům č. p. 251 v Sedláčkově ulici
Strana: V
Zdroj: Foto autor.
- **Obrazová příloha č. B6:** Studijní a vědecká knihovna
Strana: V
Zdroj: Foto autor.
- **Obrazová příloha č. B7:** Zbytky městských hradeb
Strana: VI
Zdroj: Foto autor.
- **Obrazová příloha č. B8:** Divadlo J. K. Tyla
Strana: VI
Zdroj: Foto autor.
- **Obrazová příloha č. B8a:** Socha J. K. Tyla
Strana: VII
Zdroj: Foto autor.

- **Obrazová příloha č. B9:** Stará synagoga
Strana: VIII
Zdroj: *Wikimedia commons*. [online]. Dostupné z:
<https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Old_Synagogue_in_Plze%C5%88>.
[cit. 2018–02–25].
- **Obrazová příloha č. B10:** Hotel Slovan
Strana: VIII
Zdroj: Foto autor.
- **Obrazová příloha č. B10a:** U Města Prahy, předchůdce hotelu Waldek
Strana: IX
Zdroj: Archiv města Plzně. Fond: Místopisná sbírka Ladislava Lábka. Zápisky. Karton 46.
- **Obrazová příloha č. B10b:** Návštěva císaře Františka Josefa I. v hotelu Waldek
Strana: IX
Zdroj: Archiv města Plzně. Fond: Místopisná sbírka Ladislava Lábka. Zápisky. Karton 46.
- **Obrazová příloha č. B11:** Dům Kamerál
Strana: X
Zdroj: Foto autor.

C. Obrazové přílohy – Trasa 2

- **Obrazová příloha č. C1:** Pivovarská věž
Strana: X
Zdroj: *Společenstvo vodárenských věží*. [online]. Dostupné z:
<http://www.vodarenskeveze.cz/Plzen_01/Plzen_01.html>. [cit. 2018–02–25].
- **Obrazová příloha č. C2:** Vodárenská věž
Strana: XI
Zdroj: Foto autor.
- **Obrazová příloha č. C3:** Busta Františka Křížíka
Strana: XII
Zdroj: Foto autor.
- **Obrazová příloha č. C3a:** František Křížík
Strana: XII
Zdroj: *Wikipedie. František Křížík*. [online]. Dostupné z:
<https://cs.wikipedia.org/wiki/Franti%C5%A1ek_K%C5%99i%C5%BE%C3%ADk#/media/File:Krizik.jpg>. [cit. 2018–02–25].
- **Obrazová příloha č. C3b:** Regulátor obloukové lampy
Strana: XIII
Zdroj: *Wikipedie. František Křížík*. [online]. Dostupné z:
<https://cs.wikipedia.org/wiki/Franti%C5%A1ek_K%C5%99i%C5%BE%C3%ADk#/media/File:Krizik.jpg>. [cit. 2018–02–25].
- **Obrazová příloha č. C4:** Kalikovský mlýn
Strana: XIII
Zdroj: Foto autor.
- **Obrazová příloha č. C5:** Emil Škoda
Strana: XIV
Zdroj: *Jubilejní spis Škodových závodů: 1839–1939*. Praha: Škodovy závody, 1940.

- **Obrazová příloha č. C6:** Darovaná budova pro projekt Techmania
Strana: XIV
Zdroj: ČEKANOVÁ, Markéta. *Techmania Science Center: prvních deset let*. Plzeň: Techmania Science Center, 2015, ISBN 978-80-906204-0-7.
- **Obrazová příloha č. C6a:** Darovaná budova pro projekt Techmania
Strana: XV
Zdroj: ČEKANOVÁ, Markéta. *Techmania Science Center: prvních deset let*. Plzeň: Techmania Science Center, 2015, ISBN 978-80-906204-0-7.
- **Obrazová příloha č. C6b:** Stavba planetária pro projekt Techmania
Strana: XV
Zdroj: *Stavebnictví 3000.cz*. [online].
Dostupné z: <<http://www.stavebnictvi3000.cz/clanky/planetarium-v-plzni-s-kopulemi-ze-samozhutnitelných-betonu/>>.[cit. 2018–04–09]

D. Obrazové přílohy

- **Obrazová příloha č. D1:** Morový sloup na náměstí Republiky
Strana: XVI
Zdroj: Foto autor.
- **Obrazová příloha č. D2:** Plzeňská radnice
Strana: XVII
Zdroj: Foto autor.
- **Obrazová příloha č. D3:** Zdobný portál a reliéf U Salzmannů
Strana: XVIII
Zdroj: Foto autor.
- **Obrazová příloha č. D4:** Socha Žumbery
Strana: XVIII
Zdroj: Foto autor.
- **Obrazová příloha č. D5:** Průčelí kostela sv. Anny
Strana: XIX
Zdroj: *PamátkoPin. Historické jádro města Plzně*. [online]. Dostupné z: <<https://www.pamatkopin.cz/pamatky/pamatka/449-plzensky-kraj/okres-plzen-mesto/plzen-vnitri-mesto/2103-historicke-jadro-mesta-plzne>>.[cit. 2018–04–09].
- **Obrazová příloha č. D6:** Willenbergova veduta
Strana: XIX
Zdroj: *Paichl*. [online].
Dostupné z: <http://www.paichl.cz/paichl/knihy/foto_Plzen/Willenberg_1602.jpg>.[cit. 2018–02–25].

Seznam textových příloh

Textová příloha č. 1 – Text nacházející se na destičce rakve Jakuba Augustona ml.

Zdroj: JANUSOVÁ, Jana. *Barokní umělci v Plzni a v západních Čechách*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, ISBN 80-7043-167-9, s. 11.

Obrazová příloha

B. Obrazové přílohy – Trasa 1

Obrazová příloha č. B1: Západočeské muzeum v Plzni

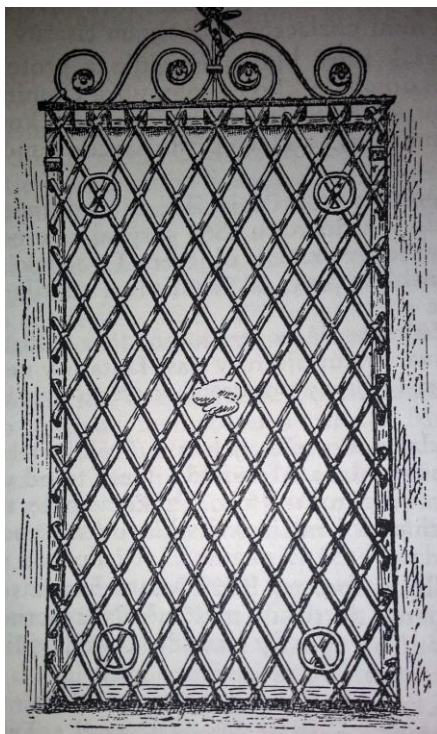
Obrazová příloha č. B2: Gerlachovský dům

Obrazová příloha č. B3: Císařský dům

Obrazová příloha č. B3a: Kovová mříž z gotického okna ze dvora Císařského domu

Obrazová příloha č. B4: Státní oblastní archiv

Obrazová příloha č. B5: Dům č. p. 251 v Sedláčkově ulici

Obrazová příloha č. B6: Studijní a vědecká knihovna

Obrazová příloha č. B7: Zbytky městských hradeb

Obrazová příloha č. B8: Divadlo J. K. Tyla

Obrazová příloha č. B8a: Socha J. K. Tyla

Obrazová příloha č. B9: Stará synagoga

Obrazová příloha č. B10: Hotel Slovan

Obrazová příloha č. B10a: U Města Prahy, předchůdce hotelu Waldek

Obrazová příloha č. B10b: Návštěva císaře Františka Josefa I. v hotelu Waldek

Obrazová příloha č. B11: Dům Kamerál

C. Obrazové přílohy – Trasa 2

Obrazová příloha č. C1: Pivovarská věž

Obrazová příloha č. C2: Vodárenská věž

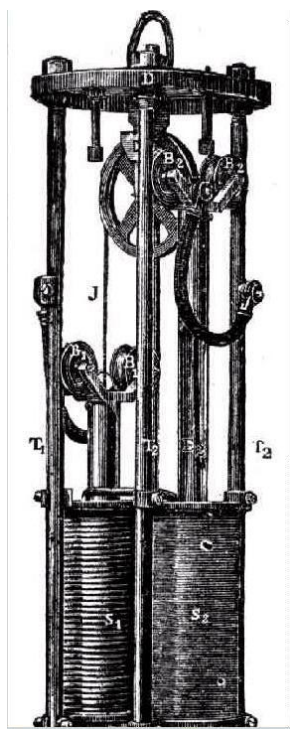
Obrazová příloha č. C3: Busta Františka Křížíka

Obrazová příloha č. C3a: František Křížík

Obrazová příloha č. C3b: Regulátor obloukové lampy

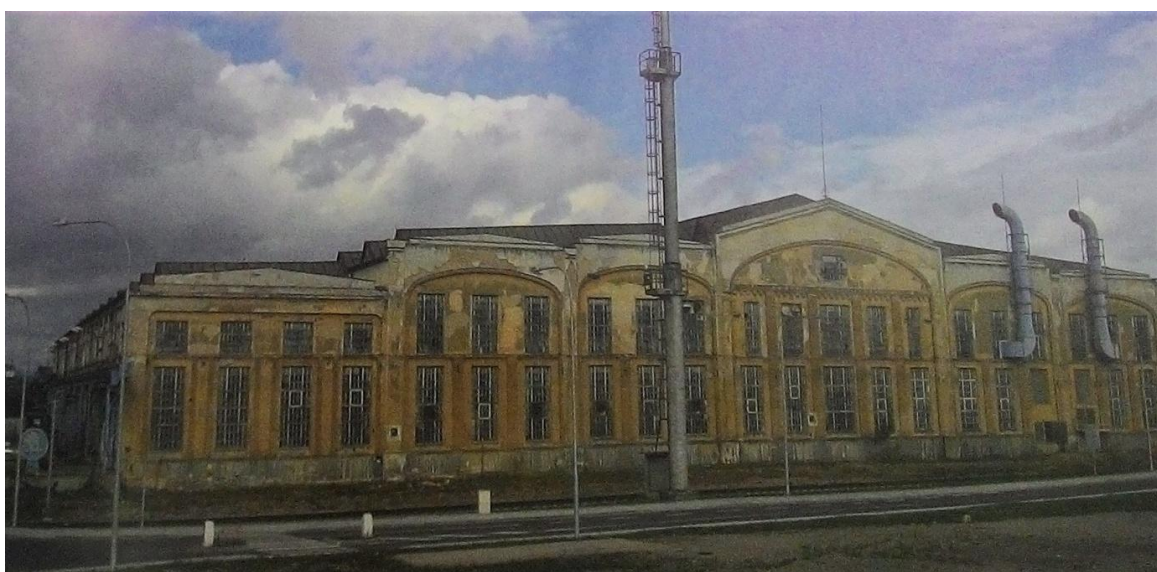
Obrazová příloha č. C4: Kalikovský mlýn

Obrazová příloha č. C5: Emil Škoda

Obrazová příloha č. C6: Budova darovaná projektu Techmania

Obrazová příloha č. C6a: Budova darovaná projektu Techmania

Obrazová příloha č. C6b: Stavba planetária pro projekt Techmania

D. Obrazové přílohy

Obrazová příloha č. D1: Morový sloup na náměstí Republiky

Obrazová příloha č. D2: Plzeňská radnice

Obrazová příloha č. D3: Zdobný portál a reliéf U Salzmannů

Obrazová příloha č. D4: Socha Žumberky

Textová příloha

Textová příloha č. 1 - *Text nacházející se na destičce rakve Jakuba Augustona ml.*

Hic iacet Jakobus Auguston, Peritus

et huius loci Architectus

In haereDeM a PatrVo An. 1685 e vovatvs non

In vivis as.....e fatls haeres faOtvS vivat Deo

Pio afectu subscripsit D.loa. Andr. Dubin

7. Februar

(v překladu)

Zde leží Jakub Auguston zkušený tohoto

místa architekt. Byl povolán v dědictví

od strýce roku 1685 není mezi živými...

stal s dědicem, aby žil v Bohu.

Ze zbožného úmyslu napsal pan Jan Adr. Dubin

7. února¹⁴⁷

¹⁴⁷JANUSOVÁ, Jana. *Barokní umělci v Plzni a v západních Čechách*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995. ISBN 80-7043-167-9, s. 11.